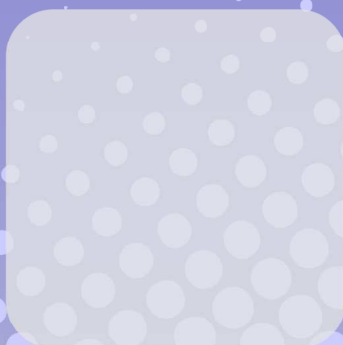

DETUROPE

**Central European Journal of Regional Development
and Tourism**

ISSN 1821-2506

DETUROPE

**THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL
DEVELOPMENT AND TOURISM**

ISSN 1821-2506

Vol. 5 Issue 1

2013

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL	3
------------------------	----------

Original scientific papers:

AZ INTELLIGENCIA SZEREPE A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK VEZETŐINEK A MUNKÁJÁBAN

Éva Fenyvesi, Judit Vágány, Judit Daróczi Kárpátné	4
--	---

A MAGYAR TÁRSADALOM ELŐREGEDÉSÉNEK VIZSGÁLATA EURÓPAI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

Tamás Molnár, Melinda Koczor-Keul	23
---	----

A VAJDASÁG 10-ES KÖZLEKEDÉSI FOLYOSÓJÁNAK REGIONÁLIS HATÁSAI

Áron Kovács.....	42
------------------	----

Professional paper:

AZ INTEGRÁLT VÁLLALATIRÁNYÍTÁSI INFORMATIKAI RENDSZEREK VIZSGÁLATA AVÁLLALATOK SZEMSZÖGÉBŐL

Viktor Nagy	61
-------------------	----

Review papers:

A NACIONALIZMUSTÓL A GLOBALIZÁCIÓIG, - GAZDASÁG, POLITIKA, REGIONALIZMUS - A DÉLSZLÁV TÉRSÉGBEN ÉS AZ EU-BAN

Péter Bertalan, Tamás Molnár, Katalin M. Barna	73
--	----

DEFINISANJE ČINILACA REGIONALNOG RAZVOJA POLJOPRIVREDE SRBIJE

Slobodan Ceranić, Tamara Paunović	91
---	----

Review:

INTEGRATING TRANSNATIONAL MIGRANTS IN VOJVODINA

Doris Wastl-Walter, Irén Gábrity-Molnár, Béla Filep, Zoltán Takács	101
--	-----

EDITORIAL

It is a pleasure for the Editor-in-Chief to introduce the third this year's issue of the online journal, which offers a possibility for the international community of professionals working in the fields of regional and rural development or tourism, to exchange their ideas and research results or practical achievements.

It is a pleasure for the Editor-in-Chief to introduce the issue 1. (volume 5, 2013) of the online journal which offers a possibility for the international community of professionals working in the fields of regional and rural development or tourism, to exchange their ideas and research results or practical achievements.

As seen from the previous issues, Deturope is an online journal with open access to the interested community of researchers and practitioners. The Editorial Board of the Journal is made up of Czech, Hungarian and Serbian members. The papers are published in English and German as the two main tools of international communication in the regions, but the journal intends to support national languages, allowing the publication of papers in Czech, Hungarian and Serbian languages – with English summaries. The strict review process coordinated by the three editorial boards and the joint scientific boards of the journal guarantees the quality and professional value of published papers. The papers can be read in the homepage of the journal, or downloaded as printable PDF files. Authors wishing to publish their results can also find the guidelines and contact addresses in the homepage.

According to the decision of the editorial board made in May 2010, we will publish at least three issues per year. For preserving the strict formal requirements from earlier and strengthening the institution of reviewing, we definitely insist on providing a correct English summary besides every paper written in Czech, Hungarian and Serbian.

The editorial board wishes to ensure the presentation of the articles in SCOPUS, which is one of the greatest and most important abstract and citation databases of peer-reviewed literature. Shortly we will also establish contacts with other databases for the same purpose.

In order to strengthen national languages, we strongly recommend the Czech, Hungarian and Serbian authors to attach a summary in their native language as well when they publish essays in English or German.

We hope that the authors and readers of our journal find it a challenging communication surface encouraging their creative powers to make it lively and popular in the near future.

The Editor-in-Chief

Original scientific paper

ROLE OF THE INTELLIGENCE IN THE SMALL AND MEDIUM-SIZE ENTERPRISES

AZ INTELLIGENCIA SZEREPE A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK VEZETŐINEK A MUNKÁJÁBAN

Éva Fenyvesi, PhD, college professor

Budapest Business School, Faculty of Commerce, Catering and Tourism

Department of Economics

Address: 1054, Budapest, Alkotmány u. 9-11.

Phone: +36-30/921-1183

E-mail: dr.fenyvesi.eva@kvifk.bgf.hu

Judit Vágány, PhD, college professor

Budapest College of Management

Department of Business Management

Address: 1114 Budapest, Villányi u. 11-13.

Phone: +36-1-381-8114

E-mail: vagany.judit@avf.hu

Judit Daróczi Kárpátiné, college senior lecturer

Budapest College of Management

Department of Business Management

Address: 1114 Budapest, Villányi u. 11-13.

Phone: +36-1-381-8114

e-mail: daroczi.judit@avf.hu

AZ INTELLIGENCIA SZEREPE A KIS- ES KÖZÉPVALLALKOZÁSOK VEZETOINEK A MUNKÁJÁBAN

ROLE OF THE INTELLIGENCE IN THE SMALL AND MEDIUM-SIZE ENTERPRISES

Key words: Small and medium-size enterprises (SMEs), Intelligence quotient (IQ), Emotional intelligence (EQ), Leaders' capabilities, Influence, Trust, Communication, Cooperation, Labour's recruitment

Abstract

The development of capabilities of managers' is determining factor in the future success of the economic enterprises. This diagnose is right especially in case of small and medium-size companies, as their focus has been moving towards more cost effective solutions due to limited resources. One of the solutions could be the improvement of human resources. The question is which capabilities of leaders can make the company be more effective. Intelligence tests are used for measuring managers' capabilities (results) in most cases. Opinion of professionals is split about which intelligence is more determining.

We have investigated two hypotheses in our research:

1, There are more capabilities related to emotional intelligence for being more successful leader, for having more effective contribution in a team.

2, There are elements of EQ dominantly among the most important expectations for manpower.

We have got the following results after analyzing the 296 questionnaires

1, The EQ parameters (influencing, cooperation, communication, trust, relationship) have important role in their job by opinion of those leaders who have taken part in our research.

Influencing: leaders consider (72%) the mentality of direct reports should be close to theirs as they can more easily influence them this way.

Cooperation: leaders have the feeling that they are really cooperative in sharing information, resources and ideas.

Relationship: 90% of those who sent back the questionnaire replied that they have good or excellent relationship with their colleagues. This has a major role in developing the cooperation and sharing information in the organization.

Communication: managers of small and medium size enterprises use frequently (95%) the informal communication for solving professional problems. Female leaders feel their communication to be more effective than male leaders do (74%; 24%).

Trust: replies regarding to importance of trust among associates indicates that both genders consider it very important (91%), however there were a few male leaders (7%) whose opinion was that trust has no role in professional discussions.

2, There are elements of EQ dominantly among the most important expectations for manpower: leaders consider them important part in recruitment of new employee, however these elements are less preferred in the final decisions.

Kulcsszavak: kis- és középvállalkozások, intelligencia kvóciens (IQ), érzelmi intelligencia (EQ), vezetői képességek, befolyásolás, bizalom, kommunikáció, együttműködés, munkaerő kiválasztása

Kivonat

A gazdálkodó szervezetek jövőbeni sikerességét meghatározó tényező a vezetői képességek fejlesztése. Ez a megállapítás különösen igaz a kis- és középvállalkozásokra, hisz a forráshiány miatt a költségkímélőbb megoldások felé terelődik a hangsúly. Ilyen megoldás lehet például az emberi erőforrás jobb hasznosulása. A kérdés azonban az, hogy mik azok a vezetői képességek, amelyek hatékonyabbá tehetnek egy vállalkozást. A legtöbb esetben a vezetői teljesítmények vizsgálatát intelligencia tesztekkel végzik. A szakemberek véleménye azonban megoszlik abban a tekintetben, hogy melyik típusú intelligencia a meghatározóbb.

Kutatásunkban két feltevést vizsgáltunk meg:

1. Az eredményesebb vezetéshez, a csoportban való hatékonyabb munkához számos olyan képesség kötődik, ami az érzelmi intelligenciához kapcsolható.
2. A munkaerővel szembeni legfontosabb elvárások között dominánsan EQ elemek találhatók.

A beérkezett kérdőívek (296 darab) adatainak feldolgozása után az alábbi eredmények születtek:

1. A vizsgálatban részt vett vezetők érzékelése alapján, az elemzett EQ tényezők (befolyásolás, együttműködés, kapcsolatépítés, kommunikáció, bizalom) fontos szerepet játszanak a munkájukban.
Befolyásolás. a vezetők fontosnak tartják (72%), hogy a munkatársak mentalitása közel álljon saját mentalitásukhoz, ezen keresztül könnyebb az embereket a vezetőknek saját oldalukra állítani.
Együttműködés. A vezetők úgy érzékelik, hogy az információk, erőforrások, tervek átadásában igen együttműködők.
Kapcsolatépítés. A kérdőívet kitöltők 90%-a úgy ítélte meg, hogy jó, illetve kitűnő a kapcsolata munkatársaival. Ez nagyban segíti a kommunikációt, az együttműködés létrejöttét a szervezetben.
Kommunikáció. A kis- és középvállalkozások vezetői gyakran (95%) alkalmazzák a közvetlen kommunikációt a szakmai problémák rendezésére. A női vezetők azonban sikeresebbnek vélik kommunikációjukat, mint a férfivezetők (72%; 24%).
Bizalom. A munkatársak közötti bizalom fontosságára vonatkozó eredmények azt mutatják, hogy mindkét nem igen lényegesnek tartja (91%), a férfivezetők között azonban akadt néhány százalék (7%), akik szerint szakmai kérdések megvitatásában a bizalomnak egyáltalán nincs szerepe.
2. A munkaerővel szembeni legfontosabb elvárások között szerepelnek EQ elemek: a vezetők a munkaerő kiválasztása során fontosnak tartják azokat, de választásuk során mégsem ezt preferálják.

BEVEZETÉS

A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK AKTUÁLIS HELYZETE

A kis- és középvállalkozások (KKV) helyzete számottevő hatással van az egész gazdaságra Magyarországon és az EU-ban egyaránt. Arányuk a vállalkozásokon belül 99,9%, illetve 99,8%. A munkaerő foglalkoztatásban is oroszlánrész jut rájuk: 72,7%, illetve 66,9%. A nagyarányú hozzájárulás a foglalkoztatáshoz a hazai KKV-szektor nagy érdeme, és ez nemzetközi összehasonlításban is igaz. A szektor teljesítménye a hozzáadott érték tekintetében azonban 4,3%-kal alatta marad az EU átlagnak. (1. táblázat)

A napjainkban tapasztalt turbulens környezeti változásokra a vállalkozások sokféle választ adhatnak, ilyenek többek között:

- a munkaerő leépítése,
- a K+F kiadások csökkentése,
- a marketingre fordított összegek visszafogása, stb.

1. táblázat. A foglalkoztatás és a hozzáadott érték a különböző méretű vállalkozásokban Magyarországon és az EU-ban 2012-ben

Vállalatméret	Vállalatok száma		Foglalkoztatottak száma		Hozzáadott érték	
	Magyarország	EU27	Magyarország	EU27	Magyarország	EU27
Mikro	94,8	92,2	36,4	29,8	18,2	21,2
Kis	4,3	6,5	19,3	20,4	16,0	18,5
Közép	0,7	1,1	16,9	16,8	19,6	18,4
KKV	99,9	99,8	72,7	66,9	53,8	58,1
Nagy	0,1	0,2	27,3	33,1	46,2	41,9

Forrás: SBA Fact Sheet Hungary, 2012.

A vállalkozások e módszereket alkalmazzák leggyakrabban, s a legtöbb esetben fel sem vetődik annak lehetősége, hogy a kilábalás, sőt a fejlődés útja inkább az innovációs „előremenekülés” pro - aktivitást jelentene. Azaz munkaerő leépítése helyett annak fejlesztését, képzését, a K+F kiadások, valamint a marketingköltségek csökkentése helyett, pedig más költségek lefaragását kellene megfontolni.

A témakörben megjelent tanulmányok is azt mutatják, hogy fejlesztés nélkül át lehet esetleg vészteni egy vállalkozás válságos időszakait, de a versenyképesség közép- és hosszú távú megőrzéséhez ez semmiképpen sem elégséges. A Boston Consulting Group (Rhodes – Stalter, 2009.) kutatásai szerint azok a vállalkozások, melyek a gazdasági visszaesésre először habozva reagálnak, később általában túl súlyos intézkedéseket hoznak (nagyobb mértékben csökkentik a kiadásokat, mint amennyire végső soron szükség lenne). Ennek eredménye a legtöbb esetben az, hogy amikor újra beindul a gazdaság, a vállalatnak sokkal többbe kerül a talpra állás, a „helyreállítás” költsége.

A VÁLLALKOZÁSOK TELJESÍTMÉNYÉNEK NÖVELÉSE

A legújabb tudományos és technológiai eredmények egyre nagyobb mértékben alakítják a versenyképesség feltételeit a KKV - szektorban is. A technológiai innováció erősödését számos tényező gátolhatja és segítheti. A legnagyobb korlát talán a forráshiány, ezért hangsúlyosan oda kell figyelni a költségkímélőbb megoldásokra, például a humántőke, ezen belül a menedzsment szerepére a meglévő emberi erőforrás kielégítő hasznosulása érdekében. A vállalat teljesítményét közvetlenül befolyásolják a menedzsment képességek (Wimmer-Zoltayné 2006). A felkészültebb vezetők által irányított cégek hatékonyabban képesek

reagálni a változásokra (pro - aktívabbak) és teljesítményük is jobb az átlagosnál. De vajon melyik vezető képes eredményesebbé tenni egy vállalkozást? A kutatások szerint a sikeres vállalatok vezetőinél különösen kiemelkedő a szakmai ismeret és a problémamegoldó képesség szerepe, de a kommunikációs képesség, az ötletek képviselése, a szervezési készség, a számítástechnikai ismeretek és az elemző készség terén is jobbak a lemaradóknál. A vezetői kompetenciák milyensége pedig kihat a dolgozók tudásának gyarapítására, az egész vállalat hatékonyságára. Ezen tényezők között szignifikáns kapcsolat fedezhető fel (Kárpátiné – Vágány, 2011).

Azonban, nem könnyű rábírní egy szervezetet, hogy alkalmazkodjon a környezetében végbement változásokhoz. A vezetőknek gyakran szembe kell szállniuk a vállalati hagyományokat hűen követő gyakorlattal és tisztában kell lenniük azzal, hogy a megváltoztatásukra irányuló törekvések általában céltáblává tehetik őket (Kajári et al, 2007). Az „adaptív vezetésnek” nevezett gyakorlatot folytató vezetők a jelenben tapasztalható felfordulást arra használják, hogy lezárják a múltat. A folyamat során megváltoztatják az alapvető játékszabályokat, átalakítják a szervezet bizonyos részeit és újrafogalmazzák az alkalmazottak által elvégzendő munkát.

Ebből is látszik, hogy a vezetés legtöbbször improvizáló és kísérleti műfaj. Azok a képességek, melyek normál esetben a legtöbb menedzser számára lehetővé teszik, hogy irányító pozícióba kerüljenek – analitikus problémamegoldás, gyors és határozott döntéshozatal, egyértelmű irányvonalak kijelölése – időnként nem elégségesek a siker eléréséhez. Például, bizonytalan környezetben (válságban) nem tudható pontosan, hogy milyen irányban haladnak, amikor kialakítják a szervezet adaptivitását. Ilyenkor célszerű elkerülni a grandiózus részletekbe menő stratégiai terveket. Ehelyett sokkal inkább érdemes kísérletezni. Valószínűleg ezek közül számos sikertelennek bizonyul majd, és a cél felé vezető út állandó menet közbeni kiigazításból fog állni. Éppen ez a kitérőkkel tarkított útvonal játszik döntő szerepet abban a képességben, ami segíti a vállalatot a jobb termékek és eredményesebb folyamatok kialakításában (Heifetz – Grashow, 2009). Heifetz és munkatársa eredményeivel összecsengenek a Kotler és Caslione (2011) által megfogalmazott feladatok is. A vezetőknek tervezniük kell a „mának” és tervezniük kell a „holnapnak”, azaz „kettős víziót” kell kialakítaniuk, mely a rövid és a hosszú távú vízió együttesét foglalja magában. Eszerint a mára fókuszálva a jelenlegi ügyfelek igényeit figyelembe véve kell megfogalmazni a vállalat fő célját: a funkcionális tevékenységeiben megjelenő hatékonyság maximalizálását a jelenlegi lehetőségek tükrében. A holnapra fókuszálva pedig úgy kell kialakítani az üzleti vállalkozást,

hogy az a jövőben hatékonyabban állja a versenyt (Kotler – Caslione, 2011). Tomka (2012) szerint a vállalatoknak tripla tervezésre (rövid, közép és hosszú távon) van szüksége, és ha a hosszú távú tervezés elmarad, ez azt jelenti, hogy a vállalat nem kedveli a kihívásokat.

De vajon mitől lesz eredményesebb az egyik vezető a másiknál? Milyen képességek, személyiség jegyek különböztetik meg őket, és ezek a vezetők milyen képességekre, személyiségjegyekre helyezik a hangsúlyt az új munkaerő kiválasztásnál?

Kutatásunkban feltételezzük, hogy

- az eredményesebb vezetéshez,
- a csoportban való hatékonyabb munkához számos olyan képesség kötődik, ami az érzelmi intelligenciához kapcsolható.

AZ INTELLIGENCIA ES A MUNKATELJESITMENY ELOREJELEZHETOSEGE

Az IQ használhatóságáról szóló vitákban vannak olyan kutatók, akik az IQ mellett voksolnak (Carroll, 1993; Herrnstein – Murray, 1994; Hunter, 1983). Hunter például (1983) úgy véli, hogy az intelligencia tesztek ponteredményei a munkateljesítményt képesek előre jelezni számos oldalról. Ilyenek például a főnöki ítélet, a munkadarabok minősége. Más kutatók azonban nem tartják eléggé megalapozottnak az IQ általános alkalmazhatóságát (Gardner, 1983; Ceci, 1990; Neisser at all, 1996). Ez utóbbi vélemények közül az egyik szerint, ezek a tesztek csak kis részét – kevesebb, mint egynegyedét – igazolják a munkával összefüggő mérőszámok varianciájának. Az IQ tesztekkel nem mérhető személyiség vonásokat azonban legalább ilyen fontosak tartják (Neisser at all, 1996).

Ezen bírálatok hatásaként több új megközelítés látott napvilágot. Ilyen a gyakorlatban talán egyik legtöbbet alkalmazott „többszörös intelligencia” modell (Gardner, 1983). Gardner hét egymástól függetlenül létező intelligenciát azonosított: nyelvi (szóbeli), zenei, logikai, matematikai (absztrakt gondolkodás képessége), téri (téri vizuális információ észlelése), testi, kinetikus (mozgásos), személyes (intraperszonális), társas (interperszonális).

1. ábra. Az EQ négy komponense és a hozzájuk tartozó alskálák

Forrás: (Boyatzis, Goleman és McKee (2003), saját szerkesztés

Mások az agykutatások legújabb eredményeire támaszkodva alkotottak új modellt (Solovey – Mayer, 1990; Goleman, 1997). Ilyen modell az érzelmi intelligencia (EQ). Bár az EQ Goleman (1997) által vált híressé, az alapokat Salovey és Mayer (1990) fektette le. Goleman később saját modelljét is módosította (Boyatzis at all, 2003). Így az eredeti öttényező (érzelmelek ismerete, az érzelmek kezelése, önmotiválás, mások érzelmeinek felismerése és az emberi kapcsolatok kezelése) EQ modellt a későbbiekben négy összetevővel (én - tudatosság, önmenedzselés, társas tudatosság és kapcsolatmenedzselés) írja le. A négy komponens alá 19 alskála tartozik (1. ábra), amelyek a munkateljesítményt is jelentősen meghatározó képességekből és személyiségjegyekből állnak. Az EQ modell elterjedése kapcsán több kutató szerint az emberiség IQ-ja elmúlt száz évben folyamatos növekedést mutatott, ezzel szemben érzelmi intelligenciája (EQ) csökkent (Fenyvesi, 2010).

Megint mások (Mérő, 2010) azt állítják, hogy az IQ és az EQ „valószínűleg” szorosan összefügg egymással, és élesen bírálja Goleman-t, aki szembe állítja azokat. Mérő szerint a „speciális képességek jól fejleszthetőek, ha megvan az IQ szint, amely eleve szükséges hozzájuk” (Mérő, 2010: 187), azaz „EQ valójában az IQ egyik komponense... ..nem egy eddig feltérképezetlen kontinenst derített fel, hanem nagymértékben finomította a korábban sikerrel alkalmazott térképeinket, például az IQ-t” (Mérő, 2010).

Egy dolog bizonyosnak látszik: a kutatók által EQ-hoz kapcsolt képességek, személyiségjegyek fejlettsége meghatározó a munka, illetve a vezetői hatékonyság területén. Dulewicz és Higgs (1998) 7 éven keresztül követte nyomon 58 vállalati vezető karrier előmenetelét Angliában és Írországbán. A végső eredmények azt mutatták, hogy a vizsgált három elem közül az EQ valamivel erősebben járult hozzá az előmenetelhez (az EQ 35% varianciát, az IQ 27%-osat, míg a vezetői képességek 16%-osat mutattak). Az Egon Zehnder International kutatócég 515 felsővezető esetében végzett vizsgálatot. Az eredmények szerint a sikeres vezetőknek 74%-ban magas érzelmi intelligenciája volt, míg a kevésbé sikereseknél, ez az érték, csak 24% volt. Egy szintén EQ kutatás szerint az USA légierijénél a sorozók kiválasztását EQ teszt alapján végezték, amely háromszorosára növelte a sikeres sorozók kiválasztását. Hasonló eredmények születtek a L'Oreal-nál is. Azok az üzletkötők, akiket bizonyos érzelmi kompetenciák alapján választottak ki, kimutathatóan többet adtak el, mint azok, akiket a cég régi kiválasztási módszerével vettek fel.(Cherniss, 1999).

Kutatásunkban mi nem arra fókuszáltunk, hogy eldöntsük az EQ önállóan vagy az IQ részeként van-e jelen, hanem arra, hogy bebizonyítsuk a csoportban való munkához számos olyan képesség szükséges, ami az érzelmi intelligenciához kapcsolható. Az együttműködéshez egy csoport tagjainak meg kell tanulniuk önmérsékletet mutatni, másokat meggyőzni, tapintatosnak és megértőnek lenni. Mindez pedig kellő érzelmi intelligencia szintet feltételez. E készségeknek a birtokában az egyén képessé válhat arra, hogy az együttműködés, versengés közötti választást megfelelően kontrollálja, és ne csak saját, hanem a közösség érdekeit is felismerje. A fenti képességek hiányában nehezen teremthető olyan kapcsolat az egyének között, amely az együttműködő, tudásmegosztó kultúrát támogatja.

Az így értelmezett EQ szerepe nemcsak az egyének, hanem a csoportok és a szervezetek életében is döntő fontosságú. Ha magas egy csoport érzelmi intelligenciája, lehetővé válik olyan harmonikus légkör kialakítása, amelynek jóvoltából mindenki tehetsége érvényre juthat. Az ilyen légkörben könnyebben kialakul a laza munkatársi hálózatokra való támaszkodás. Druskat és Wolf (2002) szerint a csoport eredményessége alapvetően három feltételtől függ: a *bizalomtól*, a *csoportszellemtől (összetartozás)*, a *csoport segítőerejének az érzésétől*. Mindegyik feltétel elsősorban az érzelmekre vezethető vissza. Ezeknek növeléséhez szükséges normák származhatnak a formális és informális csoportok vezetőitől, a bátor követőktől, a képzések eredményeként és nem utolsósorban a szervezeti kultúrából. A személyes bizalom és annak meghatározó tényezői, illetve az érzelmi intelligenciát alkotó

személyes kompetenciák közötti kapcsolatra hívja fel a figyelmet Kovács (2010) is „A bizalom szerepe és helye az érzelmi intelligenciában” című munkájában.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatásunk célja volt egyrészt a KKV-k munkaerővel szembeni munkaerő-piaci elvárásainak feltárása, másrészt a vállalkozások minőségirányítási, minőségbiztosítási helyzetének megismerése, harmadrészt a KKV - vezetők EQ - érzékenységeinek vizsgálata volt.

A kutatáshoz megfogalmazott hipotéziseink:

- Az eredményesebb vezetéshez, a csoportban való hatékonyabb munkához számos olyan képesség kötődik, ami az érzelmi intelligenciához kötődik.
- A munkaerővel szembeni legfontosabb elvárások között dominánsan EQ elemek találhatók.

A kutatási kérdések megválaszolásához kvantitatív módszert alkalmaztunk: az adatgyűjtést kérdőíves felméréssel végeztük. A vállalkozásokról szóló kérdőíves vizsgálat 2012 februárjában kezdődött, és profitorientált, illetve nonprofit mikro-, kis- és középvállalkozásokra terjedt ki. Jelen tanulmányban ebből a munkaerő-piaci elvárások feltárására irányuló kutatás legfontosabb részeredményei kerülnek ismertetésre.

Kérdőívünk 1. változatát 2012 februárjában próbalekérdéssel teszteltük, melybe az Általános Vállalkozási Főiskola hallgatóit, valamint 12 vállalkozást vontunk be. Az intézmények vezetőit/középvezetőit kérdezőbiztosok segítségével kerestük fel és kértük meg a vizsgálatban való részvételre. A kérdezőbiztosoknak 2012 februárjában előzetes felkészítést tartottunk, valamint részletes kitöltési útmutatót melléeltünk számukra. A válaszadás önkéntes volt.

A felmérésben résztvevők két fő témakörben összesen 26 kérdéskörre válaszolhattak, melyek további segédkérdéseket is magukban foglaltak. A kérdőív két fő kérdésköre: az „Általános adatok” és „A vállalkozás működésével kapcsolatos kérdések” témakörök. Az „Általános adatok” témakörben a válaszadók demográfiai adataira – nem, beosztás – valamint az általuk képviselt intézmény székhelyére, alapításának évére, tevékenységi körére, a cég jogi formájára, alkalmazotti létszámára, éves árbevételére, valamint tulajdonosi szerkezetére kérdeztünk rá. „A vállalkozás működésével kapcsolatos kérdések” témakörnél a szervezeti struktúrára, stratégiára és a vállalkozás vezetőinek „EQ érzékenysége” voltunk kíváncsiak, ezen kívül a vállalkozások vezetőinek az új munkaerővel szembeni elvárásait kérdeztük meg.

A 2. számú táblázatban foglaljuk össze azokat a képességeket és személyiség jegyeket, amelyekre vonatkozóan a kérdőív vonatkozó részében felmérés készült.

2. táblázat. IQ és EQ jellemzők

IQ ¹ -hoz kapcsolható képességek és személyiség jegyek	EQ ² -hoz kapcsolható
analitikus szemlélet elemzőkészség; nyelvtudás; számítógépes ismeret; szaktudás alkalmazása a gyakorlatban; probléma-megoldási készség; pontos, precíz munkavégzés; teljesítmény-, ill. eredmény-orientáltság; munkabírási, terhelhetőség; fejlődőképesség	megbízhatóság; együttműködés; önfejlesztés, fejlődőképesség; kreativitás; kapcsolatépítés képessége; stressz-tűrő képesség; motiválási képesség; munka iránti alázat; kommunikációs képesség; önállóság; kezdeményező-készség; rugalmasság; szervezési készség

Saját szerkesztés

A válaszadóktól egyrészt eldöntendő, másrészt Likert - kálán történő értékelést kértünk, harmadrészt pedig kiegészítő szöveges megjegyzés/vélemény kifejtésére is lehetőséget adtunk.

Az 1. vizsgálati szakaszban összesen 354 kérdőív érkezett be. A válaszadási hajlandóság jónak mondható: a megkérdezett intézmények 84%-a a kérdések több, mint 90%-át megválaszolta. Az ellenőrzés során helytelen, vagy hiányos, vagy nem megfelelő személy (vezető) által történt kitöltés miatt 58 kérdőívet értékelhetetlennek minősítettünk, így összesen 296 értékelhető kérdőívet dolgoztunk fel.

A kérdőívek kódolása Excel 2007 programmal történt, az adatokat pedig SPSS 18 program segítségével elemeztük. A statisztikai értékelés egyváltozós elemzésekkel (gyakoriság, módusz, variancia) és kétváltozós, kereszttábla-elemzéssel történt.

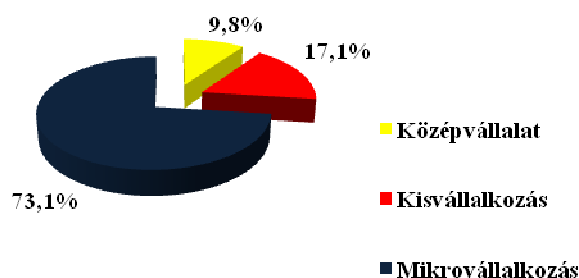
¹ „Binet az értelmi képességeket több részképesség összességének tekintette, és ezeket a képességeket mérte. Az általa kidolgozott intelligenciateszt, illetve az eljárására épített IQ nagy karriert futott be”... „Az azóta is alkalmazott eljárás az IQ (intelligencia quotiens) kiszámítására, hogy a tizedes - törtet, mint hányadost 100-zal megszorozzák, így létrejön az életkori kvóciens. Azaz ha egy nyolc éves gyerek a tíz évesek feladatait tökéletesen megcsinálja, akkor –minthogy értelmi kora 10 év, valódi kora pedig 8 – hányadosa 10/8x100, azaz 125 lesz.” (Gyarmathy, 2002:130)

² „Az EQ az a mérőszám, amely megmutatja, mekkora önismerettel bírunk, mennyire vagyunk képesek beleélni magunkat mások helyzetébe (empátia), szükség esetén háttérbe tudjuk-e szorítani saját érdekeinket másokéval szemben, eredményesen tudunk-e együttműködni másokkal.” (Zsoldos, 2009:108)

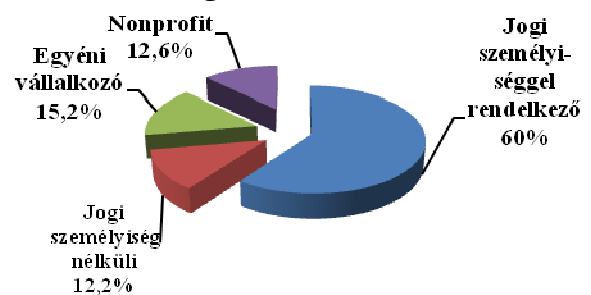
KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A mintába került vállalkozások alkalmazotti létszám szerinti megoszlása³ a következő: a mikro - vállalkozások több mint 70%-os arányban szerepelnek a mintában, a kisvállalkozások a minta 17,1%-át, a középvállalkozások a 9,8%-át teszik ki (2. ábra). A KSH adataihoz viszonyítva a mikro - vállalkozások alul-, a kis- és középvállalatok pedig felülreprezentáltak (SBA Fact Sheet Hungary, 2012)

2. ábra. A megkérdezettek megoszlása a vállalkozás mérete szerint

3. ábra. A megkérdezettek megoszlása cégforma szerint

Forrás: saját szerkesztés

Forrás: saját szerkesztés

Cégformáját tekintve a megkérdezett vállalkozások több mint 60%-a jogi személyiséggel rendelkező (kft, nyrt, zrt.), míg 12, 2%-a jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (bt, kkt.). Az egyéni vállalkozók 15,2%-ban szerepeltek a mintában, a többiek pedig a nonprofit szférából kerültek ki. (3. ábra)

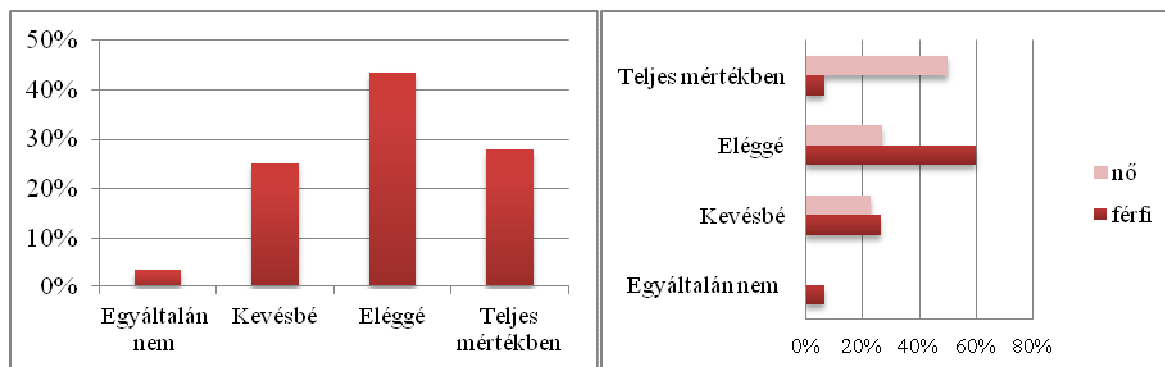
Kutatásunk egyik részeredménye a vezetők néhány olyan személyiség jegyét vizsgálta, amelyek az EQ kvadránsából a társas menedzselés komponenseihez (lásd 1. ábra) kapcsolhatók leginkább. Felmérésünkben e hét elem közül is csupán a *befolyás*, az *együttműködés*, a *kommunikáció* és a *kapcsolatépítés* megítélését mértük a vezetők mindennapi munkájában.

A vezetők feladata, olyan körülmények teremtése, amelyek között a munkatársakban levő motivációk felszabadulnak és megvalósítható célok irányába vezetődnek le. A *befolyásolás* olyan hatékony meggyőző képesség, amely azt támogatja, hogy másokat a saját oldalunkra állítsunk. Ennek a képességnek a birtokában lehetővé válik, hogy másokban szimpátiát, és hasonlóság érzetet, bizalmat keltsünk. Ha ez sikerül, nagy haszna lehet a munkatársak

³ A KKV-k méretének meghatározásánál a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. tv. által definiált kategóriákat tekintjük alapnak, mely szerint a mikrovállalkozás 0-9 főt, a kisvállalkozás 10-49 főt, a középvállalkozás pedig 50-249 főt foglalkoztat.

motiváltságának erősítésében. Hisz az embereket kívülről nem, vagy csak korlátozott mértékben lehet motiválni, erre elsősorban ők saját maguk képesek.

4. ábra. Munkatársainak mentalitása mennyiben hasonló az Önéhez?

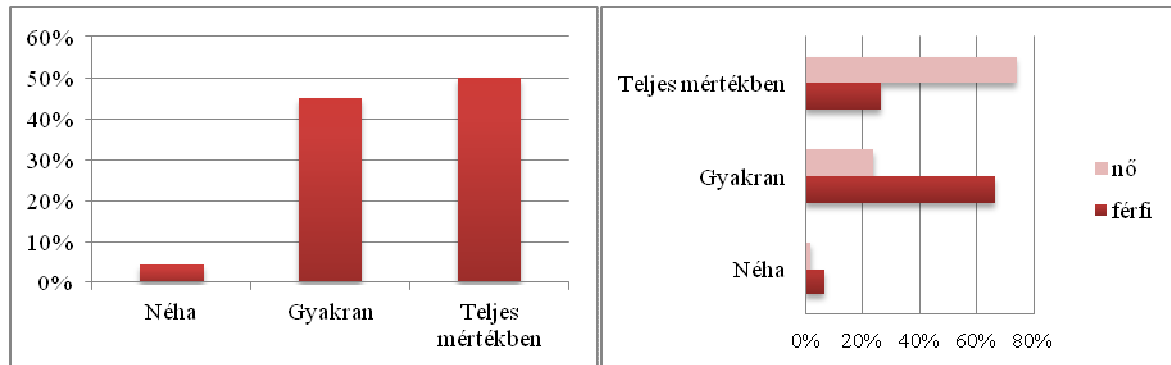
Saját szerkesztés

A válaszokból úgy tűnik a vizsgálatban részt vevő vezetők számára fontos, hogy elsősorban olyan munkatársakkal vegyék körül magukat, akik mentalitása közelebb van a saját mentalitásukhoz. A hasonló beállítottságú embereket pedig nagyobb valószínűséggel sikerül a közös célok megvalósítása irányába „terelni”. Ez a női vezetőknél sokkal inkább a teljes egyezés felé mozdul el, mint a férfiaknál (4. ábra).

Kommunikáció

Az emberek hatékonyságát nagyban befolyásolja a kommunikációs készségük. A kommunikáció hatékonyságát elemző kutatások szerint azoknak a személyeknek kb. 80 százaléka, akik munkájukat kudarcént élik meg, ezt egyetlen okból teszik: nem jól viszonyulnak másokhoz. Ez a képesség segít a kölcsönös megértésben, a problémás helyzetek könnyebb megoldásában. A számítógépes rendszerek ugyan jelentősen megkönnyítik az adatok, információk átláthatóságát, azonban nem helyettesítik a közvetlen beszélgetést. Az adatbázisok és egyéb informatikai és papíros alapú tárolók képesek rengeteg adat és információ tárolására, de a fejekben lakozó tudás hozzáférhetőségét a tagok közötti kétirányú kommunikáció biztosítja. Ahhoz, hogy kicseréljék gondolataikat és érzéseiket, interakcióba kell lépniük egymással.

5. ábra. Problémás helyzetekben, mennyiben sikerül a problémát megoldania kommunikáció útján?

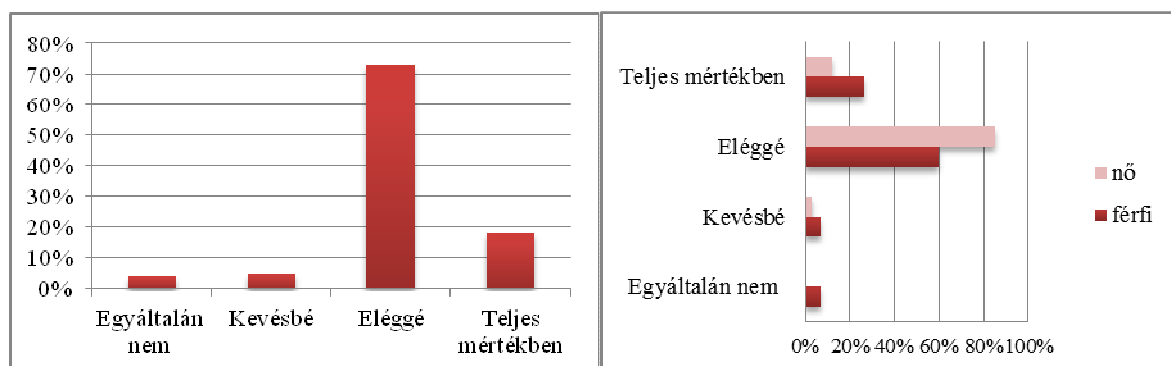

Saját szerkesztés

A vizsgálat eredményei is azt mutatják, hogy a problémamegoldás gyakori eszközének tartják a vezetők, a közvetlen kommunikációt. A felmérés szerint a női vezetők sikeresebbnek érzik saját kommunikációjukat, mint a férfiak. E mögött az is meghúzódhat, hogy a nők könnyebben érzékelik és kiértékelik a metakommunikáció jeleit (a kommunikációnak mintegy 70-80 %-a zajlik ezen a non-verbális csatornán) (5. ábra).

A közvetlen, nyílt kommunikáció tehát lehetővé teszi az információ, valamint a tudás megosztását. A kommunikációs szituációk egyik problémája azonban a bizalom hiánya. Ez a kapcsolat fordítva is fennáll: a bizalom létrejöttének alapfeltétele a szervezeti tagok nyílt, becsületes kommunikációja. A bizalom és a kommunikáció tehát kölcsönösen egymásra ható tényezők, ok és okozat állandóan szerepet cserélnek. Mivel a tudásmenedzsmentnek az a feladata, hogy a szervezet ismereteit átláthatóvá tegye, azaz a munkatársak osszák meg egymással tudásukat, a szervezeti tagok nem őrizhetik féltékenyen ismereteiket.

6. ábra. Befolyásolja-e a munkatársába vetett bizalom, hogy mit és hogyan kommunikál vele szakmai kérdésekben?

Saját szerkesztés

A bizalom szerepét a kommunikációban a megkérdezettek is igen fontosnak tartották. A férfívezetők azonban ebben a tekintetben szélsőségesebbek. Egynegyedük 100%-os bizalmi

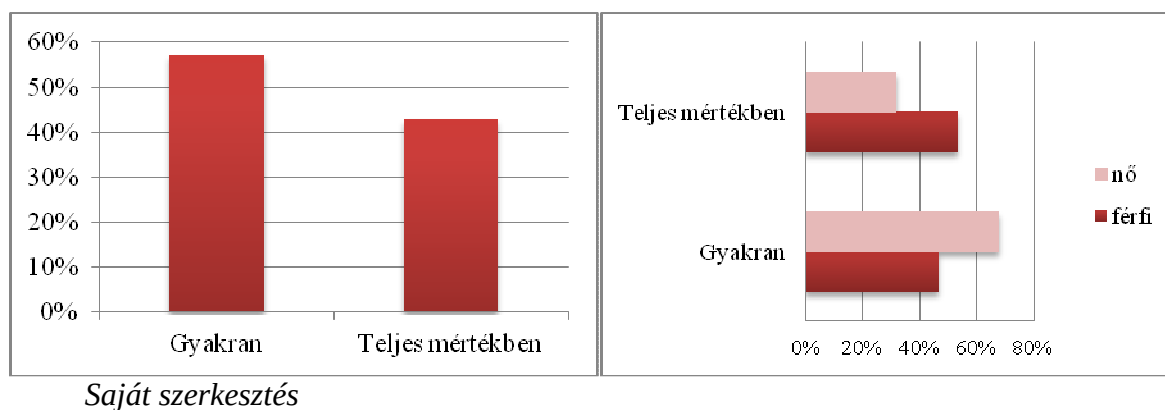
szintet tart szükségesnek, míg akadnak közülük néhányan, akik egyáltalán nem tartják fontosnak a bizalom meglétét a szakmai kérdések megvitatásánál (6. ábra).

Együttműködés

Az együttműködés a tervek, információk és erőforrások megosztását jelenti, és megfelelő egyensúlyt biztosít a feladatok megoldása és a személyes kapcsolatok ápolása között. A tudásmenedzsmenttel foglalkozó kutatók azt vallják, hogy az „összük meg a legjobb gyakorlatot” elv sikere elsősorban a vezetői kultúrától függ, mert ha ők ezen értékek alapján működnek, a szemlélet a szervezet alsóbb szintjeire is előbb-utóbb elkezd terjedni. Nem elhanyagolható kérdés tehát, hogyan értékeli egy szervezet vezetősége e helyzeteket, és ez által mennyi tudást tudnak kinyerni és felhasználni, illetve átadni a munkatársak tudásából.

A kérdőívekben az „egyáltalán nem” és a „néha” rubrikák üresen maradtak. Ez tény már önmagában is pozitív eredménynek számít. Néhány kutatás (mint például egyes játékelméleti kutatások) arról számol be, hogy a nők általában versengőbbek és kevésbé hajlandók együttműködni. A mostani eredmények ezt nem erősítik meg. A két nem közötti differencia az együttműködés területén csupán abban tér el, hogy milyen mértékűnek érzékelik az általuk megosztott információ-, tudásátadást: gyakorinak vagy állandónak (7. ábra).

7. ábra. Mennyiben osztják meg egymás között a munkával kapcsolatos információkat, terveket, erőforrásokat?

Az eredményes emberi együttműködés minden területén nagy jelentősége van az emberek egymás közötti kapcsolatának, a munkához és a munkahelyhez való viszonyulásának. A *kapcsolatépítés* képessége az egyént alkalmassá teszi kiterjedt kapcsolati háló létrehozására. E képességgel bíró emberek jól ápolják a szervezeten belüli kapcsolataikat, sőt időnként szívesen létesítenek a szakmai kapcsolaton felül baráti kapcsolatot. Az ilyen erős vonzással

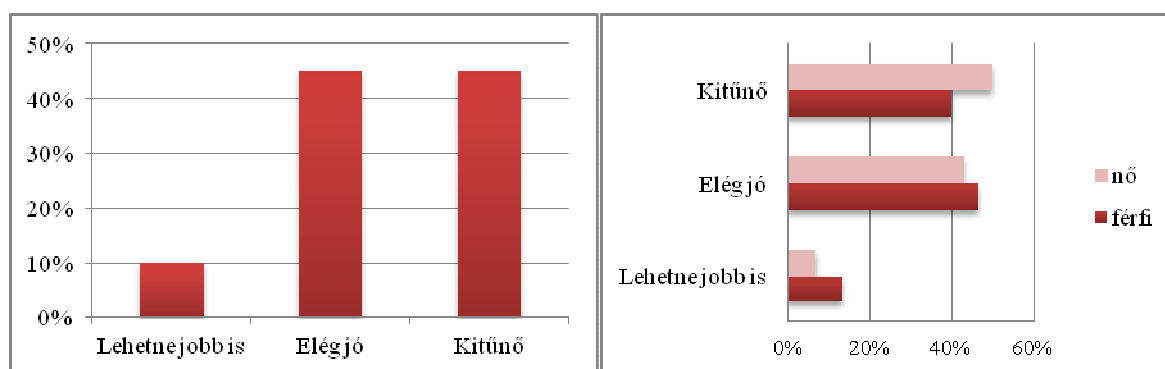
bíró szervezeti tagok segítik a kommunikációt, a problémák megoldását, az együttműködést egyaránt.

A kérdőívet kitöltő KKV-vezetők igen jónak ítélik meg kapcsolatukat munkatársaikkal. Csúpan 10% az, akik nem tartják megfelelőnek azt. A nemek között ezen a területen nincs szinifikáns különbség (8. ábra).

A próbakérdőívben felsorolt 80 készség és képesség körét a tesztelés eredményének tükrében szűkítettük és a végleges kérdőívben már csak a 20 leggyakrabban említett kompetenciára kérdeztünk rá.⁴

A kompetenciák fontosságát egyrészt az jelzi, hogy hányan jelölték meg, másrészt az, hogy milyen fontosnak tartják. A két szempontot vizsgálva hasonló sorrendet kapunk. (9. ábra).

8. ábra. Milyennek ítéli meg kapcsolatát a munkatársaival?

Saját szerkesztés

⁴ Ezek a következők: megbízhatóság; probléma-megoldási készség; szaktudás alkalmazása a gyakorlatban; pontos, precíz munkavégzés; önállóság; kommunikációs képesség; együttműködés; munkabírási, terhelhetőség; fejlődőképesség, önfejlesztés; kreativitás; tanulási, fejlődési képesség; kapcsolatépítés képessége; teljesítmény-, ill. eredményorientáltság; szervezési készség; stressztűrő-képesség; elemzőkészség, analitikus szemlélet; kezdeményező-készség; rugalmasság; motiválási képesség; munka iránti alázat, intenzív munkavégzés. A felsoroltakon kívül a megkérdezettek fontosnak tartották a nyelvtudást, valamint a számítógépes ismereteket, ezért ezeket is bevontuk a követelmények közé.

9. ábra. A megkérdezettek megoszlása a leendő munkavállalókkal szembeni elvárásaik szerint

EQ/IQ	Képességek, készségek	Mean	N	%	EQ/IQ	Képességek, készségek	N	%	Mean
EQ	Megbízhatóság	5,7128	188	54,2	EQ	Megbízhatóság	188	54,2	5,7128
	Pontos, precíz munkavégzés	5,6569	137	39,5		Pontos, precíz munkavégzés	137	39,5	5,6569
	Szaktudás alkalmazása a gyakorlatban	5,6194	134	38,6		Szaktudás alkalmazása a gyakorlatban	134	38,6	5,6194
	Terhelhetőség, munkabírás	5,3684	95	27,4	EQ	Stressztűrő képesség	120	34,6	5,0917
EQ	Kommunikációs képesség	5,3625	80	23,1		Problémamegoldási készség	113	32,6	5,2743
	Nyelvtudás	5,3438	64	18,4		Terhelhetőség, munkabírás	95	27,4	5,3684
	Problémamegoldási készség	5,2743	113	32,6	EQ	Kommunikációs képesség	80	23,1	5,3625
EQ	Önfejlesztés	5,1667	48	13,8	EQ	Nyelvtudás	64	18,4	5,3438
EQ	Kapcsolattartás, -építés képessége	5,16	50	14,4		Önállóság	57	16,4	5,0702
	Számítógépes ismeret	5,1489	47	13,5	EQ	Együttműködés	55	15,9	4,9818
EQ	Stressztűrő képesség	5,0917	120	34,6	EQ	Kapcsolattartás, -építés képessége	50	14,4	5,16
	Munka iránti alázat	5,075	40	11,5	EQ	Önfejlesztés	48	13,8	5,1667
EQ	Önállóság	5,0702	57	16,4		Számítógépes ismeret	47	13,5	5,1489
EQ	Szervezési készség	5	27	7,8	EQ	Munka iránti alázat	40	11,5	5,075
EQ	Együttműködés	4,9818	55	15,9	EQ	Szervezési készség	27	7,8	5
EQ	Kezdeményező-készség	4,7826	23	6,6	EQ	Kezdeményező-készség	23	6,6	4,7826
EQ	Motiválási képesség	4,6154	13	3,7		Analitikus szemlélet, elemzőkészség	22	6,3	4,3182
	Analitikus szemlélet, elemzőkészség	4,3182	22	6,3	EQ	Motiválási képesség	13	3,7	4,6154

Forrás: saját szerkesztés

Mindkét szempont szerint a legfontosabb kompetencia a megbízhatóság, ugyanis azt a megkérdezettek 54%-a tartotta elengedhetetlenül fontosnak (átlagosan 5,71 ponttal

értékelve). A második helyen a pontosság áll (39,5%, átlagosan 5,66 ponttal), a harmadik legfontosabb elvárás pedig a szaktudás alkalmazása a gyakorlatban (38,6%, 5,62 ponttal).

Ezt követi a stressztűrő-képesség (34,6%), majd a probléma-megoldási készség 32,6%-kal.

A munkaerővel szembeni legfontosabb elvárások között tehát szerepelnek EQ elemek: a vezetők a munkaerő kiválasztása során fontosnak tartják azokat, de választásuk során mégsem ezt preferálják (11-ből 4, míg nem EQ elemeknél 7-ből 6 szerepel az első 10-ben)

KÖVETKEZTETÉSEK

Ha egy szervezetnél vezetési problémák vannak, a kutatók egyre többet foglalkoznak a vezetők érzelmi megnyilvánulásaival, mint egyéb kompetenciáival. (Az EQ előtérbe kerülése nem azt jelenti, hogy már nincs szükség a magas szintű elemző - képességre, logikus gondolkodásra, döntések következményeinek megítélésére). Ahol a vezető képes lelkesíteni, ott a szervezet tagjai teljesítményének emelkedésére lehet számítani. Azok, akik megtapasztalják, hogy különböző érzelmi reakcióikkal ugyanabban a helyzetben más és más hatást válthatnak ki, szívesen építenek erre a „fegyverre”. A kutatás is bizonyította, hogy az érzelmileg intelligens vezető ráhangolódik munkatársai érzelmeire, tisztában van saját érzéseivel, indulataival, kézben tudja tartani azokat, és így képes megérteni másokat is. Az elemzett EQ (befolyásolás, együttműködés, kapcsolatépítés, kommunikáció, bizalom) tényezők fontos szerepet játszanak a munkájukban. Érdekes eredményt hozott kutatásunk második feltevésének vizsgálati eredménye, miszerint a munkaerővel szembeni legfontosabb elvárások között dominánsan IQ elemek szerepelnek.

Úgy gondoljuk, hogy a vezetőknek fel kell ismerniük, hogy az intelligencia egyénfüggő. A saját és a munkatársak más-más képességekben erősek, de ezek fejlesztésében kiemelkedő szerepe van a vezetőnek. Például nem az együttműködési készség növelhető közvetlenül, hanem azok az értékek, amelyek együttműködővé teszik a munkatársakat. A vezetői példamutatásnak ebben van nagy szerepe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boyatzis, R., Goleman, D., McKee, A. (2003). *A természetes vezető. Az érzelmi intelligencia hatalma*. Vince Kiadó. 317 p.
- Carroll, J. B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor-analytic studies*. Cambridge, England: University of Cambridge Press
- Ceci, S. J. (1990). *On intelligence more or less: A bioecological treatise on intellectual development*. Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall

- Cherniss, C. (1999). *The Business Case for Emotional Intelligence*. Prepared for the Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations.
http://doreenmcgunagle.com/files/EI_Case_Study.pdf
- Druskat, V. U., Wolf, S. B. (2002). *A csoportok érzelmi intelligenciájának fejlesztése*. Harvard Businessmanager, 2002/2. pp. 15-24.
- Dulewicz, V., Higgs, M (1998). *Emotional Intelligence: Can it be measured reliably and validly using competency data?* Journal of Competency, Autumn.
- Fenyvesi, É. (2010). *Game Theory and Knowledge Management*. Development and Finance. Quarterly Hungarian Economic Review. Published by the Strategic Advisory Board of the Hungarian Development Bank. 01/2010. pp. 31-39. ISSN 1589-3820
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligence*. \$eG York: Basic Books
- Goleman, D. (1997). *Érzelmi intelligencia*. HÁTTÉR Könyvkiadó. 454 p.
- Gyarmathy, É. (2002). *IQ és tehetség. (IQ and giftedness)* Pszichológiai Szemle Könyvtára 5.Akadémiai Kiadó, Budapest. 127-154. oldalak
- Heifetz, R., Grashow, A., Linsky, M. (2009). *Vezetés (tartós) válság idején*. HBR, 2009. november, pp. 20-22
- Hermstein, R. J., Murray, C. (1994). *The bell curve: Intelligence and class structure in American life*. New York: Free Press
- Hunter, J. E. (1983). *A causal analysis of cognitive ability, job knowledge, job performance, and supervisor ratings*. In: Landy, E., Zedeck, S., Cleveland J. (Eds.), *Performancemeasurementandtheory*(pp. 257-266). Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Kajári, K., Somogyi, S. Podruzsik, Sz. (2007). *A csoportokon belüli erőviszonyok vizsgálataMACTOR módszerrel*. Erdei Ferenc IV. Tudományos Konferencia I kötet 978-963-7294-65-5 Kecskemét 503-506. oldalak
- Kárpátiné Daróczi, J., Vágány, J. (2011). *Vezetőnek nem születünk, hanem azzá válunk, avagy a KKV-vezetők önképzési szokásai*. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia 2011. augusztus 25-26./Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar 2011. december, ISBN 978-963-7294-98-3 Ö ISBN 978-615-5192-00-5 II. kötet, 329-333. oldalak
- Kotler, P., Caslione J. A. (2011). *Kaotika*. Manager Kiadó, Budapest, 2011.
- Kovács, T. (2010). *A bizalom szerepe és helye az érzelmi intelligenciában*. Periodica Oeconomica, III. ÉVF. 2010. november. 48-58. oldalak
- Mérő, L. (2010). *Az érzelmek logikája*. Terricum Kiadó, 2010.
- Neisser, U., Boodoo, G., Bouchard, T. J., Boykin, A. W., Brody, N., Ceci, S. J., Halpern, D. F., Loehlin, J. C., Perloff, R., Sternberg, R. J., Urbina, S. (1996). *Intelligence: Knowns and unknowns*. American Psychologist, 51 (2), pp. 77–101
- Rhodes, David, Stelter, Daniel (2009). *Ragadjuk meg a recesszió nyújtotta lehetőségeket!* HBR 2009. július-augusztus 32-33. oldalak
- Salovey, P., Mayer, J. D. (1990). *Emotional intelligence. Imagination. Cognition, and Personality*, 9, pp. 185-211
- SBA Fact Sheet Hungary, (2012). http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2012/hungary_en.pdf (Letöltés: 2013. március 1.)
- Tomka J. (2012). *A vállalatok jobbá tételének trendjei*. XXIII. Vezérigazgató találkozó, Tokaj-Hegyalja, 2012. április 18-20.
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDUQFjAB&url=http%3A%2F%2Fcebc.hu%2Fppt%2Fxxiii_ceo%2Ftomka-janos.pptx&ei=7gQzUfelKYW2hAe0uYGoAw&usg=AFQjCNE_mCAv0teBVkDyzRj

nms-PbUopXQ&sig2=VbJDOKdE7GdHr_cjDXTVaw&bvm=bv.43148975,d.ZWU
(Letöltve: 2013. március 3.)

- Wimmer, Á., Zoltayné Paprika, Z. (2006). *A vezetés és a döntéshozatal szerepének elemzése az üzleti szféra szempontjából.* (Projektzáró-tanulmány) Versenyképesség kutatás műhelytanulmány-sorozat 45. kötete, 2006. május, 46-48. oldalak
- Zsoldos, B. (2009). *Az intelligenciahányadosról (IQ) és az érzelmi intelligenciáról (EQ).* Magyar Grafika. 2009. 3. szám. 109-110. oldalak

**ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC AGING IN HUNGARY IN
EUROPEAN COMPARISON**

**A MAGYAR TÁRSADALOM ELŐREGEDÉSÉNEK VIZSGÁLATA
EURÓPAI ÖSSZEHAISONLÍTÁSBAN**

Dr. Tamás Molnár

Faculty of Economics, University of Pannonia

Address: 8200, Veszprém, Egyetem u. 10.

Phone: +36 20 485 9001

e-mail: molnar.tamas@uni.gtk-pannon.hu

Melinda Koczor-Keul

Faculty of Economics, University of Pannonia

Address: 8200, Veszprém, Egyetem u. 10

Phone: +36 30 987 0032

Email: keulmelinda@uni-pannon.hu

A MAGYAR TÁRSADALOM ELŐREGEDESÉNEK VIZSGÁLATA EURÓPAI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN

ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC AGING IN HUNGARY IN EUROPEAN COMPARISON

Keywords: population aging, proportion of elderly, old-age dependency ratio, life expectancy, healthy life years.

Abstract

The Hungarian and the European Union's population is growing older, which is a widespread phenomenon that is caused by three major drivers of population ageing are declining fertility, falls in mortality, and net migration. In Hungary the reduction of fertility has been dramatic since 1949, the total fertility rate – that is, the number of children born per woman – has dropped by half, from 2,54 children per woman in 1949 to 1,24 in 2011. As people of reproductive age have fewer children, the proportion of children and young persons decreases, and results in a corresponding increase of the older age share of the population. Mortality has also continued to decline, especially at older ages. The increasing survival at advanced ages caused the increase of the proportion of the older population.

The age composition of the population is transitioning to an older structure reflected by the comparison of age pyramids between 1960 and 2011. In 1960 the pyramid had a relatively triangular shape, and till 2011 the base of the age pyramid narrowed, the shape had transitioned to one that bulged at the working ages, denoting a population where ageing was already under way.

The median age, a simplest and most widely used indicator of population aging, raised markedly in the past fifty years, indicating that half of the Hungarian population in 2011 is above age 40. The median age of Hungarian population is under the EU-27 average with 1.2 years.

Hungarians live longer than ever before (the life expectancy at birth has increased by 11,65 years for men and by 14,83 years for women since 1949), and an increasing part of these longer lives is spent in good health due to improved health and living conditions and major medical advances and investments in the health system. At the same time the life expectancy of older people (age 65 and more) has increased rapidly.

In the recent years demographers started to take into account the fact that older people today are, in general, more active and healthier than in previous generations, and adjusted the traditional indicators available for measuring population aging for increases in life expectancy. New measures were described by introducing the concept of prospective age. Old age was defined based on the old-age threshold, beginning at ages where remaining life expectancy is 15 or fewer years. The study of proportion of Hungary's population who are 65 and older and the proportion at ages with remaining life expectancies of 15 or fewer years leads us to very different conclusions. The conventional measure, begins with 8,9 percent in 1960 and rises slowly to 16,7 percent in 2011. In contrast, the life expectancy adjusted measure shows that the population was actually getting younger (in 2011 the indicator's level was 0,4 percentage points lower than half century ago).

A common indicator used to capture the social impact of population aging is the old-age dependency ratio (the older population related to the population of working age). According to this indicator, the demographic pressure is lowest in the Central and Eastern European countries, and the highest values are recorded by (with values of 29% or over) in Italy, Germany, Portugal and Greece. In Hungary, the impact of demographic ageing is clearly visible in the old-age dependency ratio, which was increasing from 13,6% to 24,4% during the past fifty years, but still remains with 1,8 percentage points below the EU-27 average in 2011. In case of the projected (life expectancy adjusted) old-age dependency ratio, the patterns of evolution are similar to those described for the proportion of elderly, because only those people who are in age groups with 15 or fewer years of remaining life expectancy are counted.

Due to health care improvement the elderly are not only growing rapidly in absolute numbers, but have also become substantially healthier. The length of healthy old-age appears to be increasing. Part of this trend can be attributed to increases in the length of life, and part to shorter and later periods of illness. The net effect is an increase in number of years lived at old age without major health problems. The healthy life years at age 65 is a useful indicator assessing the needs for healthcare of elderly and in adjusting the social and healthcare programs accordingly. In Hungary, even if women on average have a longer life expectancy at age 65 with 4 years than men, many of these years may be spent living with disability or illness. If healthy life expectancy at age 65 is

examined, women's advantage over men becomes smaller (women are expected to live 67,21% of their remaining life at age 65 in poor health, with disability, while men only 58,04%).

Changes in age distribution have complex social and economic implications. The serious pressure that the aging society puts on national economies through its impact on pension schemes could be partially avoided by averaging chronological and prospective ages to obtain an intergenerationally fair normal pension age.

Kulcsszavak: társadalmi előregedés, idősök részaránya, időskori eltartottsági ráta, várható életkor, egészséges életévek száma.

Kivonat

Az Európai Unió és vele együtt Magyarország népessége öregebb lett. A társadalmi előregedés általános jelenséggé vált, melynek három fő tényező a kiváltója: a termékenység csökkenése, az alacsonyabb időskori halandóság és a migráció egyenlege. Magyarországon a teljes termékenységi ráta drámai csökkenésen esett át az utóbbi évtizedekben, 1949 óta 2,54-ről kevesebb, mint felére csökkent 2011-re. Amint a termékeny korú népességnek kevesebb gyereke születik, a gyerekek és fiatalok társadalmon belüli részaránya csökken, és ennek megfelelően nő az idősöké. A felnőtt és időskori mortalitás is csökkenő tendenciát mutat. Az idősebb korúak túlélési esélyeinek javulása növelte az idősök részarányát.

A társadalom korösszetétele idősebb struktúrára váltott, amit jól tükröz az 1960-as és 2011-es korfák összehasonlítása. 1960-ban a korfa viszonylag háromszög alakú, míg az ötven évvel későbbi korpiramis alja elvékonyodott, kidudorodott a munkaképes korosztályoknál, ami jelzi, hogy a magyar társadalom előregedő pályára lépett.

A medián életkor, a demográfiai előregedés egyik legegyszerűbb és leggyakrabban használt mérőszáma, feltűnő növekedést mutatott az elmúlt fél évszázadban. Magyarország népességének fele betöltötte a 40. születésnapját, de hazánk még így is 1,2 évvel marad el az EU-27 átlagától.

A magyarok hosszabb ideig élnek, mint a múltban bármikor; a születéskor várható élettartam 1949 óta 11,65 évvel hosszabbodott meg a férfiak esetében, a nőknél pedig ez a növekedés 14,83 év volt. Ezen túlmenően, ennek a meghosszabbodott életnek egyre nagyobb hányadát tölthetik jó egészségben az egyre inkább javuló higiéniai, lakhatási feltételeknek, a jelentős orvostudományi eredményeknek és az egészségügyi rendszerbe történt beruházásoknak köszönhetően.

Az utóbbi években a demográfusok is kezdték figyelembe venni a tényt, hogy a mai idősök aktívabbak és egészségesebbek, mint az őket megelőző generációk, és az előregedés tradicionálisan alkalmazott indikátorait hozzáigazították a várható élettartamban bekövetkezett változásokhoz. Új mérőszámokat definiáltak a távlati életkor fogalmának bevezetésével. Az időskort az időskori küszöb meghatározásától tették függővé, mely szerint az a korosztály tekinthető idősnak, amely esetében a várható hátralévő életévek száma 15 alatt van. Ha a 65 év fölöttiek és a 15 évnél rövidebb várható életkorúak teljes népességen belüli részarányának alakulását hasonlítjuk össze ellentmondó következtetésekre jutunk. A hagyományos mutató értéke 1960-ban 8,9% és lassú, monoton növekedéssel eléri a 16,7%-ot 2011-re. Ezzel szemben a várható élettartamhoz igazított mutató szerint demográfiai fiatalodott az ország az elmúlt fél évszázadban (2011-ben az érték még mindig az 1960-ban mért szint alatt van 0,4 százalékponttal).

Az időskori eltartottsági ráta, az idős korú népességnek (65 – X éves) a százalékos aránya az aktív korú (15 – 64 éves) lakosság számában, még mindig gyakran használatos mutató az idősök által az aktív korú lakosságra gyakorolt pénzügyi nyomás mérésére. A demográfiai nyomás a legalacsonyabb a Közép és Kelet Európai államokban, az élenjárók pedig (29% és 31% közötti értékekkel) pedig Olaszország, Németország, Portugália és Görögország. Magyarország demográfiai előregedését is tisztán mutatja az időskori eltartottsági ráta, mely 13,6%-ról 24,4%-ra nőtt az utóbbi ötven évben, habár még így is 1,8 százalékponttal marad el az EU-27 átlagától 2011-ben. A távlati időskori eltartottsági ráta vizsgálatakor, amint az a számítási képlet hasonlóságából várható, hasonló képet kapunk, mint az idősök részarányának elemzésekor, mivel a mutató csak azok számát veszi figyelembe, akik esetében a hátralévő várható élettartam 15 év alatt van.

Az egészségügyi ellátás javulásával, az idős népesség nemcsak abszolút értékben nő, hanem ezzel egyidőben lényegesen egészségesebb lesz. Az egészséges idős kor hossza nő. Ez a tendencia részben a meghosszabbodó élettartamnak, részben pedig a rövidebb és később bekövetkező betegségektől való korlátozottságnak köszönhető. A 65 évesen egészségesen várható élettartam hasznos az idősök egészségügyi szükségletinek felmérésében és a szociális és egészségügyi programok megfelelő hozzáigazításában. Magyarországon habár a nők 65 évesen átlagosan 4 évvel hosszabb élettartamra számíthatnak, mint a férfiak, több évet töltenek betegségtől korlátozottan (a 65 évesen várható élettartamuk 67,21%-át, míg a férfiak csak 58,04%-át).

A korstruktúra változásának összetett szociális és gazdasági következményei vannak. Már ma érezhető az előregedő lakosság gazdaságára gyakorolt nyomása, a nyugdíjrendszer és az egészségügy finanszírozása a társadalom egyik alapvető problémájaként jelenik meg. A nyugdíjrendszer fenntarthatósága szempontjából rész megoldást jelenthetne a kronológiai és távlati életkorok átlagolásával számított nyugdíj-korhatár, mely az idősebb és fiatalabb generációk számára egyaránt igazságos lenne.

BEVEZETÉS

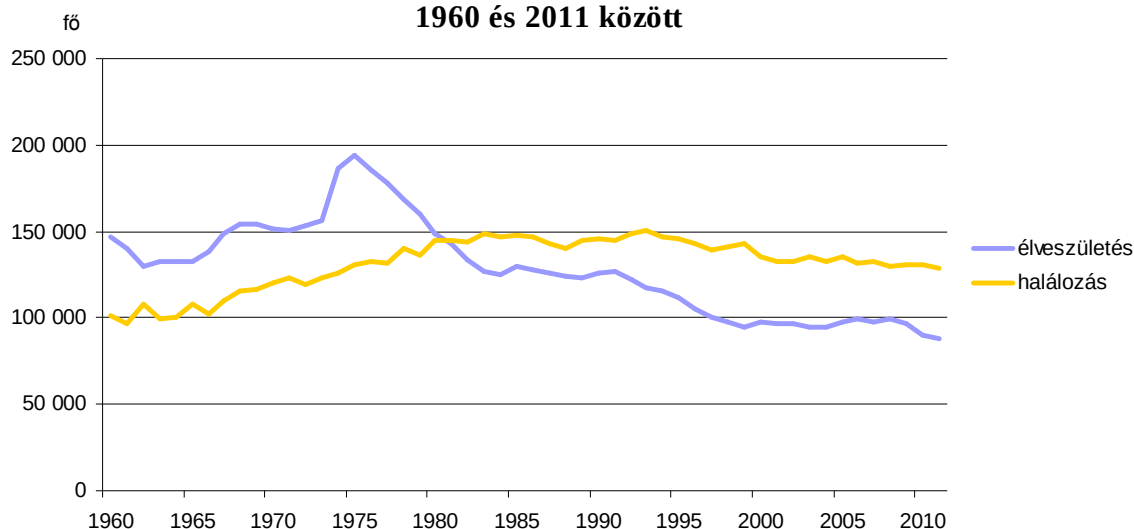
Az utóbbi 150 évben a születéskor várható élettartam növekedése tekinthető a társadalom egyik legnagyobb eredményének, ám ez egyben a 21. század egyik legnagyobb szociális kihívását is jelenti. A várható élettartam növekedése és az alacsony fertilitás a társadalom előregedéséhez vezetett, a populáció medián életkora eltolódott az idősebb korúak irányába, nőtt az időskorúak részaránya a teljes népességben (például a 65 vagy 80 év fölöttieké). A fejlettebb országokban a várható élettartam növekedési ritmusa nem csökkent az utóbbi fél évszázadban sem, és – habár még eléggé vitatott – egyre erősödik a konszenzus a demográfusok között, miszerint a közeljövőben sem várható a növekedés lassulása (Bongaarts J., 2006). Ez a változás jelentős terhet gyakorol majd a jövőbeni állami kiadásokra a megnövekvő nyugdíj- és egészségügyi költségek miatt, illetve negatív hatással lehet az országok gazdasági növekedésére.

Amíg az egyéni öregedés elkerülhetetlen, és csak a folyamat gyorsasága változhat, addig a társadalom előregedése, melyet a populáció korstruktúrája határoz meg, elméletileg mindkét irányba változhat három befolyásoló tényező: a termékenység, a halandóság és a nemzetközi migráció egyenlegének függvényében. A termékenység csökkenése a fiatalkorúak relatív részarányának csökkenését eredményezi, illetve a tartósan a reprodukciós szint alatt maradó termékenységből és a várható élettartam emelkedéséből adódóan az idősök részaránya növekszik. A teljes termékenységi arány Magyarország esetében 2,54-ről (1949) 1,24-re csökkent (ezt a mélypontot 2011-ben érte el), és ezzel az értékkel az EU tagállamok listájának legvégén kullog. A felnőtt és időskori mortalitás javulása az idősebbek számának alakulására gyakorol közvetlen hatást, a migráció pedig, habár jóval szórtabban, de inkább a középidős korosztályok számát befolyásolja. Hazánkban a nemzetközi bevándorlás és az elvándorlás pozitív egyenlege az ezredfordulótól napjainkig 40%-ban ellensúlyozta a népesség gyorsuló természetes fogyását (KSH, 2013).

A '80-as években borult fel a természetes egyensúly az élveszületés és halálozás között, és a népesség száma ezzel egyidőben csökkenni kezdett (a születések 1976-tól tartósan csökkenő és a halálozások 1963-tól folyamatosan emelkedő trendje oda vezetett, hogy a kettő mérlege

1981-től negatívvá vált) főként az élveszületés csökkenése, mintsem a halálozás növekedése miatt (1. ábra). Az élveszületés 2011-ben érte el történelmi minimumát (88 049 fő), míg a halandóság több mint 150 ezer halálessettel 1993-ban regisztrálta a legmagasabb értéket.

**1. ábra: Élveszületés és halálozás alakulása Magyarországon
 1960 és 2011 között**

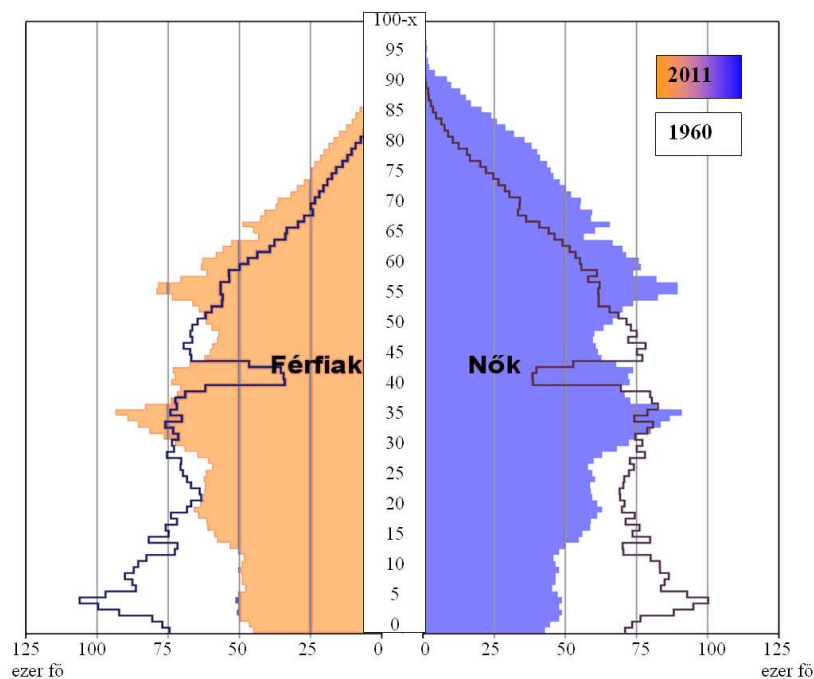

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

Ha a korösszetételt vizsgáljuk, akkor a demográfiai változás még szembetűnőbb. A magyarországi népesség kor és nemek szerinti megoszlásának időbeli változását kitűnően illusztrálja a 2. ábra, melyen egymásra tettük az 1960-as és 2011-es korfákat. A két korfát összehasonlítva jól látható, hogy a korfa megnyúlt, az elmúlt fél évszázadban drasztikusan csökkent a gyermekek és fiatalok száma, egyre nagyobb a 65 év felettiek tábora, tehát jelentősen öregszi a magyar társadalom. Ez egyrészt a termékenység csökkenésére vezethető vissza (a korpiramis aljáról történő öregedés), másrészt a halandóság javulásának következménye (a korfa tetejéből eredő öregedés).

Amikor a születési ráta alacsony, a „korpiramis” alja szűkebb lesz, csökken a fiatalkorú lakosság számaránya a teljes populációban. A baby boom évek rövid távon megfiatalították a társadalmat, de a későbbiekben az idősek arányának a növekedéséhez vezettek. Az alacsony elhalálozási ráták és a halálokokban bekövetkezett módosulások az öregkori mortalitás változásához vezettek, ez nyomon követhető a korfa „tetejének” vizsgálatakor.

2. ábra. Magyarország népességének korfája 1960-ban és 2011-ben

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatbázis alapján

A 2011. január 1-jei korfán a középső korcsoportokban jól látható a Ratkó-korszak kettős hatása: az 1950-es és az 1970-es évek közepén született generációk (a Ratkó gyerekek és az ő gyermekeik) kiugróan magas létszáma. A születések számának tartós csökkenése miatt azonban a korfa alja zsugorodik, piramis alakúból urna alakúvá válik, a népesség fokozatosan öregszik.

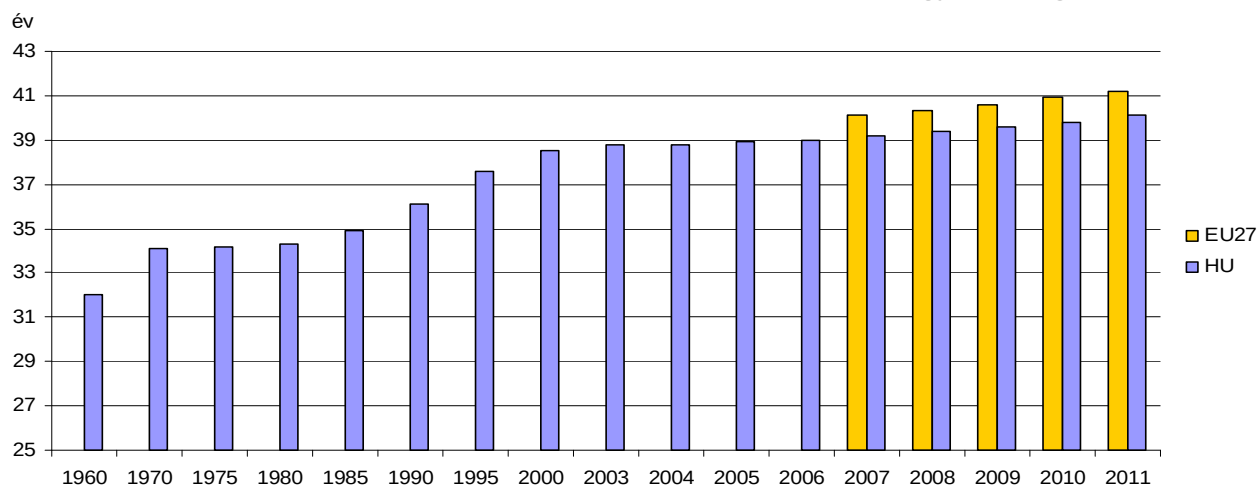
A DEMOGRÁFIAI ELŐREGEDÉS MUTATÓI

Habár nőtt az érdeklődés a társadalmi előregedés iránt, az elemzésére használt indikátorok nem sokat változtak. Az alábbiakban néhány – a demográfiában használt – klasszikus indikátor segítségével európai összehasonlításban elemezzük Magyarország korstruktúrájának alakulását 1960 és 2011 között, illetve kitérünk az újabban bevezetett mutatószámok elemzésére is.

A MEDIÁN ÉLETKOR

A 3. ábra a medián életkor időbeni változását mutatja Magyarországon. A mutató monoton növekvő tendenciát mutat, de még így is 1,2 évvel marad el az EU-27 átlagától 2011-ben. A növekvő tendencia a legtöbb európai tagállamra jelentkező, mely világviszonylatban is magas, habár öreg társadalmakat Európán kívül is fellelhetünk (például Japán).

3. ábra: A medián életkor változása 1960 és 2011 között Magyarországon

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

A régi és az új tagállamok között különbség mutatkozik a medián életkor alapján: az újakban a medián életkor alacsonyabb (37,4 év), mint a régiekben (40,3 év). Európa legöregebb országai a medián életkor alapján Olaszország és Németország, míg a legfiatalabbak Írország, Ciprus, Szlovákia és Lengyelország. Az öregedés trendje azonban mindegyikben növekvő.

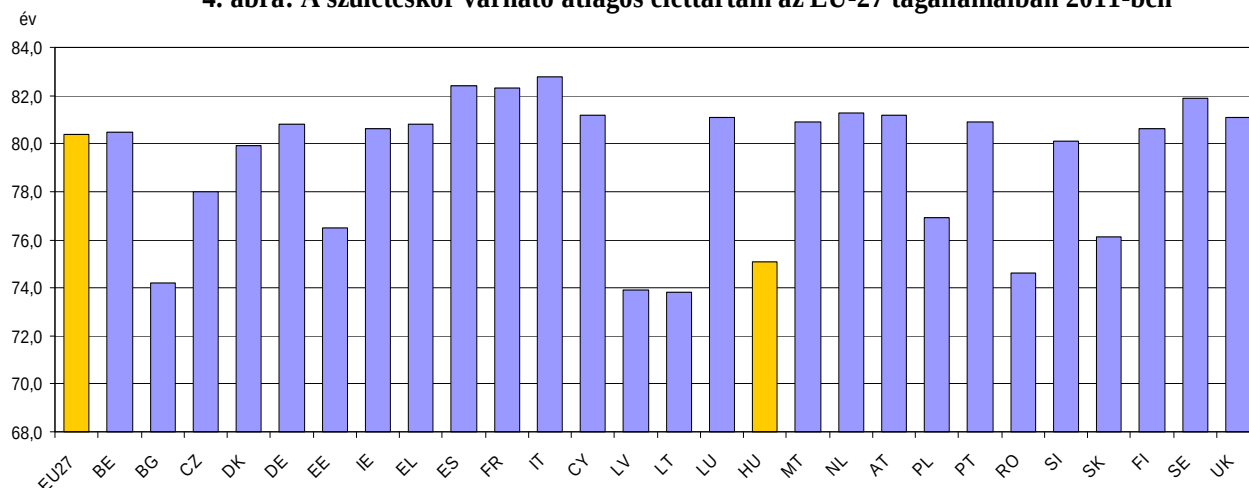
A SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÉLETTARTAM

A magyarországi halálozási viszonyok nemzetközi összehasonlításban mindig rosszak voltak, a XX. század második felében krónikus epidemiológiai válság alakult ki, és csak az 1990-es évek közepétől kezdett javulni a helyzet (Tokaji K., Faragó M., Boros J., 2011). Azóta a várható élettartam mintegy öt évvel meghosszabbodott, 2011-ben az eddigi legmagasabb értéket mutatta mindkét nemnél, de még így is jelentősen elmarad az európai uniós átlagtól, főként a férfiak esetében. 2011-ben az EU 27 tagállamában a férfiak születéskor várható élettartama 75,8 év volt, míg Magyarországon 70,6 év, tehát a magyar férfiak átlagosan 6,2 évvel rövidebb élettartamra számíthatnak, mint az uniós átlag. A nők esetében ez a különbség kisebb, az uniós 82,5-ös átlagával szemben Magyarországon 78,1 év a mutató értéke.

A 4. ábrát elemezve látható, hogy a várható átlagos élettartamot tekintve az EU-27 tagországain belül Magyarország az utolsók között van, csak Bulgária, Románia, Lettország és Litvánia áll mögötte. Az elkerülhető halálozások száma hazánkban kétszer magasabb, mint

az OECD átlagában. Ha a halandóság hazai és nemzetközi trendjei tartósak maradnak, akkor a magyar népesség csupán 90 év múlva éri el az Unió átlagos szintjét (Harcza I., 2013).

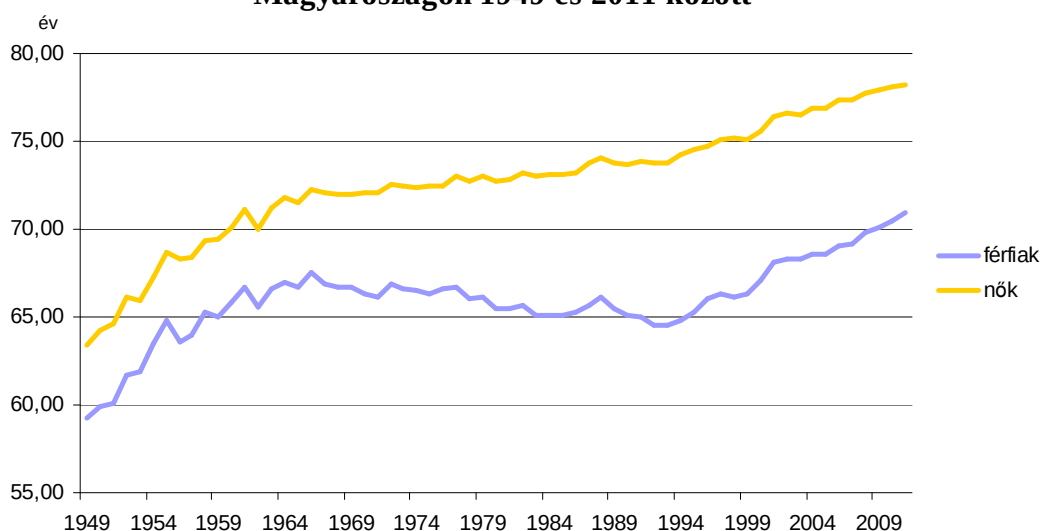
4. ábra: A születéskor várható átlagos élettartam az EU-27 tagállamaiban 2011-ben

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

Nemek szerinti bontásban az elmúlt hatvan évet vizsgálva, az ötvenes évek elején volt a legkisebb (3,76 év) különbség a nők és a férfiak életésélyei között, majd ez az időtartam 1994-re több mint a duplájára (9,39 évre) emelkedett, 2011-re pedig 7,3 évre mérséklődött (5. ábra).

5. ábra: A születéskor várható átlagos élettartam alakulása Magyarországon 1949 és 2011 között

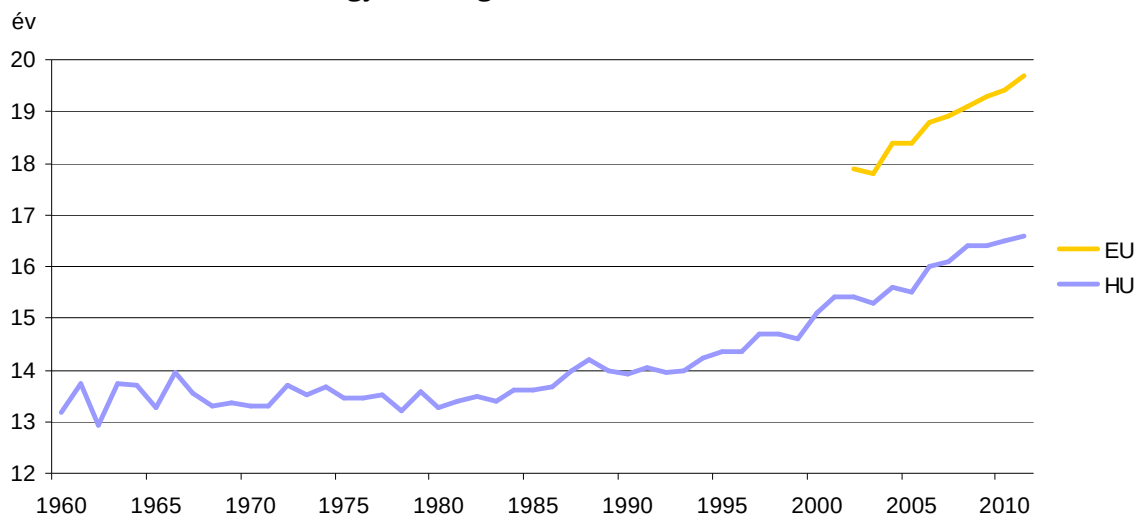
Forrás: saját szerkesztés a KSH adatbázisa alapján

A vizsgált periódus alatt a férfiaknál összességében 11,65 évvel, a nőknél 14,83 évvel nőtt a születéskor várható élettartam, ám ha kettébontjuk az elmúlt időszakot a mért változások intenzitása alapján, akkor azt láthatjuk, hogy a férfiak várható élettartamának a nyolcvanas évek elejétől számított átlagos növekedési üteme meghaladja a nőkéét.

A születéskor várható élettartam főként a demográfiai fiatal országokban számít fontos mutatónak. Egy progresszíven öregedő társadalomban ez önmagában nem jelent fontos információt, mivel figyelmen kívül hagyja a krónikus megbetegedések megnövekedett gyakoriságát a legidősebbek körében.

A születéskor várható élettartam növekedésénél talán még meglepőbb, a 65 éves korban várható élettartam felfelé ívelő tendenciája (6. ábra).

6. ábra: A 65 éves korban várható élettartam időbeni alakulása Magyarországon 1960 és 2011 között

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

Ez az indikátor megmutatja, hogy a 65 évet betöltött férfiak és nők az adott év halandósági viszonyai mellett még hány további életévre számíthatnak. A mutató az életkörülmények javulásáról ad tájékoztatást, különösen egészségügyi és táplálkozási szempontból. A 65 éves korban még várható élettartam Magyarországon a férfiak esetében 2011-ben 14,3 év, a nők esetében 18,3 év volt. A 2000-es években jelentős növekedés következett be a 65 év fölöttiek várható élettartamában az életkörülmények általános javulása eredményeként. A magyarországi várható élettartam 65 éves kori értéke 1,96 évvel emelkedett a férfiak és 4,45 évvel a nők esetében az 1960-2011 közötti időszakban. A mutató értéke mindkét nemre vonatkozóan alacsonyabb volt az EU-27 átlagánál.

AZ IDŐSEK RÉSZARÁNYA A TELJES NÉPESSÉGBEN

A társadalmi szintű öregedés mérésére rendelkezésre álló egyik legáltalánosabb mutatószám az idős népesség aránya a teljes népességben belül. Leggyakrabban a 65 év felettiiek százalékos részarányát mérik a teljes népességhez viszonyítva, néha kiegészítve a legidősebbek (80 év felettiiek) részarányával.

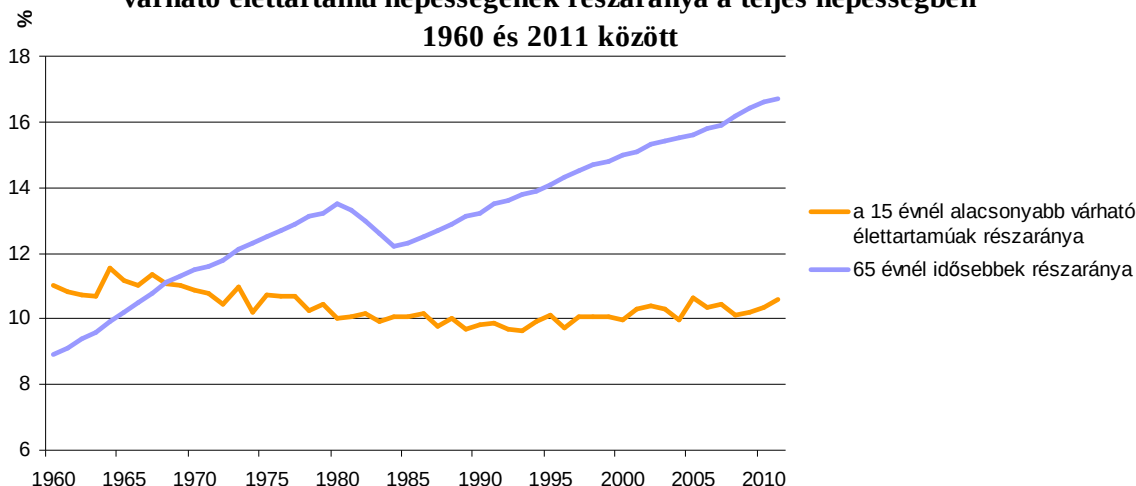
A mutató használata az előregedés mérésére és összehasonlító elemzésére hosszabb időtáv esetében alkalmatlan, mivel azon a feltételezésen alapszik, hogy a mai 65 év feletti korosztály ugyanolyan funkcionális állapotban van, mint a múltban (több évtizeddel ezelőtt), vagy amilyenben lesz a jövőben. Az viszont köztudott, hogy manapság a 65 év körüliek nem ugyanazon stádiumában vannak az életciklusuknak, mint néhány évtizeddel ezelőtt voltak a hasonló korúak. Mivel egészségesebbek és hosszabb a várható élettartamuk, a szociális és gazdasági viselkedésük is más lett. Tehát a szociális és biológiai dimenziója az életkornak nemcsak a születés óta eltelt éveknek a függvénye, hanem a halálig várható évek számának is. Az életkor növekedésével járó demográfiai trendek következtében az öregkorról való statisztikai gondolkodás is átalakulóban van. Az előregedés fent említett hagyományos mutatója mellett megjelentek újabb indikátorok, melyek figyelembe veszik a várható hátralevő élettartamban fellépő változásokat.

1984-ben Victor Fuchs közgazdász vezette be elsőként a két különböző életkor (nominális és reál életkor) fogalmát (Fuchs V. R., 1984). Nominális életkornak tekintette a kronológiai életévek számát, a reál életkor pedig szerinte a várható élettartam és a mortalitási ráták változásának függvénye. Ezt az elméletet fejlesztették tovább a távlati életkor (prospective age) fogalmának bevezetésével (Sanderson W., Scherbov S., 2008). Fontos mutatószáma ez annak, hogy az egyének hogyan élik életüket, hogyan tervezik a jövőt, milyen befektetési formákat részesítenek előnyben, illetve befolyásolja az idős népességet érintő egészségügyi, szociális és nyugdíjpolitikát. Ahhoz, hogy a társadalmi öregedés mérésére alkalmazható legyen az új mutató, fontos meghatározni, hogy mi az időskori küszöb, mikortól tekinthető idősnek egy adott személy. Ha a távlati életkort, nem pedig a kronológiaiit vesszük alapul, akkor a mutató megalkotói szerint az a korosztály tekinthető idősnek, amely esetében a várható hátralevő életévek száma 15 alatt van.

Tehát, a 65 év felettiiek részaránya, az öregedésnek ez a konvencionális mutatója, a múltban leélt életévek számát tekinti. Az új mérték, a távlati kor, ezzel ellentétben, a jövőbe tekint, az öregedést a jövőben várható életévek számának függvényében méri (7. ábra).

Mindkét mutatót befolyásolja a várható élettartam, mivel mindkettő a népesség korstruktúrájától függ. Ha az időskori mortalitási ráták csökkennek, az idősök teljes népességen belüli részaránya nő, de hosszabb lesz a várható élettartamuk. Ez miatt az új mutató a magasabb mortalitású periódusban alacsonyabb életkorúakat tekint idősnek, mint az alacsonyabb mortalitású időszakban.

7. ábra: Magyarország 65 éven felüli, illetve a 15 évnél alacsonyabb várható élettartamú népességének részaránya a teljes népességben 1960 és 2011 között

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis és saját számítások alapján

Ha a konvencionális mutató értékeit elemezzük, akkor 1960 után Magyarország népességének folyamatos előregedését figyelhetjük meg, 1982 és '84 között egy rövid megszakítással. Ha viszont a 15 évnél alacsonyabb várható élettartamú népesség arányát vizsgáljuk, akkor 2011-ben az érték még mindig az 1960-ban mért szint alatt van, tehát demográfiaiailag fiatalodott az ország az elmúlt fél évszázadban.

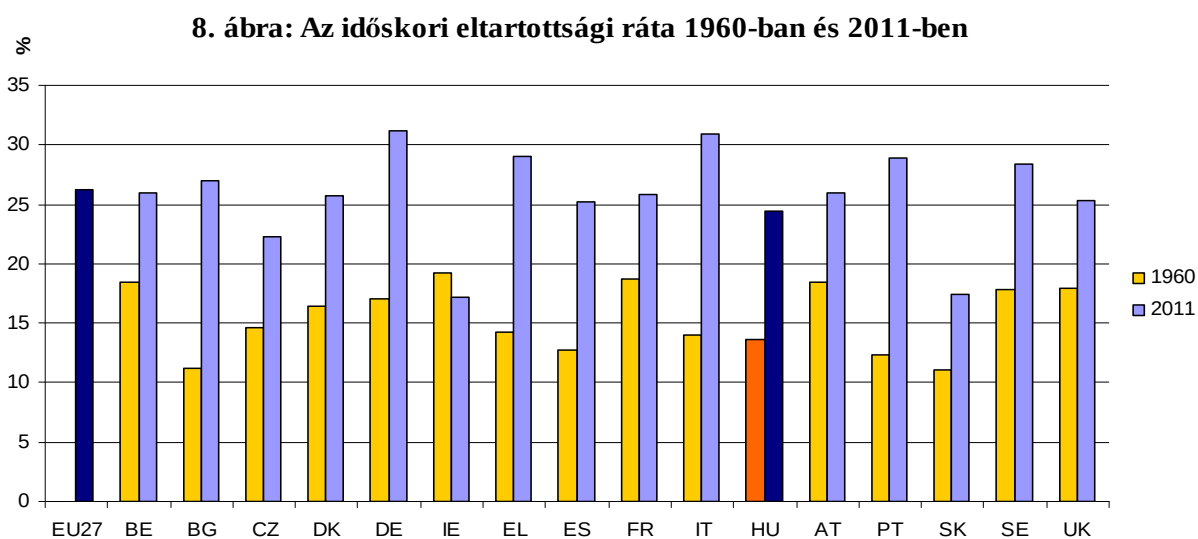
AZ ÖREGEDÉSI INDEX ÉS AZ IDŐSKORI ELTARTOTTSÁGI RÁTA

Az időskorú népesség aránya mellett gyakran alkalmazott mutatószám az időskori eltartottsági (függőségi) ráta és az öregedési index.

A demográfiai öregedés folyamatát jól szemlélteti az öregedési index, amely az idősebb korosztályok létszámának (65 évesek és annál idősebbek) a gyermekekéhez (14 éves és ennél fiatalabb) viszonyított arányát fejezi ki. Ez az utóbbi évtizedekben dinamikusan növekedett: a 65 év felettieknek a 14 éves és fiatalabb gyermekekre jutó száma 1960-ban még 35 százalék volt, 2006-ra azonban meghaladta a 100 százalékot (azaz az idősök száma meghaladta a gyermekekét), 2011-re pedig 115% körül tetőzött. Ma tehát 10 gyermekre több mint 11 idős jut. Az öregedési index éves növekedése 2,4 százalék körül alakult.

Európai összehasonlításban, a különböző gazdasági fejlettségű országok nagyon hasonló korcsoportos arányokat mutatnak, amelyek mögött eltérő demográfiai folyamatok húzódnak meg (Bálint L., Spéder Zs., 2012). Magyarország öregedési indexe (114,7 százalék 2011-ben), a rendkívül alacsony hazai termékenységnak köszönhetően (a teljes termékenységi arány 1,23-as értékével hazánk az EU tagállamok sorában az utolsó helyet foglalja el) elmarad az európai átlagtól (111,3 százalék), ugyanakkor számos környező ország értékével mutatott hasonlóságot. Az magyarországi idősödési index értéke megfelelt a horvát, a szerb, az ukrán értéknek, és nem sokban tért el az osztrák értéktől, ugyanakkor a közép-kelet-európai régióhoz tartozó szlovák és lengyel adatok messze elmaradnak a fentiektől.

Az időskori eltartottsági ráta, az idős korú népességnek (65 – X éves) a százalékos aránya az aktív korú (15 – 64 éves) lakosság számában, még mindig gyakran használatos mutató az idősök által az aktív korú lakosságra gyakorolt pénzügyi nyomás mérésére. A mutató mértéke és változásának iránya azt jelzi, hogy mekkora, és hogy növekvő vagy csökkenő terhet jelent-e a munkavállalási korú népesség számára az időskorúak eltartása.

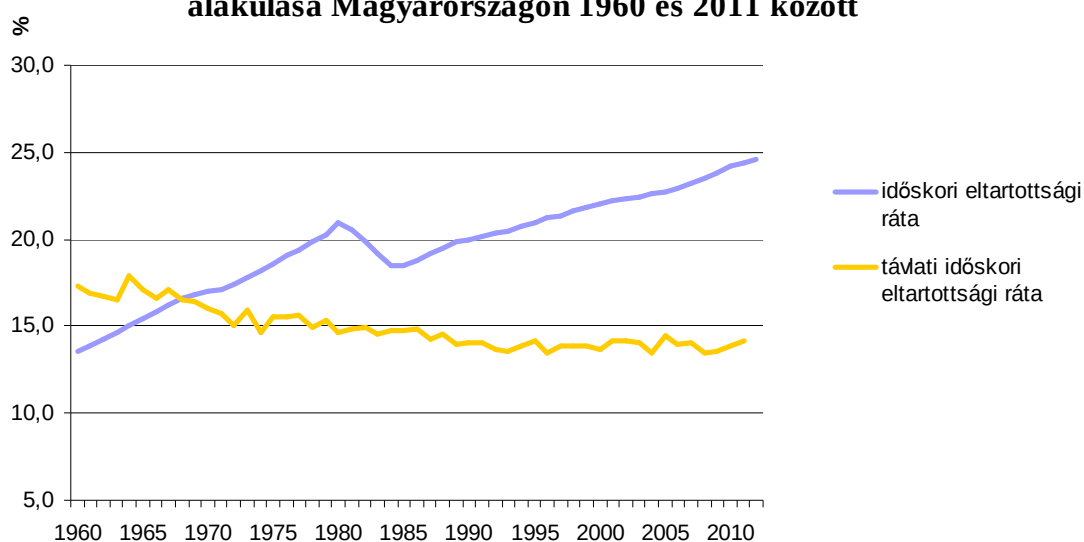
Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

Ha európai összehasonlításban vizsgáljuk, akkor 1960-ban ez a ráta Franciaország és Írország esetében volt a legmagasabb, 19% körül alakult, vagyis 19 idős jutott 100 munkakorú lakosra. Belgium, Ausztria, Svédország és az Egyesült Királyság esetében csak alig alacsonyabb ez a szint (18% körül alakul), viszont a többi ország, főként a Kelet-közép Európai blokkhoz tartozók jóval alacsonyabb értékeket regisztráltak. 2011-re a helyzet változott, és már nem ezeknek a tagállamoknak az esetében jelenti az időskorúak eltartása a legnagyobb terhet az aktív korú lakosság számára. Az élenjárók Németország és Olaszország

lettek, ezek az államok 30% fölötti értékeket regisztráltak 2011-re. A legmarkánsabb növekedés Olaszország és Portugália esetében figyelhető meg 1960 és 2011 között, ezekben az országokban az érték több mint a duplájára nőtt, 31% körül tetőzött. Az EU-27 átlaga 26,2%, ez azt jelenti, hogy átlagosan 4 aktívkorú lakos jut egy időse.

Az elmúlt ötven évet tekintve Magyarországon ennek a mutatónak az időszora is monoton növekedést mutat, 1982 és '84 között egy rövid megszakítással. 1960-ban 13,6 százalék volt, 2000-ben már 21,4 százalék, 2011-ben pedig 24,4 százalékra nőtt (9. ábra).

9. ábra: Az konvencionális és távlati időskori eltartottsági ráták alakulása Magyarországon 1960 és 2011 között

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis és saját számítások alapján

A mutató alapvetően csak a társadalom korösszetételéről és annak változásairól tud megbízható képet nyújtani, mivel egyik hibája az aktív korúak alsó és felső korhatárának meghatározása. Egy nem dolgozó 20 éves vagy egy 60 éves nyugdíjas ugyanúgy eltartott, mint a 4 éves gyerek vagy a 70 éves öreg, ám a mutató mégis az aktív korúak között szerepelteti. Ugyanez a probléma a gazdaságilag inaktív munkanélküliekkel kapcsolatban is fennáll. Ha a tényleges eltartottságról pontos képet szeretnénk kapni, akkor nem elég a korösszetétel szerinti csoportosítást vizsgálni, hanem egy olyan mutatót kell képezni, mely a jövedelemből adózók számát veti össze az eltartottak számával.

Akárcsak az idősek részarányának az esetében, itt is alkalmazható a távlati életkor fogalma, és kiszámítható a távlati időskori függőségi ráta ennek alapján.

$$\text{Távlati időskori eltartottsági ráta} = \frac{\text{időskori küszöbötélérőlszáma}}{15 \text{ év és az időskori küszöb közöttiek száma}}$$

Ha e szerint a mutató szerint vizsgáljuk Európa korstruktúrájának alakulását, akkor az előzőtől lényegesen különböző képet kapunk (9. ábra). Csak azok számát veszi figyelembe a mutató, akik esetében a hátralévő várható élettartam 15 év alatt van. Mint a számítási képlet hasonlóságából várható, hasonló képet kapunk, mint az idősök részarányának elemzésekor.

AZ EGÉSZSÉGESEN VÁRHATÓ ÉLETTARTAM

Az időskori mortalitás csökkenése, kombinálva a baby boom generáció öregedésével fokozatosan áthelyezi a hangsúlyt az élethosszról az életminőségre. Ma már nem csupán az foglalkoztatja a társadalmat, hogy tovább élünk-e, hanem az is, hogy a pótlólagos élet éveinket egészségesen, betegségektől nem korlátozva, egészségügyi ellátásra nem szorulva éljük-e. Már nem önmagában a kor meghosszabbítása a cél, hanem a minél teljesebb, boldogabb, egészségesebb élet is. A betegségben, korlátozottságban eltöltött életévek nem csupán az egyén számára jelentenek terhet, de az ossztársadalom hatékonyságát és versenyképességét is rontják, veszélyeztetik a gazdasági fejlődést.

Az egészségesen várható élettartam növelése nem csupán az egyén számára fontos, hanem az egészségpolitika számára is fontos célkitűzés kell legyen, hiszen az egészségügyi és szociális kiadások egyre nehezebben finanszírozhatóak, a társadalom előregedésével az ellátórendszer egészének a fenntartható működtetése kerülhet veszélybe. Az egészségügyi kiadások jövőbeni alakulását nemcsak a születéskor várható élettartam határozza meg, hanem az egészségben eltöltött életévek száma is.

A születéskor várható élettartam növekedése az egészségi állapot szempontjából az alábbi három hipotézis szerint valósulhat meg (Howse K., 2006).

1. „*Megbetegedés növekedés hipotézise*” szerint a születéskor várható élettartam növekedése a rossz egészségben eltöltött életévek számának jelentős emelkedésével párosul, miközben az egészséges életévek száma szinte alig emelkedik, azaz a társadalmon belül növekedni fog az egészségügyi problémákkal tartósan együtt élő időskorúak részaránya. Az elmélet szerint tehát bár az orvosi technológia fejlődése növeli a krónikus betegek túlélési esélyét, és ez által a születéskor várható élettartamukat is, de mindezt az egészségi állapot javulása nélkül. A rossz egészségi állapotban leélt életévek számában bekövetkező nagymértékű növekedés jelentős terhet róhat az államok egészségügyi kasszáira.

2. „*Dinamikus egyensúly hipotézise*” szerint az egészségesen várható életévek száma ugyanolyan mértékben nő, mint a születéskor várható élettartam, miközben a rossz egészségi állapotban eltöltött életévek száma változatlan.

3. „*Megbetegedés csökkenés hipotézise*” abból indul ki, hogy az életszínvonal és az egészséges életmód javulásával az egészségi állapot romlása később következik be, és kevesebb ideig is tart, azaz a dinamikus egyensúly állapotához képest jelentősen csökken a rossz egészségben eltöltött életevek száma, miközben az egészséges életevek száma és a születéskor várható élettartam jelentősen nő.

Az Európai Unió országai számára tehát alapvető feladat, hogy a születéskor várható élettartam emelkedése a 3. hipotézis szerint, azaz az egészséges életevek számának emelkedésével valósuljon meg.

A krónikus megbetegedések, mint a magas vérnyomás, osteoarthritis (artrózis, artritisz), osteoporozis, diabétesz, krónikus légzőszervi megbetegedések, idegrendszeri rendellenességek, szív és érrendszeri megbetegedések, érzékszervi hiányosságok csak néhány azok közül az egészségügyi problémák közül, melyek betegségi állapothoz, előrehaladott funkcionális gyengüléshez, az autonómia elvesztéséhez vezetnek. Ezen állapotoknak fontos gazdasági hatásai vannak, mivel egészségügyi ellátás, kezelési és rehabilitációs költségekkel járnak. A demográfiai előregedés elemzésénél fontos figyelembe venni a rokkantság nélkül, jó egészségben eltöltött időt.

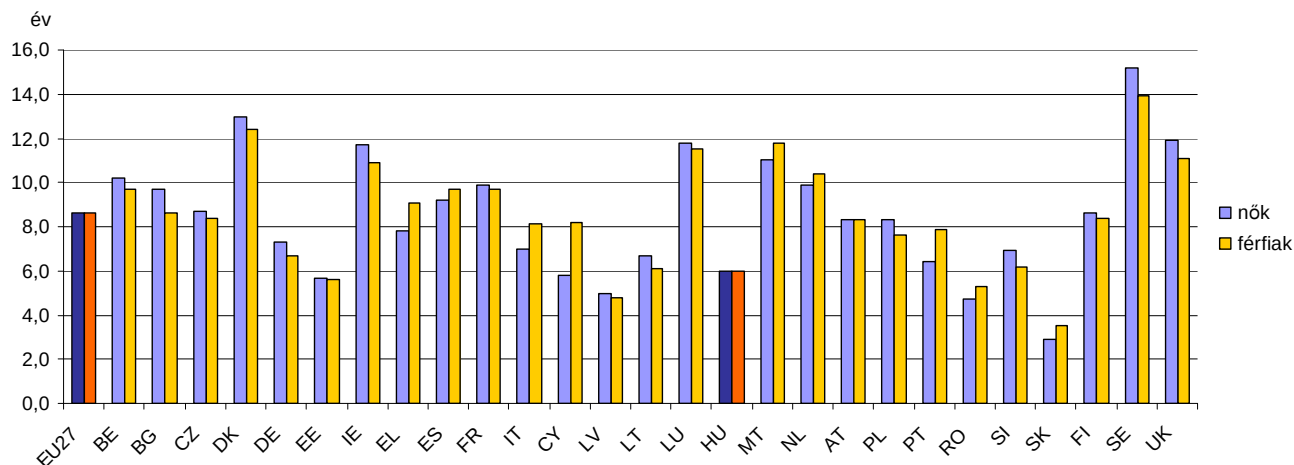
Az egészségesen várható élettartam (módszertana Sullivan néven vált ismertté) a várható egészségi állapot talán legelterjedtebb mérőszáma, az európai strukturális mutatók egyik alapvető fontosságú indikátora, amelynek jelentőségét a lisszaboni stratégiában is elismerték. [14] Azon életevek összegének várható értékére ad becslés, amelyeket egy adott népesség, adott korú és nemű tagja egészségproblémából adódó korlátozottság nélkül eltölt (a mindennapi tevékenységekben egészségi ok miatti korlátozottságot értve ez alatt).

A 65 éves korban egészségesen várható életevek száma hasznos statisztikai mutató lehet az idősök egészségügyi szükségleteinek felmérésében és az egészségügyi valamint szociális szolgáltatások megfelelő adjusztálásában. Az egyik leggyakrabban használt mércéje az egészségügyi ellátórendszer eredményességének a 65 éves korban várható élettartam (Asiskovitvh S., 2010). Minél jobb a társadalom egészségi állapota, annál magasabb az idősök várható élettartama. Ezért a várható élettartam nemcsak a népesség egészségességének mércéje, hanem az egészségügyi politika eredményességének is.

Ha az idősök (65 év felettiek) kilátásait vizsgáljuk az Európai Unió tagállamaiban, akkor, mint a 10. ábrán látható, a szlovák nők számíthatnak a legrövidebb korlátozásmentes időszakra (2,9 év), míg a svéd nők kilátásai a legjobbak (ők 65 éves koruk után még 15,2 egészségben eltölthető életevra számíthatnak). Férfiak esetében ugyanezen két ország között

mutatkozik a legnagyobb különbség (3,5 év Szlovákiában, 13,9 év Svédországban). Magyarország a 23. a rangsorban, csak Észtországot, Lettországot, Romániát és Szlovákiát előzi meg.

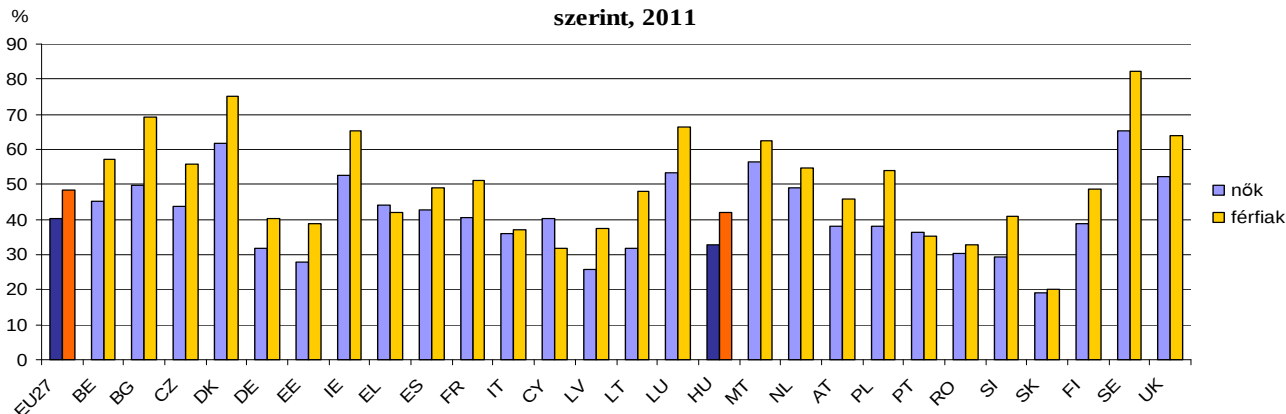
10. ábra: Egészségesen várható élettartam 65 éves korban nemek szerint, 2011

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

Árnyaltabb képet mutat a 65 éves kor után egészségesen, illetve összesen várható éveinek aránya európai összehasonlításban (11. ábra).

11. ábra: Egészségesen várható és a teljes várható élettartam aránya 65 éves korban nemek szerint, 2011

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis alapján

Habár a 65 éves korban várható élettartam értékei a nőknél a tagállamok mindegyikében meghaladják a férfiakét (3–11 évvel), az egészségesen várható élettartamok aránya esetében már ennek ellenkezője figyelhető meg, még a kimagaslóan jó értékekkel rendelkező Dániában, Izlandon, Norvégiában és Svédországban is.

Érdekes párhuzamot vonni Magyarország és Németország között. Németország lakossága esetében a 65 évesen várható életévek száma férfiak és nők esetében egyaránt 2,9 évvel haladja meg a hazai értékeket. Ha viszont az egészségesen várható évek számát hasonlítjuk

össze, akkor csak férfiak esetében 0,7 év, nők esetében 1,3 év a különbség. Tehát, miközben a várható élettartamot tekintve a magyarországi helyzet kedvezőtlenebb, hazánk lakosai rövidebb, és a teljes élettartamhoz képest kisebb arányú korlátozottságra számíthatnak.

Európai és világviszonylatban is elmondható tehát, hogy a nők hosszabb életre számíthatnak, mint a férfiak, habár az utóbbi években a nemenkénti várható élettartam közti különbség csökkent. Sok országban a nők esetében az alacsony mortalitás előnyét csorbította a korlátozottság hátránya. Ezt az ellentmondást nevezik a férfiak-nők egészséges túlélési paradoxonának (Oksuzyan A., et. al., 2009).

1. táblázat. 65 éves korban az egészségesen, illetve korlátozottan várható élettartamok Magyarországon és az EU-ban, 2011

	65 éves korban várható élettartam (év)	65 éves korban egészségesen várható élettartam (év)	A 65 éves korban egészségesen várható életévek számának aránya (%)	65 éves korban korlátozottan várható élettartam (év)
EU-27 férfiak	17,8	8,6	48,31	9,2
EU-27 nők	21,3	8,6	40,38	12,7
HU férfiak	14,3	6	41,96	8,3
HU nők	18,3	6	32,79	12,3

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatbázis és saját számítások alapján

A számítások azt mutatják, hogy Magyarországon 2011-ben egy 65 éves nő vagy egy 65 éves férfi hátralévő várható életének 32,79, illetve 41,96 százalékát töltheti korlátozásmentesen. 2011-ben a magyarországi átlagértékek férfiaknál és nőknél egyaránt 2,6 évvel maradtak el az EU27 átlagától (amely 8,6 év volt a nőknél és a férfiaknál egyaránt).

A nemek közötti különbség a 65 évesen várható élettartamban 4 év, ez jóval meghaladja az egészségesen várható élettartam közti különbséget (0 év). A nők több évet töltenek betegségtől korlátozottan (a 65 évesen várható élettartamuk 67,21%-át, míg a férfiak 58,04%-át).

ÖSSZEGZÉS

Az elmúlt évszázad nagy demográfiai változásait az Európai Unió tagállamaiban a termékenység csökkenése, a mortalitási ráták javulása, és ezek eredményeként az átlagos és várható élettartamok látványos hosszabbodása jellemezte. Az időszerűak jobb túlélési aránya a népesség korösszetételét is jelentősen megváltoztatta.

Az európai társadalom öregedésével járó gazdasági, társadalmi, demográfiai kihívások az elmúlt évtizedekben az érdeklődés középpontjába kerültek. Már ma érezhetők a lakosság előreagedésének fiskális, munkaerő-piaci következményei, folyamatosan csökken a potenciális adófizetők száma, és eközben növekedik nyugdíjuttatások és az egészségügyi ellátás iránt jelentkező igény, mivel nő az idősök társadalmon belüli részaránya. A nyugdíjrendszer és az egészségügy finanszírozása a társadalom egyik alapvető problémájaként jelenik meg. Paradigmaváltásra van szükség, az egészségügyi és szociális rendszereknek igazodnia kell az előreagedő társadalomhoz.

Egyes elemzők szerint (Shoven J.B., Goda G.S., 2008 and Bernd M., Asghar Z., 2008) a kormányoknak figyelembe kellene venni a távlati életkort az idősöket érintő programok kidolgozásakor. Fix kronológiai életkor alapján működő nyugdíjrendszerek igazságtalanok a fiatalabb generációkkal szemben, mivel a generációk fix periódus alatt fizetik a nyugdíj-járulékot, és a várható élettartam növekedésével egyre hosszabb időtartamra veszik igénybe juttatást a nyugdíjas éveik alatt. Az újonnan bevezetett távlati életkor alkalmazása viszont az idősebb generációkkal szemben lenne igazságtalan, mivel a várható élettartam növekedésével egyre hosszabb ideig kéne hozzájárulniuk a nyugdíjalaphoz, és ezzel szemben csak fix átlagidőre élvezhetnék a juttatást.

Megoldást jelenthetne a kronológiai és távlati életkorok átlagolásával számított nyugdíj-korhatár (Sanderson W., Scherbov S., 2007), mivel így a pótlólagos várható életevek száma megoszlaná a növekvő számú befizető és a növekvő számú igénybe vevő évek között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Asiskovitch, S. (2010). „*Gender and health outcomes: The impact of healthcare systems and their financing on life expectancies of women and men*”, Social Science and Medicine, 70, 886-895
- Bálint L., Spéder Zs.(2012). „*Öregedés*”, Demográfiai portré - 2012, Jelentés a magyar népesség helyzetéről, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/DemPort2012/Demografiai_Portre_2012.pdf
- Bernd M., Asghar Z. (2008). „*Ageing Trends and Policies in the European Region*” Regional Dimensions of the Aging Situation, United Nations publication, Dept. of Economic and Social Affairs
- Bongaarts J. (2006). „*How Long Will We Live*”, Population and Development Review 32, no. 4, 605-28.
- Fuchs V. R.(1984). „*‘Though Much is Taken:’ Reflections on Aging, Health, and Medical Care*”, The Milbank Memorial Fund Quarterly: Health and Society 62, no. 2, 142-66.
- Harcza I. (2013). „*Helyzetkép a főbb társadalmi folyamatokról*”, Statisztikai Szemle, 91. évfolyam 1. szám

- Kenneth Howse, “*Increasing life expectancy and the compression of morbidity: A critical review of the debate*”, Oxford Institute of Ageing Working Papers, Number 206, July 2006.
- Oksuzyan A, Petersen I, Stovring H, Bingley P, Vaupel JW, Christensen K, „*The male-female health–survival paradox:a survey and register study of the impact of sex-specific selectionand information bias*”, Ann Epidemiol 19, 2009., 504–511
- Sanderson W., Scherbov S. (2008). „*Rethinking Age and Aging*”, Population Bulletin, Vol. 63, No. 4
- Sanderson W., Scherbov S. (2007). “*A Near Electoral Majority of Pensioners: Prospects and Policies*” Population and Development Review 33, no. 3, 2007., 543-54.
- Shoven J. B., Goda G. S. (2008). “*Adjusting Government Policies for Age Inflation*”, Stanford Institute for Economic Policy Research, Discussion Paper No. 08-62, August 2008.
- Tokaji K., Faragó M., Boros J. (2011). „*Objektíven szubjektív*”, Statisztikai Szemle, 89. évfolyam 7—8. szám, 768-789
- *** Központi Statisztikai Hivatal, „*Magyarország, 2012*”, Budapest, 2013.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2012.pdf>
- *** http://ec.europa.eu/health/indicators/healthy_life_years/index_hu.htm

**REGIONAL EFFECTS OF TRANSPORT CORRIDOR NO. 10 IN
VOJVODINA**

**A VAJDASÁG 10-ES KÖZLEKEDÉSI FOLYOSÓJÁNAK REGIONÁLIS
HATÁSAI**

Áron Kovács, PhD student, scientific research assistant
Pécsi Tudományegyetem, Közgazdasági Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori
Iskola

Address: 24414 Hajdújárás, Kosztolányi Dezső 13.

Phone: +36 70 65 85 235

E-mail: aronkovac@gmail.com

A VAJDASÁG 10-ES KÖZLEKEDÉSI FOLYOSÓJÁNAK REGIONÁLIS HATÁSAI

REGIONAL EFFECTS OF TRANSPORT CORRIDOR NO. 10 IN VOJVODINA

Keywords: Corridor No. 10., motorway, Vojvodina, regional effect, access.

Abstract:

The construction of what today is transport corridor No.10 in Serbia was begun in the 1990s but because of the civil war the fully completed Vojvodina section was declared open for the general public in 2012. The present study examines the main cost indicators of the motorway, surveys the social expectations of the European Union and Serbia, introduces the system of conditions necessary for favorable regional effects, and finally, the study outlines the effect the motorway has on the settlements of Vojvodina - the access of the seat of the territory and the amount of FDI.

Kulcsszavak: 10-es korridor, autópálya, Vajdaság (Vojvodina), regionális hatás, elérhetőség.

Kivonat:

A mai 10-es közlekedési folyosót Szerbia már a '90-es években elkezdte kiépíteni, de a polgárháborúk miatt a teljes vajdasági szakaszt 2012-ben adták át a forgalomnak. A tanulmány először elemzi az autópálya építési főbb költségmutatóit, feltérképezi a 10-es folyosóhoz kötődő Európai Unió és Szerbia társadalmi elvárásait, bemutatja a kedvező regionális hatásokhoz szükséges feltételrendszert és végül vázolja az autópálya Vajdaság településeire gyakorolt hatásait – tartomány székhelyének elérhetőségében, külföldi befektetések nagyságában.

BEVEZETÉS

A közlekedés egyik olyan ágazat, amely minden gazdasági folyamattal kapcsolatba hozható, közvetetten és közvetlenül is befolyásolja a régió és az ország gazdaságát illetve társadalmi folyamatait. A közlekedés fejlődésének térformáló hatásai a történelemből már ismertek; egyes régiók kiemelkedtek majd a közlekedés irányok megváltozása következtében visszafejlődtek. A regionális tudomány területén is számos irányzat használta fel a közlekedést különféle gazdasági folyamatok magyarázatához. Gazdasági elméletek is épültek a közlekedésre, illetve a szállítási költségek változására alapozottan. Mindezek arra készítettek, hogy tanulmányom témájaként a Vajdaság régiói fő közlekedési útvonala 10-es autópályát és annak regionális hatását feltérképezsem. Emellett a dolgozat célja, hogy a közlekedés hatásait makro- (állami) és mikro (kisvállalati és egyéni) szinten bemutassa, illetve összpontosítva arra a kérdésre, hogy a közlekedés helyzete a régiót, az ott élők mindennapjait milyen módon befolyásolja, milyen gazdasági elemek társulnak a közlekedési

módozatok fejlődéséhez, mik azok az elemek, amelyek gátolják és segítik egyes közlekedési alágazatok és az egész régió fejlődését.

A dolgozatban bemutatom a Vajdaság 10-es (PEN) folyosójának a tervezését, az autópályáihoz kötődő társadalmi elvárásokat, a térbeli hatásuk kifejtéséhez szükséges feltételrendszer megteremtését és a jelenlegi hatásokat.

1 A 10-es korridor szerbiai szakaszának építése

A mai 10-es közlekedési folyosót Szerbia már a '90-es években elkezdte kiépíteni, majd az ország átalakulása, pontosabban a balkáni háborúk miatt az építkezés megszakadt, folytatására csak 2004-ben került sor. A Horgos–Újvidék szakaszon „fél autópálya”,⁵ Újvidék–Belgrád között négysávos autópálya fizetőkapukkal együtt már megépült.

A munkálatok folytatására az első pályázatiírás már 2007-ben megtörtént. A szerb állam által meghirdetett 10-es autópálya megépítésére számos külföldi vállalat jelentkezett, mint a *Bouygues*, a *Vinchi*, a *GMP*, az *Alpina* és a *Strabag*. A pályázatot az osztrák érdekeltségű „*Alpina–Por*” vállalatgyűttes nyerte el. A megállapodást 2007. március 30-án írták alá következő feladatok felvállalásával:

- a *Horgos–Újvidék* szakasz autót út baloldali forgalmi sávjának kiépítése (106 km),
- az *Újvidék–Belgrád* autópálya felújítása (68 km),
- a *Belgrád–Požega* autópálya tervezése és kivitelezése (148 km).

Ezen felül a megállapodás azt is tartalmazta, hogy a szerb állam nem fektet be semmilyen pénzeszközt és nem is visel semmiféle kockázatot a munkálatok kivitelezéséért. Ennek fejében az állam 25 évre átruházza az „*Alpina–Por*” vállalatgyűttesre az autópálya használati díjának beszedési jogát. Ez a megállapodás a **B.O.T koncessziós** modellnek⁶ felel meg. A felvállalt munka az összértéke körülberül **1,5 milliárd euró** volt. A kivitelezés határidejét 5 évben állapították meg és az építkezéseknek 2009 januárjától kellett volna megindulnia.

⁵ „fél autópálya” - A leendő autópálya elsőként megépült egyik pályája (a „fél autópálya”) autótútként használható. Ezeknek az autótutak vonalvezetése, méretezése, geometriája valójában autópálya-jellegű, korlátjuk "csak" abból fakad, hogy a szembejövő forgalom karnyújtásnyira van, és a majdani leálló sáv is a folyamatos forgalomba be van vonva - ezért az ilyen autótutak kitáblázása ideiglenes jellegű, a másik fél autópálya elkészültéig tart.

⁶ **B.O.T. modell** (build-operate-transfer), építi-felügyeli-átadja.

Rövid idő alatt 2008. június 17.-én megalakult a **Nemzeti Infrastrukturális Tanács**, mely elvetette a további együttműködést az „Alpina–Por“ vállalat együttessel és továbbiakban a koncessziós szerződést semmisnek tekintették. Az „Alpina–Por“ nemzetközi bírósághoz fordult kártérítésért.

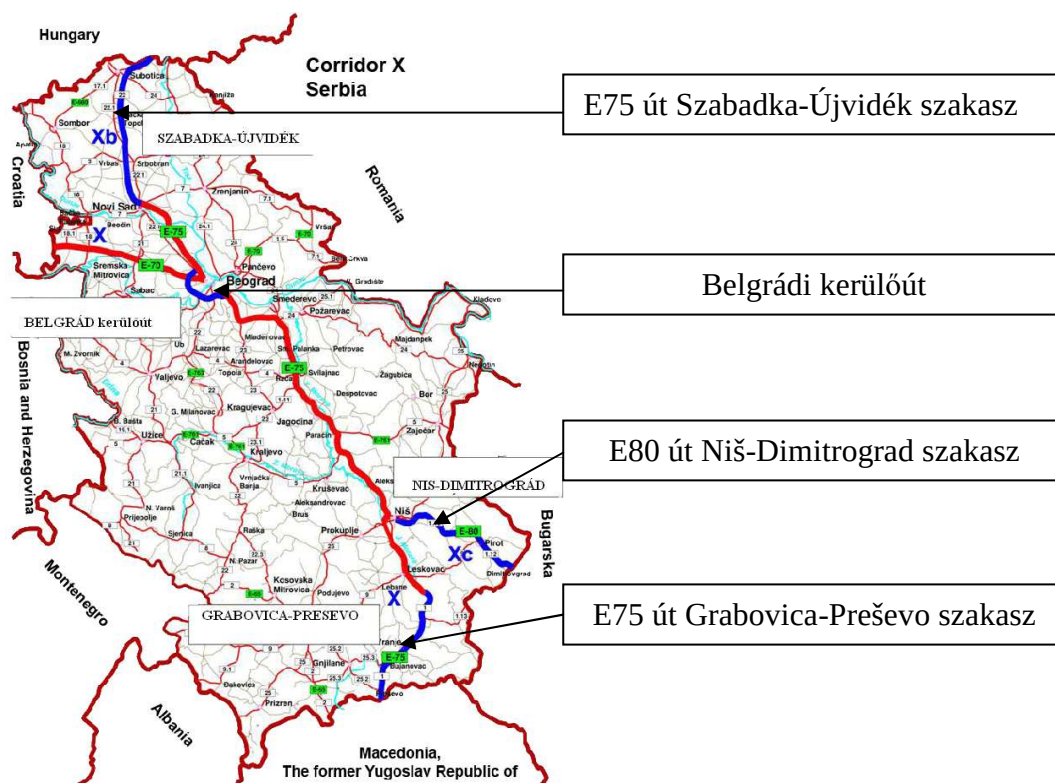
A koncessziós szerződés felrúgásának „köszönhetően” az ország nem írhatott ki újabb nemzetközi pályázatot a 10-es folyosó kiépítésére, hanem hazai befektető vállalatokat kerestek meg, továbbá az állam megalapította a **„Koridor 10” Kft.**-ét.⁷ E vállalat megalapításának célja az volt, hogy a Szerbiában a megkezdett közlekedés-infrastruktúra kiépítése folytatódni tudjon. Időközben a „Koridor 10” Kft alapító okiratát megváltoztatták és átnevezték **„Koridor Srbija”-ra.**⁸ Ezek után a vállalat elsősorban közlekedési infrastrukturális befektetési feladatokat látott el. Ezen felül szakmai feladatokat teljesített, mégpedig minden terv- és projektdokumentációt elkészített, amely a 10-es folyosó szerbiai szakaszához tartozott, megtervezte az autópályák építését, végrehajtotta a földvásárlást illetve a kisajátítást. A „Koridor 10” a következő projektek megvalósítására kapott felhatalmazást (1. ábra):

- E75 út Szabadka–Újvidék szakasz (115 km)
- E75 út Grabovica–Presevo szakasz (96,1 km)
- E80 út Nis–Dimitrograd szakasz (83,4 km)
- / belgrádi kerülőút

⁷ A „Szerbia Utak” közzállalattól teljesen különálló vállalkozás, feladata a 10-es autópálya megépítésének elősegítése.

⁸ A névváltoztatás 2011.január 21. óta érvényes, továbbra is kft-ként működik. A társaság a következő honlapon érhető el: <http://www.koridor10.rs/>.

1. Ábra. Szerbián áthaladó 10-es autópálya építési szakaszai

Forrás: Infrastrukturális Minisztérium „Koridor 10” vállalat esettanulmánya, 2008. szeptember.

A „Koridor 10” kft. újból kiírta a pályázatot a 10-es folyosó szerbiai szakaszának megépítésére. A szerb építkezési vállalatok konzorciumba tömörültek és megalapították a „Nibens” csoportot.⁹ A pályázat feltételeinek legmegfelelőbbnek a 'Nibens' csoportot találták, mert a legalacsonyabb árat kínálta (9,97 milliárd dinárt) és vállalta, hogy ezt a legrövidebb időn belül (22 hónap alatt) megépíti.

A koncessziós szerződés felrúgása és a „Koridor 10” vállalat megalakítása után elindulhatott Szerbia legnagyobb közlekedési beruházása. Az egész útszakasz **1,63 milliárd euró** összegű költségeknek egy részét saját büdzséjéből finanszírozza az állam, a hiányzó eszközöket pedig külföldi pénzintézetek hiteléből pótolja. A finanszírozási forrás összetételét az 1-4. táblázat részletezi.

⁹ A Nibens csoportba következő vállalatok tartoztak: Belgrádi, Niši, Kragujevaci, Vranjei Közutak vállalatok, továbbá „Partizanski Putevi” építkezési vállalat, „Signalizacija Putevi” vállalat, FAM kenőanyag gyár, „Nibens Kameni” vállalat, „Budučnost” építkezési vállalat, „Straževica” vállalat, ZGOP vállalat és „Vojvodina-Bačka” vállalat.

1. Táblázat. A 10-es korridor szerbiai szakasz kiépítésének forrásterve

Világbank – hitel	380 millió €
Európai Beruházási Bank – hitel	600 millió €
Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank – hitel	150 millió €
Görögország – adomány	100 millió €
Szerbia – költség	1.63 milliárd €

Forrás: saját szerkesztés a Blic napilap 2009.05.11.-ei száma alapján

Ahhoz hogy a tervezett időben elkészüljenek az útszakaszok a kivitelezéshez 20.000 munkásra és a kísérő projektekhez közel 100.000 emberre van szükség.

2. Táblázat. A 10-es korridor szerbiai szakasz kiépítésének költségterve

Horgos–Újvidék	132 millió €
Leskovac–Preševo	604.3 millió €
Niš–Dimitrograd	647.9 millió €
Belgrádi leágazás	221 millió €
Batajnica leágazás	115 millió €
Összesen	1.8 milliárd €

Forrás: Infrastrukturális Minisztérium „Koridor 10” vállalat esettanulmánya, 2008. szeptember

Az Infrastrukturális Minisztérium Szerbia részére 2011–2032-ig az autópályát szolgáltatásaiból **4,3 millió €** nyereséget tervez. A befektetés megtérülési ideje 10 év. Nyereség 2014-től várható, amikor is a munkálatok befejeződnek és a bevételek megduplázódnak. Nemcsak regionális és nemzetközi szempontból van összekötő szerepe a térségben az észak–dél irányú fejlődési tengely kiépítésének, hanem anyagi forrása is lehet üzemelésekor az állam költségvetésének.

3. Táblázat. A 2009–2018 között tervezett költség/bevétel tételek összehasonlítása (Mil. €)

Év	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Építési költ.	272,8	272,8	272,8	272,8	272,8	136,4	136,4	136,4	136,4	136,4
Karbantartási költ.	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
Bevétel	150,8	150,8	150,8	150,8	150,8	301,7	301,7	301,7	301,7	301,7
Nyereség	-134,5	-134,5	-134,5	-134,5	-134,5	152,5	152,8	152,8	152,8	152,8

Forrás: saját szerkesztés a Blic napilap 2009.05.11.-ei száma alapján, letölthető: <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/91876/Koridor-10-posao-za-200000-ljudi>

A tervek szerint 2018 után az éves építési költségek megszűnnek és csak a karbantartási munkálatok költségeivel, éves **12,5 millió euró** összeggel kell számolni, míg az éves úthasználati díj **301,7 millió euró** bevételt biztosít. Így a nyereség évente **289,2 millió euró**. Ha az összbevételt nézzük 2009–2032 között, akkor **4338 millió euróra** számít az ország, a tervezett összkiadások **1630 millió euró**, a nyereségesség közel háromszoros, ezért a megvalósítása kétségkívül előnyös.

4. Táblázat. A 2018 és 2032 közötti időszakban becsült közvetlen bevételek a korridor 10-es üzemeltetésekor

Úthasználati díj és belépési illeték	200–300 millió €
Kiegészítő szolgáltatások (töltőállomás, motel, autó szerviz, posta, stb.)	5–15 millió €
Benzin eladás	2,8 milliárd €/év

Forrás: Infrastrukturális Minisztérium „Koridor 10” vállalat esettanulmánya, 2008. szeptember

Az infrastrukturális miniszter ígérete ellenére sem fejeződnek be a munkálatok 2014-re. A legoptimistább becslés szerint is ez a dátum 2016-ra kitolódik, mert még az elkezdett útszakaszok munkálatai sem fejeződnek be 2013-ra. Csupán 147 kilométer útpálya befejezése lehetséges 2014-re.

A problémák a tervezéssel kezdődtek a tervek megrendelése is késett, mert ahhoz nem volt biztosítva az anyagi forrás. Azoknak az útszakaszoknak a megvalósítását, amelyekhez a tervdokumentáció elkészült, annak megvalósítását nem kezelték prioritásként. Az ország 2008-ban **150 millió eurót** használt fel a tervek elkészítésére és a szükséges területek kisajátítására. Mivel a privatizáció lassú ütemben folyt, ezért az ország kedvező (3-4%

kamattal terhelt) hitelfelvételre kényszerült. A pénzt az Észak–Dél szakasz és Belgád–Adriai tenger útszakasz tervezésére költötte. A projektek és a kisajátításokkal járó munkák nem fejeződtek be, így a határidők tovább kitolódnak.

A munkát nehezíti az is, hogy a **kivitelezők**¹⁰ drága (15–17%-os kamattal terhelt) banki hitelekhez felvételére kényszerültek, mert a pályázatokon elnyert munkát másképpen nem tudták befejezni, annak ellenére, hogy a válság miatt a munkaerő ára alacsony maradt.

Az építkezések (az ország integrációs folyamataihoz hasonlóan) döcögősen, késésekkel haladnak. A 10-es autópálya végső soron egy komplex infrastrukturális létesítmény, amelynek a tervezése, kisajátítása, pályáztatása és a kivitelezése összetett, egymásra épülő munkát igényel, de Szerbia esetében ezek a folyamatok – részben összehangoltság hiánya miatt – késnek, csúsznak, halasztódnak. A gazdasági válság miatt az állami költségvetés hiányokkal küzd,¹¹ a privatizáció lelassult, a nagy állami intézmények eladhatatlanokká váltak. Az ország az úthasználati díjának beszedéséből évente 289,2 millió euróra számít, de az építkezések késése miatt 150 millió veszteségre is fel kell készülni, ezen túlmenően az „Alpina–Por”-ral felrúgott koncessziós szerződés 71 millió euró költségei nehezebbé teszik a zökkenőmentes kivitelezést. Ebből adódóan az Infrastrukturális Minisztérium által készített esettanulmány alapján a költség és bevétel adatok már nem állják meg a helyüket. Az egész szerbiai autópálya beruházás az ígéretekre és a határidők sorozatos mulasztásaira épül.

1 A 10-es korridor társadalmi elvárásai az Európai Unió és Szerbia szemszögéből

Közös egységes európai közlekedés igénye először az 1957-ben a Római Szerződésben jelent meg, amelyben szükséges infrastrukturális háttér megteremtése csak még mint közös cél került szóba.

Az első európai autópálya program kidolgozására 1962-ben került sor, finanszírozása megmaradt nemzeti szinten (ennek legfőbb okai az olajválság és a recesszió voltak). A '80-as évek végére azonban a Közös–Európai komplex Közlekedési Infrastruktúra programnak köszönhetően a közös közlekedési törekvések felerősödtek. Jelentős mozzanat volt még 1989-ben **a Strasbourgi-csúcs, ahol elfogadták a Transzeurópai Hálózat (TEN) alapelveit**. A Maastrichti Szerződés külön figyelmet szentelt a TEN-T fejlesztésének kérdéseire.

A '90-es években a közös és egységes közlekedési hálózatban való gondolkodás az Európai Unió határán kívülre, az ún. harmadik országokra is kiterjedt. Az 1994-ben Krétán

¹⁰ Elsősorban a Nibens csoport nyúlt hitelhez.

¹¹ 2012-es költségvetési hiány 140 milliárd dinár $\approx$ 1,4 milliárd euró, eladósodottság szintje GDP 45%-a.

megtartott *II. Páneurópai Közlekedési Értekezleten* az akkori Jugoszlávia közlekedési hálózatát a nemrég véget ért polgárháború miatt még nem tervezték bekapcsolni az európai vérkeringésbe. A három évvel későbbi 1997-ben *Helsinkiben megtartott Közlekedési Értekezleten* már módosult a krétai folyosók terve és a balkáni országok bekerültek hálózatépítésbe a *X. és Vc. korridorok* tervezésével.

Krétai folyosók (módosított) útvonalai, illetve Helsinki 10-es folyosó:

Salzburg–Graz–Ljubljana–Zágráb–Belgrád–Budapest–Nis–Szkopje–Szófia–Veles–Szaloniki

A balkáni országok páneurópai közös közlekedési hálózatba való befogadásának célja az volt, hogy az elszigeteltséget és a kirekesztettséget a Közösség ellensúlyozza, illetve a nyugati és a keleti országok között utat nyissanak.

A fejlesztésekhez szükséges pénzeszközöket a Maastrichti Szerződésen belül a Kohéziós alap biztosította 1993–1999-ig 15 milliárd ECU¹² összegben és további 15 milliárd euró kizárólag infrastrukturális fejlesztésekre használhatták fel. Az 1992-ben elfogadott Európai Növekedési Kezdeményezés a tagállamokat újabb pénzforráshoz jutatta, amelyeket elsősorban gazdasági és hálózatépítésre fordíthattak. A pénzügyi támogatás nagysága tanulmányok készítésénél legfeljebb 50%-os és beruházásnál 10%-os¹³ volt.

Az ezredforduló előtt a 10-es folyosó közút tekintetében a Vajdaságban „*fél autópályaként*” már működött, ezért a lakosság részéről nagymértékű igény a teljes kiépítése nem tanúsított. A tranzit forgalom jelentős része már az Európai Unió *schengeni befogadó kapujaként* használta a Horgos–Röszke határátkelőt. A Nyugat-Európában dolgozó török vendégmunkások is felfedezték maguknak a „*gyors és kényelmes*”¹⁴ közlekedési folyosót. Szerbiában az autópálya két sávossról négy sávossra való bővítését kiemelt fontossággal kezelték. *Az autópálya nem is igazán a helyi lakosság kényelmét, a települések, városok gyors elérhetőségét biztosítja a vidéki térségekből, hanem inkább szimbolikus jelentőséggel bír.*

¹² ECU - Európai Elszámolási Egység (European Currency Unit) Az ECU az úgynevezett számlapénzként létező kosárvaluta, aminek értékének meghatározásakor a tagállamok valutáit eltérő súllyal veszik számításba. Az ECU készpénz formájában nem létezik, de sokféle más formában azonban igen. Így például ECU-ben állapítják meg az EU költségvetését, kötvényeket bocsátanak ki ECU-címletekben, segélyeket, kölcsönöket és bankhiteleket nyújtanak egymásnak és harmadik országoknak.

¹³ 2004 óta a TEN projektekre a támogatást 10%-ról felemelték 20%-ra.

¹⁴ A határátkelőnél az ünnepek, szabadságok idején nem ritka a több kilométeres kocsisor és a 3-4 órás várakozási idő.

Kiépülésével az ország bizonyítani próbálja, hogy valóban Európa része és a háborúk okozta bezártsága és a Nyugattal való politikai szembefordulás már a múlté.

2 A 10-es korridor kedvező regionális hatásaihoz szükséges feltételrendszer bemutatása

A közlekedési hálózatok fejlesztésének egyértelmű közvetlen hatása, hogy a távolságok időben lerövidülnek. A közvetett hatás, miszerint növeli a gazdasági, társadalmi kohéziót, már nem bizonyított. Szerintem az autópálya gazdasági hatását csak akkor fejti ki, ha az alábbi feltételrendszernek megfelelnek:

- Az autópálya határtól-határig terjed,
- prosperáló gazdasági háttérben működik,
- használatarányos díjbeszedés valósul meg, és
- multimodális szállítás biztosított.

2.1 Első feltétel: Határtól-határig terjedő autópálya

A volt szocialista államok közül Jugoszláviában épült a legtöbb autópálya. Az úthálózat kialakítása szerepet játszott a nagy területű szövetségi államon belüli közös piac elérésében is. „A közlekedésben domináló közúthálózat gerince észak-dél irányúra változott, mivel az ország területe kelet-nyugat irányba lényegesen „lerövidült”, s a korábbi Jugoszlávia regionális központjaival való összeköttetések jelentősége leértékelődött, háttérbe szorítva az ilyen irányú fejlesztéseket”. (Nagy 2007, 44.)

Az észak-déli kapcsolat is egyre erősödött a szocializmus gyengülésével, így már a 80-as években megépítették a Belgrád–Újvidék–Topolya pályát. Ez az autópálya azonban csak félpályás volt, noha sehol sem voltak szintbeli keresztezések. A délszláv polgárháború első éveiben folytatódott a beruházás, így sikerült még átadni a Topolya–Szabadka–Horgos részt, de a magyar-szerb határig már nem jutottak el, pedig a magyar oldalon már elkészült a Hegyeshalom–Győr–Budapest–Kecskemét–Szeged–Röszke határtól határig terjedő szakasz.

A korridor 10-es autópálya vajdasági szakaszát 2007-ben kezdték el újra kiépíteni, de a munkálatok csak 2011 végére fejeződtek be. **A határtól határig szakaszt teljes mértékben kielégíti**, mert a Helsinki 10-es folyosó Vajdaságot összeköti Magyarországgal (Horgosnál) és Horvátországgal (Vatrovcinál). Az autópálya elsősorban a Közel-Kelet és Közép-Európa közötti kapcsolati szerepet tölti be. Németország számára ez az autópálya a török vendégmunkások hazajutását biztosítja. A napi átlagforgalom a M6-oshoz hasonló Horgos–Újvidék 5.794 és Újvidék–Belgrád szakaszon 12.684 jármű. A főváros központúság azonos

mértékben hat a közlekedés intenzitására mindkét országban. Belgrád, mint főváros megmaradt centrumként és minden szolgáltató, nagybank és nagykereskedelmi vállalat székhelye. Közlekedési, telekommunikációs csomópont és logisztikai és szállítmányozási szempontból is domináns. Minden fontosabb útvonal keresztülhalad rajta. Vajdaság, mint régió továbbra is Belgrád közvetlen irányítása alatt áll és nem tud kellő önállóságot nyerni ahhoz, hogy kiépítse a saját közlekedését, iparát, városhálózatát.

Az első feltételt (határtól-határig tartó vonulat) csak a korridor 10-es autópálya elégíti ki, mert teljes mértékben illeszkedik a Helsinki folyosók irányvonalához.

2.2 Második feltétel: Prosperáló gazdasági háttér

A Vajdaság egykor Szerbia „motorja” volt és Szlovénia gazdaságát is megközelítette, felülmúlva Horvát, Szerb, Montenegró és Macedón tagállamokét. Ma már ettől a teljesítménytől messze elmarad. A Vajdaságra jellemző, hogy átalakult az agrártermelés, mind többen a szolgáltató iparba menekülnek a hibás agrárpolitika miatt. A falvak már nem kimondottan mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak, hanem a nagy városok közelében csendesebb, kertvárosi jelleget öltenek. Ezért erős a napi, heti vagy havi ingázás a munkahely és a lakóhely között. Az adatok szerint Szerbiában a lakosság aktív részének 40 %-a ingázik. Ezek a folyamatok felerősítik az olyan centrumok jelentőségét (közlekedési, infrastrukturális, közszolgálati szemszögből), mint Újvidék, Szabadka, Zombor, Nagybecskerek.

A Szerb Köztársaság vállalkozásainak 26,6%-a Vajdaságban van, mégis az egy főre jutó GDP az országos átlag alatt mozog. A tartomány 25,6%-ban (2010) járult hozzá Szerbia GDP összegéhez, amely kiemelkedően magas, de 4,2%-kal kevesebb, mint 2005–2009 között. A munkanélküliségi ráta magasabb (20,9%), az átlagfizetés összege pedig (3,5%-kal) elmarad az ország átlagától. Ipari teljesítményben a Vajdaság városai közül ipari teljesítményben Újvidék emelkedik ki - a város ipari sűrűség indexe¹⁵ 2,5 pontot éri el-, míg a többi vajdasági város esetében ez a szám a 1,0-2,0 között mozog. (Kovács 2011a, 108.) A 2008-as gazdasági válságnak köszönhetően kiviteli rátája az előző évhez képest 25,2%-kal csökkent. Az ipari termelés nem mutatott látványos fejlődést 2000 és 2011 között, inkább a hanyatlás jellemzi, melynek okait a szerkezetváltás és a fejlesztési programok hiányában kell keresni.

¹⁵ Relatív ipari sűrűség index kiszámításához szükséges a területi és demográfiai adatok (terület nagysága és lakosság száma) regionális viszonyokra levetítve. Amikor az index értéke 1, akkor az ipar elterjedése adott területen teljesen egyenletes, természetesen figyelembe véve a terület nagyságát és fejlettségi szintjét.

Az előbbi elemzés alapján a vizsgált régió a leszakadó területek közé sorolható. A gazdasági mutatóik rosszabbak az adott ország átlagánál, és már csak ezért is az autópályája elsősorban nem a helyi gazdaságot szolgálja, hanem a centrumok elérhetőségét biztosítja.

2.3 Harmadik feltétel: A használatarányos díjbeszedés

Szerbia egész területén a kilométer alapú autópálya díjszedési rendszer működik. Vajdaságban két helyen található fizető kapu, az egyik a *Horgos–Újvidék* szakaszok között Bácsstopolya mellett, a másik *Újvidék és Belgrád* közötti Feketicsnél (a horgosi nemzetközi határátkelő előtt még a fizetőkapu nem üzemel).

5. Táblázat. A Vajdaságban érvényes úthasználati díjak a két fizetőkapunál (din.–ben)

Díjkategóriák	Bácsstopolya	Feketics
D1	240	330
D2	350	500
D3	710	990
D4	1420	1980

Forrás: Korridor 10 Kft honlapjáról (<http://www.koridor10.rs/>) (letöltve: 2012. május 11.)

Az európai országok közül Szerbiában a legolcsóbb az autópálya használat (5. táblázat), mert csupán 3 eurócent/km a használati díj, míg Horvátországban és Olaszországban 5 eurócent/km, Spanyolországban 8,5 eurócent/km, Franciaországban 9,5 eurócent/km. A külföldi gépjárművek 2011-től a belföldiekkel azonos összeget fizetnek.

2.4 Negyedik feltétel: A multimodális szállítás biztosítása

„A közúti szállítás arányának csökkentése érdekében, minél több feladatot a vasútra, illetve a belvízi hajózásra célszerű terelni. Ennek leghatékonyabb eszköze a kombinált (multimodális) áruszállítás, ahol az áru konténerben, csereszekrényben, pótkocsiban vagy teljes kamionszerelvényben vasúton teszi meg a szállítási út nagyobbik részét.”¹⁶ (EUEDESK hírlevél) A régióban a multimodális szállítás lehetőségei tekintetében a vasúti, vízi és légi közlekedést is meg kell vizsgálni.

¹⁶ Európai Unió Hírlevél: A Transz-Európai Közlekedési Hálózat és az országos jelentőségű logisztikai központok.

Tranzithelyzetéből adódóan a Vajdaság (ahol a Duna és a Tisza között húzódik a 10-es autópálya) szükségessé teszi az integrált szállítási és logisztikai központok létrehozását. A tervezett központoknak eleget kell tenniük a konténeres, tranzit ki- és berakodás, belső szállítás feltételeinek, illetve a Huckepack és Ro/Ro szállításnak. A Vajdaságban elsődlegesen **Szabadka, Zombor, Újvidék, és Pancsova** területére terveznek logisztikai központokat. Ezek nagy részben helyileg egybeesnek a vasúton és a közúton tervezett konténeres terminálok építésével.

A Szerbián áthaladó teherforgalom döntő többsége jelenleg a közutakon áramlik, aminek oka az, hogy a még a Monarchia alatt kiépült vasúti hálózat nagy részét az 1960-as évektől felszámolták, a megmaradt pályákat pedig elhanyagolták. Jó példázza a helyzetet, hogy az egykori fővonal (Nagyvárad–Fiume vasút) részét alkotó **Szabadka–Szeged nemzetközi szakaszon** csupán 40–50 km/óra sebességgel képesek közlekedni a vonatok. Vajdaság vasútvonalainak nagyobb részén a pályák életkora átlagosan több mint 100 év. Bár egyes vonalak területi eloszlása arányos és szerteágazó, a mai technikai követelményeknek már nem felelnek meg. A Vajdaság *vasúthálózat sűrűsége* ($74 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$) lényegesen nagyobb, mint Szerbia átlaga ($43/1000 \text{ km}^2$), sőt jó néhány más európai országokhoz képest is sűrűbb. A feltételek a kereslet oldaláról megfelelnek a multimodális közlekedés fejlesztéséhez, csak az előregedett infrastruktúra felújítása csúszik. Az európai vasúti hálózat alapján a szerbiai vasút hosszú távú fejlesztéseket tervez, melynek egyik prioritása a nagysebességű fejlesztése, ezek a **Belgrád–Újvidék–Szabadka–Budapest** és **Belgrád–Pancsova** vonalon kötnék össze a nagyobb városokat.

A folyami közlekedés fejlettségét a vízi utak hajózhatóságának feltétele (medrek mérete, állapota) és a hajóflotta nagysága mellett, a kikötők száma határozza meg. Vajdaságban a 10-es autópálya két folyó (a Duna és a Tisza) között halad, ezért a feltételek adottak a folyami hajózás és a közúti forgalom összekötésére, illetve egymás kiegészítésére. A Duna itteni szakaszán a mederviszonyok lehetővé teszik a legnagyobb (1500 tonnás) hajókkal való közlekedést. A Tisza duzzasztója javította a vízmennyiségét, de így is csak a közepes hajókkal járható. *A 7-es PEN folyosó (Duna) vajdasági szakasza nincs kellőképpen kihasználva, mert a régió által generált áruforgalomnak csak a 8%-a halad rajta keresztül* (Kovács 2011b. 5.), pedig a Vajdaságban hajózásra 1398 km folyó és csatorna áll rendelkezésre. A tartományban 124 hajó üzemel, melyek az elmúlt időben évente átlagosan 15,5 millió tonna/év árut szállítottak. Jelenleg Vajdaság 12 kikötője közül 8 nemzetközi. A kikötők jó összeköttetésben

állnak a közúti és vasúti csomópontokkal, de mégsem épültek melléjük logisztikai központok. (Nagy 2007. 355.)

Vajdaság nem működik polgári közforgalmú repülőtér. Legközelebb Belgrádban érhető el repülőtéri szolgáltatás, viszont létezik 13 kisebb helyi füves sportreptér vagy csak leszállóhely minősítésű létesítmény. Ezek azonban csupán kis (1–3 személyes) könnyű gépek fogadására alkalmasak. Fejlesztés szempontjából a **zombori vagy a verseci katonai reptér** jöhetne szóba, de polgári repülőtérre alakításukhoz egyelőre gazdasági feltételek és a politikai akarat is hiányzik.

A kombinált áruszállításhoz (melynek, mint egy komplex rendszernek részese a közút, vasút, vízi- és légiközlekedés) a régióban (Vajdaság) a feltételrendszerek adottak, de az infrastruktúra kiépítettségének szintje nem megfelelő, mert jelentősebb nemzetközi logisztikai központok nem épültek, a kisebbek pedig kényszerből kizárólag csak egy, vagy esetenként két szállítási módot alkalmaznak.

2.5 Feltételek összefoglalása

Az időalapú verseny ma már a legfontosabb gazdasági tényezővé vált. Az autópályák regionális hatásukat csak akkor fejtik ki, ha a velük szembeni igényekből fakadó feltétrendszernek eleget tesznek. Megfelelő feltételek teljesítése elősegíti az áruk, a szolgáltatások és a munkaerő mobilitását. Ezek a feltételek nem teljesülnek, akkor az autópályák kihasználtsága alacsony, gazdasági hatásuk gyenge. A problémára irányuló vizsgálat eredményeit a 6. táblázat összesíti.

6. Táblázat. A Dél–Dunántúl M6-os és Vajdaság 10-es korridort alkotó autópályájának regionális hatásához nélkülözhetetlen feltételrendszer teljesülése

Feltétel	Vajdaság E–75-ös (X. korridor)
1. Határtól-határig	Kielégíti – mert Vajdaságot összeköti Magyarországgal, Horvátországgal, és ha kiépül, akkor Bulgáriával és Macedóniával.
2. Prosperáló gazdasági háttár	Nem elégíti ki – mert Vajdaság gazdasági fejlettsége a Szerbia átlaga alatti, csökken a GDP, a kiviteli ráta, az átlagfizetések, stb. Közben a munkanélküliség 20% feletti.
3. Használatarányos díjbeszedés	Kielégíti – mert használatarányos díjazás mellett lehet közlekedni, közben az európai viszonylatban is egyik legolcsóbb autópálya használati díj fejében lehet a Vajdaságban közlekedni.
4. Multimodális szállítás	Részen elégíti ki – mert földrajzi adottságok kedveznek, de a vasút és a folyami hajózás fejlesztésének elmaradása miatt az intermodális szállítás feltételeinek teljesítése csak fejlesztési tervek szintjén jelenik meg.

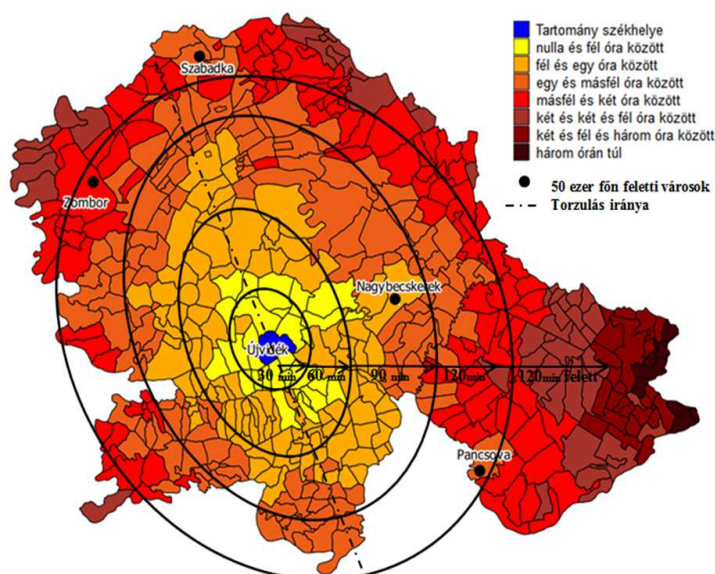
Forrás: szerző saját szerkesztése

Vajdaságban a 10-es autópálya kiépítése az egyik legjelentősebb beruházás. Az autópálya több országot köt össze. Legfontosabb célja, hogy a teherforgalmat biztosítsa a még mindig nem elég fejlett balkáni országok és Európa között. A vizsgálatban megfogalmazott feltételrendszert csak részben elégíti ki, aminek okait a balkáni háborúk utáni szerkezetváltás és fejlesztési programok hiányában kell keresni. A gyenge gazdasági tényezőket akkor lehetne erősíteni, ha Vajdaság vonzóvá válna a befektetők részére azzal, hogy Európa bármely pontjáról egy nap alatt megközelíthető. Az autópálya a helyi gazdaságot akkor tudja támogatni, ha az a gazdaság szerves részévé válik.

3 A 10-es korridor Vajdaság településeire gyakorolt hatása

Vajdaság számára fontos tényezővé válhat a 10-es folyosó, mert az elérési idők csökkenése magában rejti a fejlődési potenciált: az autópálya hatására az adott térség közelebb kerül az ország és Európa gazdasági centrumaihoz. (Ohnsorge-Szabó 2006) Vajdaság öt 50 ezer népesség feletti várossal rendelkezik, de erős gazdasági és társadalmi potenciállal csak Újvidék (a tartomány székhelye) büszkélkedhet. Megállapítható, hogy az autópálya a tartomány székhelyének a gyors elérhetőségét segíti. (2. és 3. ábra)

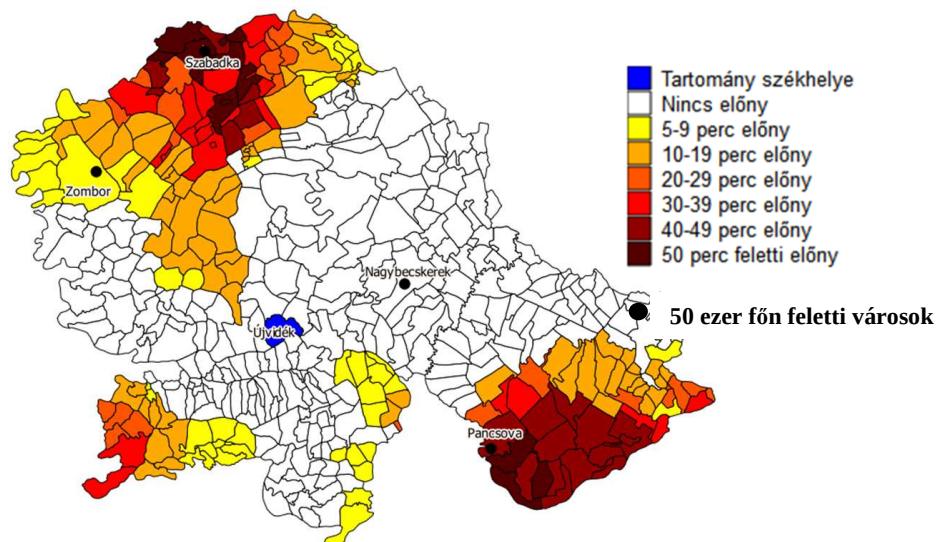
2. Ábra. A tartomány székhelyének megközelíthetősége gépjárművel (30 perces bontásban)

Forrás: szerző saját szerkesztése, a *google útvonaltervező* segítségével a világhálóról 2013.04.20–22. közötti időszakban elérhető adatok alapján

Az autópálya igénybevételével jelentkező időbeli előny látványosan a tartomány északi és dél-keleti településeinél (30 perc feletti előny) jelentkezik. Ezzel szemben a tartomány középső területeinél az alsóbb rendű utakat használják a székhely eléréséhez.

3. Ábra. Vajdaságban a 10-es korridor autópálya igénybevételével keletkező időbeli előny a tartományi székhely elérhetőségében (percben)

Forrás: szerző saját szerkesztése, a google útvonaltervező segítségével a világhálóról 2013.04.20–22. közötti időszakban elérhető adatok alapján

Szerbia és Vajdaság számára fontos a tranzit áruforgalom nagysága, mert a keleti országok termékei Szerbián keresztül érkeznek és jutnak el nyugatra. A Szerbián áthaladó török tranzit áruforgalom éves szinten 1,74 millió tonnával növekszik. Viszont a vajdasági kkv-ék elsősorban a belső piacra termelnek és a belső piac „elmaradott” feltételrendszereinek próbálnak megfelelni, a külső piacokra jellemző kemény versenyhelyzetet a vállalatok kerülnek. *Bár a tartomány Szerbia kivitelének 1/3-át adja, ennek ellenére a külkereskedelmi mérleg még mindig 3 milliárd dollár deficittel rendelkezik.* A külkereskedelmi mérleg állása rontja Vajdaság versenyképességét a világpiacon (7. táblázat)

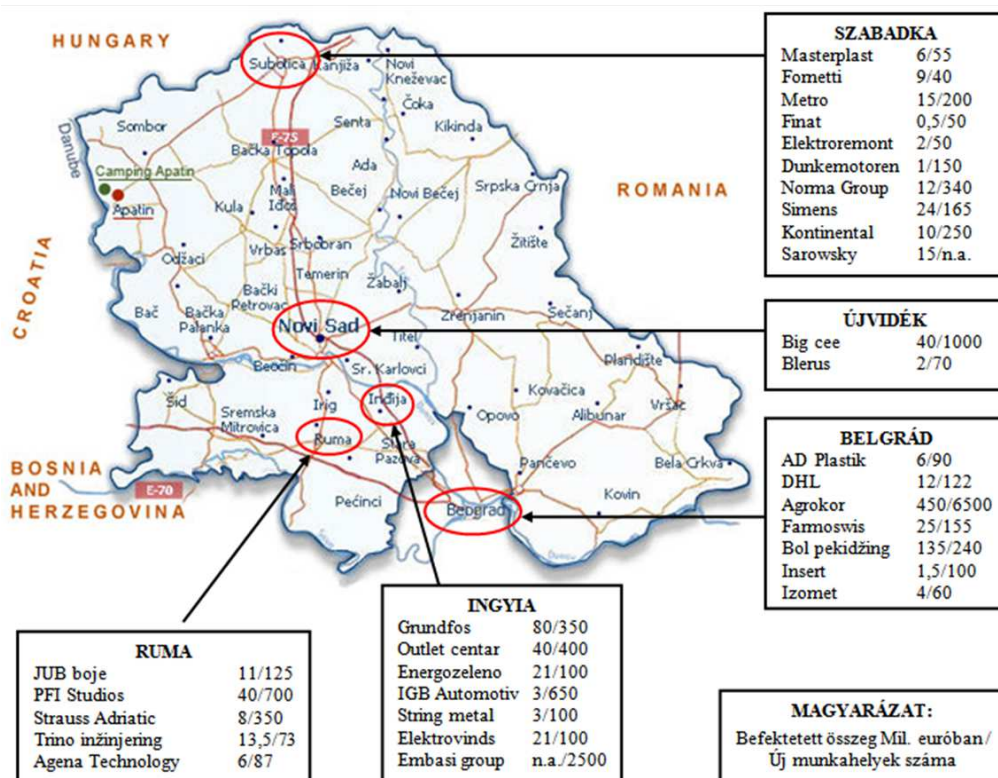
7. Táblázat. Vajdaság külkereskedelmi mérlege

Indikátor	2007	2008
Vajdaság részesedése Szerbia kiviteléből (%)	32,2	32,5
Vajdaság részesedése Szerbia behozatalából (%)	27,1	28,7
Külkereskedelmi mérleg (milliárd USD)	-2188,2	-3029,2

Forrás: saját szerkesztés a Szerb Statisztikai Hivatal 2010-es éves beszámolója alapján

Vajdaság és Szerbia számára az autópálya akkor tud gazdasági hasznót hozni, ha nem csak az átmenő forgalom áramlik át területein, hanem új gyárak, logisztika központok, ipari parkok és munkahelyek is létesülnek. Az állam a 17 milliárd dollár külföldi befektetésnek az egyhatodát a 10-es folyosó menti nagyobb központokba irányította azáltal, hogy ott új munkahelyek nyitását támogatta, az állami földeket kedvezményesen adta bérbe, a külföldi befektetők bizonyos járulékok alól mentesítést kaptak. A leglátványosabb külföldi befektetésnek a FIAT autógyár kragujevaci részleg megnyitása tekinthető, mert 1.600 mil. euró külföldi tőkebefektetés mellett 2.500 új munkahely létesült. Vajdaság újraiparosodási folyamatában az autópálya közelsége egyértelmű szerepet játszott, mert közelében (Szabadka, Újvidék, Ruma és Ingija) 21 új külföldi vállalkozó több mint 240 millió eurót fektetett be és ezzel közel 8.000 új munkahely jött létre. (4. ábra).

4. Ábra. A 10-es folyosó vajdasági szakaszai mentén lévő külföldi befektetések (befektetett összeg millió euróban és új munkahelyek száma)

Forrás: szerző saját szerkesztése a Marija Petrović M., Savic K. (2012): „Corridor 10 the importance of the Corridor 10 of economic development of Serbia” tanulmány adatai alapján

ÖSSZEFOGLALÓ

Az autópálya építését társadalmi elvárások hívták életre. Vajdaság és Szerbia számára a 10-es folyosó az „Európába vezető utat” szimbolizálja. Az ország integrációs folyamatai oly

mértékben haladnak, mint az országot átszelő 10-es folyosó kiépítése. Ebből a szempontból Vajdaság szerencsés helyzetben van, mert 2012-ben átadta a forgalomnak az első autópályáját.

A pénzügyi tervekből érzékelhető, hogy a 10-es folyosó költségszámítása irreális, a bevételei pedig túlzottak. Megtérülésének kilátásai nem kedvezőek nem csak a magas beruházási költségek, hanem a gyenge forgalom miatt is.

Az autópályák csak akkor tudnak kedvező regionális hatást kifejteni, ha a négy alapfeltételt kielégítik. Azonban a 10-es autópálya esetében az összes feltétel nem teljesült, ebből fakad a gyenge hatás. A tervezéskor elvárt effektust nem tudja teljesíteni.

A gazdasági vizsgálódásnál szembe tűnt, hogy Vajdaságban az autópálya mentén lévő kistérségek jobb gazdasági és társadalmi mutatókkal rendelkeznek. Ez ipartelepítési hatáson keresztül érzékelhető, mert a tartomány autópályájának közelében 21 külföldi vállalat létesült, melyek több mint 240 millió eurót fektettek be és ebből 8000 új munkahely létesült.

Összességben elmondható, hogy a régió autópályájának hatása elsősorban abban mutatkozik meg, hogy segíti a tartomány elérhetőségét, a nagy vállalatok telephely választását, a kisvállalkozók üzleti pozíciójának megerősödését és a helyi lakosság mozgássugarának kiszélesítését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cvetanović A. (2008). Koridor 10, Ministarstvo za Infrastrukturu, Beograd. (esettanulmány)
- Djordjević S. (2010). Obustava tendera za Koridor 10. RTS (Rádió Televízió Szerbia), megjelent: 2010.02.22., cikk letölthető:
<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/521791/obustavatenderazakori>
- Európai Unió Hírlevél: *A Transz-Európai Közlekedési Hálózat és az országos jelentőségű logisztikai központok*. Szerk. EUDESK munkatársai, letölthető:
http://www.mkb.hu/dl/media/group_463afc792a1fd/group_468a0a6cc1c99/group_468ba652ac6c2/item_432.pdf
- Koridor 10 Kft., hivatalos honlapja: <http://www.koridor10.rs/>
- Kovács Á. (2011): *Vajdaság újraiparosodása az elmúlt tíz évben (Mit eredményezett a privatizáció a régióban, és merre tovább?)*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve, Pécs.
- Kovács Á. (2011). *X. Pán- (Transzeurópai) autópálya és a vízi közlekedés találkozási pontjai Vajdaságban*. Magyar Regionális Tudományi Társaság IX. Vándorgyűlés, Révkomárom 2011.11.25. (előadás anyag), letölthető:
<http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2011/program.pdf>
- Majdin Z. (2010). *Igranka bez prestanka*. Vreme heti lap, megjelent: 2010.04.15., cikk letölthető: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=926055>
- Marija Petrović M., Savic K. (2012). *Corridor 10 the importance of the Corridor 10 of economic development of Serbian*. 3rd International Scientific and Professional

- Conference Corridor 10 a sustainable way of integrations, R&D Institute “Kirilo Savić” a.d. Belgrade, pp. 124-137.
- Michael Wegener Spiekermann & Wegener Urban Regional Research (1999). Overview of land-use transport models. Institut für Raumplanung Fakultät Raumplanung, Universität Dortmund. Dortmund.
- Nagy, I. (2007). *Vajdaság*. Kárpát-medence régiói. Szerk.: Horváth Gyula. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus.
- Németh N. (2005): Az autópálya-hálózat térszerkezet alakító hatásai – Magyarország esete. A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. Szerk.: Fazekas K. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest. pp. 139–179.
- Németh, N. (2008). *Fejlesztési tengelyek az új hazai térszerkezetben – Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban*. PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Regionális Tudományi Tanszék, Budapest–Fonyód.
- Ohnsorge-Szabó L. (2006): *Közlekedési infrastruktúra és jólét Kelet-Magyarországon*. Statisztikai Szemle. 84/3. pp. 249-270.
- Szerb Statisztikai Hivatal (2010). Országos Statisztikai Évkönyv, Szerb Statisztikai Hivatal, Belgrád.

Professional paper

ANALYSIS OF ERP SYSTEMS FROM THE PERSPECTIVE OF THE ENTERPRISES

AZ INTEGRÁLT VÁLLALATIRÁNYÍTÁSI INFORMATIKAI RENDSZEREK VIZSGÁLATA AVÁLLALATOK SZEMSZÖGÉBŐL

Viktor Nagy

Pécsi Tudományegyetem

Közgazdaságtudományi Kar

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

Pécs, Magyarország

nviktore@gmail.com

AZ INTEGRÁLT VÁLLALATIRÁNYÍTÁSI INFORMATIKAI ENDSZEREK VIZSGÁLATA AVÁLLALATOK SZEMSZÖGÉBŐL

ANALYSIS OF ERP SYSTEMS FROM THE PERSPECTIVE OF THE ENTERPRISES

Kulcsszavak: informatikai vállalatirányítási rendszerek, ERP, SAP, IScala, Microsoft Dynamics Navision, kiválasztás

Kivonat

Az információ technológia fejlődésével párhuzamosan a hozzá használt eszközök, szoftverek is kiapadhatatlan tárházat kínálnak a felhasználók számára. Ez különösen igaz a gazdasági élet szereplőire, akik folyamatos versenyben állnak egymással és töreksenek nem csak a már megszerzett piaci pozíciójuk megtartására, de az újabb és újabb területek meghódítására is, amihez elengedhetetlen az előnyszerzés a vetélytársakkal szemben. A piaci előny megszerzéséhez azonban minden olyan információnak, adatnak és tudásnak a birtokában kell lenni, amelyekkel ez elérhető, egyébként életbe lép Lord Raleigh örökérvényű mondata: „Az információ drága: csak a hiánya kerül többbe.”

Azt sem szabad azonban elfelejteni, hogy a maga a tudás és az információk, adatok halmaza, még nem helyez egyetlen gazdasági társaságot sem előnyösebb pozícióba a többiekhez képest. Ahhoz hogy mindebből előnyt kovácsoljon egy adott szervezet, az első feladat, a szelekció elvégzése. Ezt követően az értékes adatokat, információkat - amelyek segítik a vállalkozás érvényesítését, ambícióit - rendezni szükséges, amihez elengedhetetlen egy olyan rendszer, amely nem csak rendszerezi, leválogatja, megjeleníti a halmazban lévő adatokat, de össze is gyűjti, mind a vállalat belső, mind pedig külső környezetéből.

Ma már számtalan olyan rendszerrel találkozunk a piacon, amelyek mind megfelelnek annak az elvárásnak, hogy az adatokat és információkat összegyűjtsék és rendszerezék. Ezek a rendszerek azonban egy sémára készülnek, van, amelyik többet nyújt, van, amelyik egy kicsivel kevesebbet, de felépítésben szinte nincs különbség, mivel standard vállalati folyamatokra épülnek. A gazdaság szereplői azonban eltérő méretűek és gazdasági rendszerűek, amiből egyenesen következik, hogy folyamataik is kisebb-nagyobb mértékben eltérnek, vagyis egy standard folyamatokra épülő rendszer nem tudja maradéktalanul kielégíteni igényeiket és nem képes olyan rugalmasan igazodni a vállalkozást érintő változásokhoz, mint ahogy maga a vállalkozás reagál a megváltozott gazdasági helyzetekre.

Jelen tanulmány célja összehasonlítani néhány jelentős, a piacon megtalálható ERP rendszert, az üzleti folyamatok változásának tekintetében egy részből az integrált vállalatirányítási rendszerek tulajdonságainak, másrészből a gazdasági életben résztvevő felhasználók igényeinek szemszögéből. Hiszen más az igénye és elvárása egy KKV-nak vagy egy mikro vállalkozásnak, mint egy nagy- vagy multinacionális vállalatnak. Azonban minden gazdasági szereplőnek fontos, hogy minél hatékonyabbá tegye vállalkozása folyamatait, azt pedig minél költségkímélőbben tegye meg.

Abstract

In parallel with the development of information technology, software is used to provide an inexhaustible storehouse of users. This is especially true for the business actors, who are in constant competition with each other and strive not only to keep their acquired market position, but also to conquer new markets, which is essential for gaining an advantage over rivals. However, to obtain a competitive advantage, any information, data and knowledge must be in your possession, to achieve it. Otherwise enter into eternal sentence from Lord Raleigh: “The information is expensive: but a lack of it will cost more.”

Nowadays, there are numerous systems on the market, all of them meet the requirements to collect and organize the data and create information. However, these systems generally are made on a similar schema, some of them provide more, while others a bit less, but there is almost no difference in their structure, since they are built on standard business processes.

However, it is important to note, that the knowledge and the information and data, does not put any single company to advantageous position compared to others. In order to benefit from that a particular company, the first task is to carry out the selection. Then your valuable data and information - which will help the company enforce ambitions - are necessary to settle, which requires a system that can not only organize data in a cluster, but also gathers it together, both from the internal and external environment of the company.

However, the economic actors have a different sizes and economic systems, also their processes differ more or less, and therefore a system based on standard processes is unable to fully meet their needs and is not able to flexibly align to the business environment, such as the company responds to the changings of the economic situation.

This study aims to compare some leading ERP systems on the market, depending of the variable business processes, from the view of the ERP system properties, also on the other hand from the perspective of the needs of the participants, users in economic life. This is reasonable because of the different needs and expectations of an SME or a micro-enterprise, a large or multinational company. However, for every economic actor it is important to be cost effective, to make its business processes more efficient.

BEVEZETÉS

Egy vállalat-irányítási részrendszer, vagy a teljes komplexum megújítása során a döntéshozók több lehetőség közül választhatnak. Feltéve, hogy valamilyen informatikai rendszerük már évek óta létezik, cél lehet az integráció tényleges, teljes körű felépítése (ha kisebb részrendszereik elkülönülten működnek), de ugyanígy cél lehet új, fejlett szolgáltatások megjelenítése a piaci versenyben. Mindkét esetben egy informatikai projekt korrekt menedzselése szükséges, azaz az információ-feldolgozási igények pontos feltérképezése, ezek validálása, a megvalósíthatóság vizsgálata (az erőforrások függvényében), s az új rendszer kiválasztása, üzembeállítása. Mivel ma már elhanyagolható mértékű a teljesen egyedi, saját fejlesztésű informatikai megoldás (leginkább annak költségei és kockázatai miatt), így kézenfekvő annak vizsgálata, mennyiben felel meg a kész-félkész rendszerek kínálata az adott kategóriába tartozó szervezet számára. Informatikai rendszert nemigen lehet a „polcra levenni”, így a kiválasztási eljárás igencsak bonyolult: gondolni kell a meglévő rendszerre, a humán és más erőforrásokra, az adaptálási- bevezetési projekt nehézségeire – mindez nagyon kockázatos és elhúzódóvá teszi ezeket a projekteket.

Jelen dolgozatban a problémakör egy részletét vizsgáljuk meg: vajon mennyiben felelnek meg a leggyakrabban alkalmazott ERP rendszerek a nagy számban működő KKV-k számára – s mit ajánlhatunk akkor, amikor egy versenytárgyalás során a kiválasztáshoz releváns paramétereket kell kiválasztani és értékelni.

AZ ERP RENDSZEREK PIACA

Az integrált informatikai vállalatirányítási rendszerek piacának kínálata több, mint elegendő lehetőséget, alternatívákat kínál. Ha körbetekintünk, több mint száz integrált ügyviteli és vállalatirányítási rendszert találunk csak a magyarországi piacon, és az ezzel foglalkozó vállalkozások közül egyre többen tekintik célcsoportnak a kis- és középvállalatokat is a

potenciális nagyvállalatok mellett¹⁷. Ezzel egy időben a kis és közepes gyártó vállalatoknál az ERP rendszerek használata ugyanolyan kulcskérdéssé vált a sikerhez, mint más irányítási rendszerek megléte, mert a vállalatvezetők tisztában vannak azzal, hogy saját cégük is versenyképesebbé válhat a komplex, integrált informatikai rendszerek használatával. A KKV-k esetében egyrészt a gazdasági világválság döbbsentette rá a vezetést ennek igazságára, másrészt a millennium idején váltak ténylegesen hozzáférhetővé adott méretű és infrastruktúra-igényű, számukra is elérhető integrált csomagok.

Magyarországon még sok kis és középvállalat előtt áll ott az a feladat, hogy egy modern ERP rendszer bevezetésével javítsa versenyhelyzetét. Egyes statisztikák szerint (Rózsa, 2009) az ezredforduló után, 2004-ben az 50-250 fő közötti magyar KKV-k mindössze 20%-a rendelkezett valamiféle, integráltnak mondható információs rendszerrel. A gazdaságfejlesztési EU-támogatásoknak köszönhetően ez a helyzet sokat javult, de a piac még mindig nagyon élénk.

A következőkben néhány vállalatirányítási informatikai rendszert fogok bemutatni és elemezni, amelyek Magyarországon a legelterjedtebbek, és amelyeket KKV-nak és nagyvállalatoknak egyaránt ajánlanak a szakemberek.

1. táblázat. Néhány, a szakemberek által ajánlott ERP rendszer elsősorban KKV-k számára

ERP rendszer neve	Mikrovállalkozás	Kisvállalkozás	Középvállalkozás	Nagyvállalat
MS Dynamics NAV		ajánlott	ajánlott	
Infosys			ajánlott	ajánlott
iScala	ajánlott	ajánlott	ajánlott	ajánlott
SAP Business one	ajánlott	ajánlott	ajánlott 100 főig	
SAP R/3			ajánlott	ajánlott
Windirect		ajánlott	ajánlott	ajánlott
Cegid GPAO		ajánlott	ajánlott	

Forrás: Erdős Ferenc (2008): A KKV-k informatikai beruházásai és azok megtérülési lehetőségei Magyarországon Doktori értekezés és saját tapasztalatok alapján

¹⁷ Az <http://erp.lap.hu/> website mintegy 100 ilyen rendszert sorol fel, s mind az „ERP”, integrált rendszer nevet viseli – nyilván megkönnyítve és ugyanakkor megnehezítve a választást...

Az Erdős Ferenc által összeállított informatikai rendszerek listájából azokat választottam ki, amelyekkel valamilyen szinten az évek során kapcsolatba kerültem, illetve amelyeket tanulmányaim ideje alatt lehetőségem volt megismerni.

A kiválasztott informatikai rendszerek moduláris felépítésűek, mivel ez megkönnyíti a lépcsőzetes bevezetést, s igazodik a vállalati szervezetekhez, elkülönült funkciókhoz. Noha a modulok megnevezése hasonló, mégis szem előtt kell tartanunk, hogy az azonos elnevezésű modulok a rendszerekben, funkcionálisan és felépítésileg sem teljesen azonosak, így összevetésük mindenképpen ajánlatos. Vegyük példának a bér-és munkaügyi modult, ennél a modulnál a Microsoft Dynamics Navision és az SAP Business One rendszer esetében nem beszélhetünk teljes funkcionalitású modulról, hiszen a modul Human Resource Management része még nem felel meg minden vele szemben támasztott igénynek¹⁸. A WinDirect és a Cegid rendszer pedig egyáltalán nem tartalmaz ilyen modult.

A következőkben a kiválasztott rendszerek moduljait vizsgálom, majd a rendszerek tulajdonságait és funkcióit SWOT analízis segítségével elemzem.

2. táblázat. A kiválasztott ERP rendszerek által lefedett folyamatok

ERP rendszer neve	Pénzügy / Számvitel	Bér- és munkaügy	Tárgyi eszköz	Kontrollring	Termelés	Raktárkészlet	Beszerezés	Értékesítés	Disztribúció	Ügyfélkapcsolat menedzsment	Projektmenedzsment
MS Dynamics NAV	van	HR	van	van	van	van	van	van	van	van	van
Infosys	van	van	van	van	van	van	van	van	nincs	nincs	van
iScala	van	van	van	van	van	van	van	van	van	van	van
SAP Business One	van	HR	van	van	van	van	van	van	van	van	van
SAP R/3	van	van	van	van	van	van	van	van	van	van	van
Windirect	van	nincs	van	van	van	van	van	van	van	van	van
Cegid GPAO	van	nincs	van	van	van	van	van	van	nincs	van	van

Forrás: Erdős Ferenc (2008): A KKV-k informatikai beruházásai és azok megtérülési lehetőségei Magyarországon Doktori értekezés és saját tapasztalatok alapján

¹⁸ A bér- és társadalombiztosítás nemzeti sajátosságait (s gyakori változását...) a nagy nemzetközi fejlesztők nem szeretik „lekövetni”, ezt inkább kiegészítő, helyi szoftverekre bízzák.

AZ SAP R/3 LEHETŐSÉGEI

Az SAP R/3 rendszer moduláris felépítésű, az egyetlen kötelező elem a programcsomag magja, mely az adatbázisokat is tartalmazza. Az igényektől függően dönthető el, hogy a felhasználó vállalat az összes modult igénybe kívánja-e venni, vagy például csak a pénzügyi és projekt management modult egy banknál. A rendszert felépítő egyes modulokat az igényektől függően be lehet vezetni egyszerre egy lépésben, vagy egymás után, lépcsőzetesen. (J. A. Hernandez - J. K. Franklin - F. Martinez 2007)

3. táblázat. Az SAP R/3 vállalatirányítási rendszer SWOT analízise

Erősségek	Gyengeségek
Adatok exportálhatósága Excel-be	Magas licence költségek
Automatizáltan menthető adatbázis	Nagyobb adatbeviteli igény
Teljes ügyvitel lefedése	Nem annyira felhasználóbarát és intuitív
Könnyű kezelhetőség	Testreszabása nehézkes
Kiváló készletgazdálkodási képességek	Az egymásra utaltságok, kölcsönhatások nehezítik a menedzsment munkáját
Naprakész könyvelés	Sok egyéni fejlesztés miatti lassú futás
Jobb döntéshozatal a naprakész adatokra támaszkodva	Kényelmi funkciók hiánya
Nagyszámú előre definiált lekérdezés	Nagy hardverigény
Lehetőségek	Veszélyek
Használata a vállalkozás piaci pozícióját erősítheti	Jobb képességű, olcsóbb célzottan egy területre megoldást kínáló szoftverek jelenléte
Beépíthető a web alapú SaaSmodelbe	Az új piaci belépők a web 2.0 segítségével a különböző területekre való megoldásokat integrálhatják, egy komplett ERP rendszer megvásárlása nem szükséges
Vevői kapcsolatok kiszélesítése a CRM által	A vállalkozások szűkítik a technológiai, vagy szoftver vásárlásaikat
Vevői elégedettség mérés, véleményük felhasználása a fejlesztésre	Az SQL szerver rendelkezésre állása kritikus
Internetes ügyfélkapu kialakítás	A lassú futás miatt megnövekedett munkaerő szükséglet
EDI – elektronikus adatcsere lehetőség	

Forrás: J. A. Hernandez - J. K. Franklin - F. Martinez 2007 alapján önálló munka.

A táblázat adatai alapján jól látható, hogy az SAP legnagyobb előnye, hogy egy komplex, több modulból álló, kiforrott vállalatirányítási rendszer. A vállalkozás minden területét képes lefedni és azokat egy rendszerben, egy adatbázisban összefogni. Az adatok az adminisztrátoroknak köszönhetően naprakészek lehetnek, és az összegyűjtött naprakész adatokból a vállalkozás vezetése felelősségteljesebb döntéseket tud hozni, mint előtte, így a rendszer javíthatja az adott vállalkozás piaci pozícióját.

További előnye a rendszernek, hogy az adatok egyszerűen és gyorsan, minden egyéb plusz eszköz beiktatása nélkül exportálhatóak Excelbe, ami megkönnyíti a vállalkozások által igényelt különböző riportok és kimutatások elkészítését a megbízottak számára. A rendszer nagyszámú előre definiált lekérdezési lehetőségekkel is rendelkezik, ugyanakkor létrehozhatóak és menthetőek egyéni lekérdezések is. A rendszer modularitása segít, hogy a különböző területeken dolgozók könnyebben megtalálják, vagy rögzíthessék a területükhöz tartozó adatokat. Ezzel elkerülhető a többszörös adatbevitel a rendszerbe. Az adatbázis pedig automatizáltan menthető. A modulok közötti átjárhatóság jó.

Ugyanakkor a rendszernek vannak hátrányai is, amelyeket szintén figyelembe kell venni, amikor mérlegelünk. Ilyen a magas licence- és karbantartási költség, amit nyilván a piacvezető szerep és a felhalmozott tudásanyag indokol. A rendszernek nagy a hardver és adatbeviteli igénye más rendszerekhez képest, valamint a rendszer testreszabása nehézkes a standardizáltság miatt, és a sok egyéni fejlesztés lassítja a rendszer működését, ami miatt elvesznek, hiányoznak a kényelmi funkciók és kevésbé felhasználóbarát, intuitív a program. Az egymásra utaltság és a kölcsönhatások miatt a menedzsment munkája némileg nehézkes a kinyerhető információk esetében, hiszen meg kell várniuk, amíg minden tranzakció befejeződik, amely egy információhoz kapcsolódik, hogy teljes képet kaphassanak az adott információról.

A rendszer használata erősítheti és növelheti az adott vállalkozás piaci pozícióját. Internetes ügyfélkapu kiépíthető a rendszer segítségével, amely segíti a partnerekkel való kommunikációt és a vevői megrendelések gyorsabb feldolgozását. Lehetővé teszi az EDI használatát, amely szintén segíti a vállalkozás folyamatait az igényekhez igazítani, mind a vevői, mind a beszállítói kapcsolatok szélesíthetőek, jobban testreszabhatóak.

A legnagyobb veszély a célzottan egy-egy területen megjelenő jobb képességű programok megjelenése, mivel, ezek integrálhatóak és így feleslegessé válik egy komplett ERP rendszer megvásárlása, olyan vállalkozások számára, akik nem tudják az SAP rendszer magas költségeit megfizetni.

Mindent egybevetve az SAP alkalmas arra, hogy egy vállalkozás teljes ügyviteli folyamatait lefedje, segítse az adatok különböző területekről való összegyűjtését és feldolgozását. Ugyanakkor a standardizáltság miatt a testreszabása nehézkes a vállalkozás egyéni igényeinek megfelelően. Tehát inkább a vállalkozás folyamatait kell felülvizsgálni és a rendszerhez igazítani, ahhoz, hogy az az elvárásoknak megfelelően működhessen.

AZ iSCALA LEHETŐSÉGEI

A Scala Business Solution által kifejlesztett alkalmazás a moduláris felépítésének és a kalibrálhatóságának köszönhetően maximálisan testreszabható rendszer. A rendszer teljesen integrált és más rendszerekhez is könnyedén kapcsolható. A rendszer skálázható, a felhasználó igényeire szabható, képes a vállalkozás méretéhez, növekedési üteméhez alkalmazkodni. Támogatja a vállalatok közötti online kommunikációt. Az alkalmazottak munkáját tovább könnyíti, hogy a rendszerhez a Microsoft Office alkalmazások integrálhatóak, így az adatok a megszokott irodai alkalmazásokon keresztül is közvetlenül elérhetőek. (<http://www.piksys.hu>)

4. táblázat. Az iScala vállalatirányítási rendszer SWOT analízise

Erősségek	Gyengeségek
Kontrollálhatóság, tranzakciók skálázhatósága, mobilitás	"Erőltetett" testreszabás
Felhasználói felület tovább fejlesztése	Nem felel meg minden tekintetben a Magyarországi előírásoknak
Üzleti tranzakció kezelő alrendszer	lassú bevezetés
Általános kitárolási modul, a csomagolás és konténerezés segítésére	
Táblázatos vevői rendelés bevitel, gyors rendelés bevitel	
Bővített tranzakció kapacitás	
Service connect fejlesztések	
Lehetőségek	Veszélyek
Jelentős verseny előny szerzése	A jelentős fejlesztési és karbantartási költségek likviditási problémákat okozhatnak
Újabb vevők megszerzése	
Egyszerű továbbfejleszthetőség, újabb modulok bevezetésével	

Forrás: <http://www.piksys.hu/termekek/scala/scala.htm> alapján önálló munka

A rendszer számos előnnyel rendelkezik, ezek közül a legfontosabb a tranzakciók skálázhatósága, a kontrollálhatóság és a mobilitás. A rendszer újdonsága és erőssége is egyben az üzleti tranzakció kezelő alrendszer, amely képes a vállalat üzleti folyamatait megfelelően kezelni.

Raktározás szempontjából a program erőssége a kitárolási modul, amely támogatja a csomagolást, a kommissiózást és a konténerezést is. Vevőkapcsolati oldalról a megrendelések táblázatos bevitele nagy segítség az ügyintézők számára, mert így több rendeltést és gyorsabban vihetnek be a rendszerbe, mintha egyesével kellene ezt megtenniük. A tranzakciós kapacitás pedig folyamatosan bővíthető.

Ebben a rendszerben is a standardizáltság miatt nehézségeket okozhat a testreszabás, amikor a vállalkozás folyamataihoz akarják igazítani a programot. A rendszer nem minden tekintetben felel meg a magyarországi előírásoknak, de ez minden nemzetközi ERP rendszernél így van, de általában csak a pénzügyi és azzal kapcsolatos modulokat érinti, aminek oka abban rejlik, hogy az ezzel kapcsolatos szabályozás az országoként eltérő. Emiatt a rendszer bevezetése viszonylag lassú.

Az adatok egy adatbázisban történő tárolása hatékonyabb információ felhasználást tesz lehetővé, ami újabb partnereket, vevőket szerezhet a gazdasági társaság számára. Előnyt jelent az egyszerű továbbfejleszthetőség és az újabb modulok bevezetésének lehetősége.

Gondot okozhat viszont - mint minden ERP rendszernél -, a magas fejlesztési és karbantartási költség.

A MICROSOFT DYNAMICS NAVISION LEHETŐSÉGEI

Középméretű gazdasági társaságok részére készült a Microsoft Dynamics NAV, amely egyszerűen konfigurálható és könnyen használható, teljes körű vállalatirányítási informatikai támogatást biztosít a fejlesztők marketingje szerint. Ez az informatikai rendszer a SAP után a második leggyakrabban választott ERP rendszer a vállalkozások részéről. (<http://www.microsoft.com/en-us/dynamics/default.aspx>)

5. táblázat. A Microsoft Dynamics Navision vállalatirányítási rendszer SWOT analízise

Erősségek	Gyengeségek
Adatok exportálhatósága Excel-be	Magas licence költségek
Automatizáltan menthető adatbázis	Nagyobb adatbeviteli igény
Teljes ügyvitel lefedése	Nem annyira felhasználóbarát és intuitív
Könnyű kezelhetőség	Testreszabása nehézkes
Kiváló készletgazdálkodási képességek	Az egymásra utaltságok, kölcsönhatások nehezítik a menedzsment munkáját
Naprakész könyvelés	Sok egyéni fejlesztés miatti lassú futás
Jobb döntéshozatal a naprakész adatokra támaszkodva	Nem felel meg minden tekintetben a Magyarországi előírásoknak
Táblázatos vevői rendelés bevitel, gyors rendelés bevitel	Nagy hardverigény
Lehetőségek	Veszélyek
Használata a vállalkozás piaci pozícióját erősítheti	Jobb képességű, olcsóbb célzottan egy területre megoldást kínáló szoftverek jelenléte
Egyszerű továbbfejleszthetőség, újabb modulok bevezetésével	Az új piaci belépők a web 2.0 segítségével a különböző területekre való megoldásokat integrálhatják, egy komplett ERP rendszer megvásárlása nem szükséges
Vevői kapcsolatok kiszélesítése a CRM által	A vállalkozások szűkítik a technológiai, vagy szoftver vásárlásaikat
vevői elégedettség mérés, véleményük felhasználása a fejlesztésre	A lassú futás miatt megnövekedett munkaerő szükséglet
	A jelentős fejlesztési és karbantartási költségek likviditási problémákat okozhatnak

Forrás: <http://www.microsoft.com> és saját tapasztalatok alapján szerkesztett táblázat

A Microsoft Dynamics Navision-nak hasonlóak az előnyei és hátrányai, mint a SAP rendszernek. A rendszer nagy előnye, mely megkönnyíti a felhasználók munkáját, hogy az adatbázis könnyen kezelhető. Egyszerűen lehet az adatokat Excelbe mozgatni rendszerből, amelyet azután fel tudnak használni különböző jelentések vagy bevételek készítésére.

Egyik nagy hátránya a magas licence költségek, amely alig marad el a SAP rendszer licence költségeitől. Nehézkes a testreszabása, hiszen standard rendszerről beszélünk, amelyet különböző paraméterezésekkel és fejlesztésekkel lehet az adott vállalkozás igényeihez igazítani, a sok fejlesztés pedig lassítja a rendszer futását. Itt is elmondható, hogy nem mindenben felel meg a magyarországi szabályozásnak, ami gyakran okoz problémát.

Természetesen megvan benne a lehetőség, hogy használatával a gazdasági társaságot versenyelőnyhöz juttassa a piacon. A rendszer továbbfejleszthetősége nem túl bonyolult és bármikor bevezethetőek újabb modulok. A vevőkről és a beszállítókról gyűjtött adatokat is megfelelő módon tudják elemezni a rendszer segítségével és az így nyert információkat hasznosítani tudják a piaci versenyben.

A rendszer lassú futása miatti többlet munkaerő szükséglet, a karbantartási és fejlesztési költségek miatt esetleges likviditási problémák léphetnek fel.

ZÁRADÉKOK

Összegezve tehát kijelenthető, hogy noha a szállítók szeretik „késznek” reklámozni csomagjaikat, de bármelyik vállalatirányítási informatikai rendszert választja is egy szervezet, a bevezetésénél mindenképpen le kell írni, világosság kell tenni az információ-feldolgozási célokat, az érintett munkafolyamatokat, a felelősségi köröket, és a kulcsfelhasználókat.

Figyelembe kell venni a minőségirányítás alapelveit és a minőségirányítási kézikönyvben leírtakat, mert a minőségirányítás nagy befolyással bír a folyamatok által a vállalatirányítási informatikai rendszerre és ez kölcsönös, mivel a minőségbiztosítás munkáját is nagyban segíti és támogatja egy jól megválasztott integrált vállalatirányítási rendszer bevezetése és működtetése.

A KKV-k számaránya kb. 70-80% a gazdálkodó szervezetek között, s méreteikben, erőforrásaikban nagymértékben eltérőek is lehetnek. Adott méret és tevékenységi szint felett azonban az ilyen rendszerek használata már elkerülhetetlen. Amennyiben egy vállalatnak van egy jól működő minőségirányítási rendszere, akkor – a szabályozott folyamatok okán - sokkal egyszerűbben és gyorsabban vezet be (adaptál) egy ilyen vállalatirányítási rendszert, s a kiválasztási folyamat (részrtvevők, paraméterek, stb.) is sokkal megbízhatóbb lesz. Ha azonban csak néhány szétszórt informatikai alkalmazással rendelkeznek, akkor nehézségekbe ütközik az újítás, mert ha valami papíron nem működik, az számítógépen, integrált rendszer segítségével sem fog működni. A szoftver tehát nem minden, a mögöttes tudásra is szükség van. Ilyenkor elkerülhetetlen a célok átértékelése, a folyamatok újraszervezése, a szervezet átalakítása – mindehhez a hatalmas mennyiségű alkalmazási tapasztalatot felhalmozó ERP rendszerek sok segítséget tudnak nyújtani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Erdős, F. (2008). *A KKV-k informatikai beruházásai és azok megtérülési lehetőségei Magyarországon*, Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr
- Hernandez, J.A., Keogh, J., Martinez. F.F. (2007). *SAP R/3 Kézikönyv*. Panem Könyvkiadó Kft. 608 p. ISBN 978-9635454693
- Az iScala rendszer ismertetése, <http://www.piksys.hu>
- Az MS Navision rendszer ismertetése, <http://www.microsoft.com/en-us/dynamics/default.aspx>
- <http://erp.lap.hu>

**FROM THE NATIONALISM TO THE GLOBALISATION –
ECONOMY, POLITICS, REGIONALISM – IN THE SOUTHERN SLAV
AREA AND IN THE EU**

**A NACIONALIZMUSTÓL A GLOBALIZÁCIÓIG, - GAZDASÁG,
POLITIKA, REGIONALIZMUS - A DÉLSZLÁV TÉRSÉGBEN ÉS AZ
EU-BAN**

Péter Bertalan, habil, PhD, associate professor
Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar
Address: 7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.
Phone: +36-82/505-800
E-mail: bertalan.peter@mail.ke.hu

Tamás Molnár, habil, PhD, associate professor
Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Address: 8200, Veszprém, Egyetem u. 10.
Phone: +36-88/624-644
E-mail: molnar.tamas@uni.gtk-pannon.hu

Katalin M. Barna, PhD, associate professor
Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Address: 8200, Veszprém, Egyetem u. 10.
Phone: +36-88/624-896
E-mail: barna.katalin@uni.gtk-pannon.hu

A NACIONALIZMUSTÓL A GLOBALIZÁCIÓIG, - GAZDASÁG, POLITIKA, REGIONALIZMUS - A DÉLSZLÁV TÉRSÉGBEN ÉS AZ EU-BAN

FROM THE NATIONALISM TO THE GLOBALISATION – ECONOMY, POLITICS, REGIONALISM – IN THE SOUTHERN SLAV AREA AND IN THE EU

Key words: monarchy, globalization, European Union, region.

Abstract

Hungary is looking for his own place equally in the EU, in the world being globalized and in his narrower region, Central and Eastern Europe. Finding the right way is difficult because of the complexity of international relations. To understand the current Hungarian situation the past events and the transnational relations of globalization should be analysed. Development of Hungary relationship with neighbouring countries is particular interest namely, to understand these processes are also essential in terms of European integration events. European history shows that the globalization began in the second half of the 19th century with the following characteristics:

- In addition to Monarchy medium states were formed developing strong force subsequently for example Germany and Italy.
- The birth and growth of Austro-Hungarian Monarchy was accompanied by changes in the Balkans. Serbia and Montenegro became independent in 1878 then Serbia was proclaimed in 1882 while Montenegro in 1910.
- The first Balkan war lasted from October 1912 to May 1913; the second Balkan war was between June and August 1913.

The occurrence of these events shows the strict logic of history. Situation of Europe has been determined by the coexistence of the large and small nationalism and their effects. In addition to more nations the smaller nations are characterized by strong emotional intensity, false historic perspective, search of traditions and receiving tutelage of the great powers.

The First World War; which was the first act of globalized political history; began because of interests of the great powers. The peaces around Paris were the second act with an episode of the Treaty of Trianon. The termination of the Monarchy is the one of consequences which had a huge impact on economic, social and political sense of the successor states.

After the Second World War, Western European countries set the goals of preserving peace and preventing of the expansion of communism this helped by the Peace Treaty of Brussels (1948) and Paris (1951), too. The European Coal and Steel Community created in 1951 have coordinated the production of heavy industry of those six states providing oversight of any further war efforts.

The Community known as European Union from 1993 has become the most important organization of the European integration consolidating contracts between members of Community formed political institutions. After the fall of the Berlin Wall (1989) one of the targets of the EU was the integration of former socialist countries. Now there are 27 member countries, Hungary joined the community in 2004. The pre-accession phase of join for each country shows the consciousness of the expansion. The financial framework for these is provided by the pre-accession funds.

The continuous expansion of the EU is historical necessity because a larger market means more power in the competitiveness of the world's major economic centres. However, it has got important role in cushion or elimination the historical legacy with fragmented and turbulent.

Kulcsszavak: monarchia, globalizáció, Európai Unió, régió

Kivonat

Hazánk nemcsak az Európai Unióban, hanem a globalizálódó világban és szűkebb régiójában Közép-Kelet-Európában is keresi a maga helyét. A bonyolult nemzetközi viszonyok között megtalálni a helyes irányt nehéz. Ahhoz, hogy megértsük a magyar külpolitika akciórádiusának ilyen hirtelen változásait, a történelmi analógia – a múlt és a jelen lehetőségeinek, összefüggéseinek összehasonlításához – eszközehez, valamint a globalizációval járó transznacionális kapcsolatok elemzéséhez kell folyamodnunk. A szerzők a magyar és a délszláv kapcsolatok bonyolult rendszerének elemzésével, valamint az Európai Unió, mint a globalizálódó világ jó példájának bemutatásával igyekeznek ezt a témakört körbejárni.

BEVEZETÉS

Magyarország és Horvátország hosszú történelmi kapcsolata közismert. Ez a kapcsolat tele volt meglepő fordulatokkal, hol traumatikusan ellenséges viszonyral, hol a történelmi kataklizmák által diktált szoros egymásra utaltsággal. A két véglet közötti ingadozás a közelmúltra is jellemző.

A két ország az 1848-49-es szabadságharc tragédiája után a történelem vasmarkának szorító hatására egy újjáéledő nagyhatalom, az Osztrák-Magyar-Monarchia keretei között kereste az egymásra találás, a kölcsönös érdekek közös nevezőjének lehetőségét, útját.

A magyar sors formálásának egyik nagyon szép példája a horvát-magyar kiegyezés 1868-ban. A horvát-magyar kiegyezésről a szakirodalom aránylag keveset mond: „1868. jún. 25-én az országgyűlés elfogadta az 1868: XXX. tc.-et a magyar–horvát kiegyezésről. Magyar- és Horvátország egy államközösséget képeznek, Horvátország élén a király által kinevezett bán áll. A törvény biztosította a horvát nyelv használatát a belső közigazgatásban. Horvátország és Szlovénia a bel-, igazság-, vallás- és közoktatásügy terén önkormányzati jogot kapott. Magyarországgal közös ügy volt az udvartartás költsége, az újoncmegajánlás, a véderő, az ezzel kapcsolatos pénzügyek stb. A magyar országgyűlésbe a horvát országgyűlés kezdetben 29, majd a katonai határőrvidék feloszlatása után 40 képviselőt küldött (Magyar történelmi kronológia, 1981).

Az osztrák-magyar kiegyezés mintájára született horvát-magyar kiegyezés a Monarchia felbomlásáig zavarmentesen biztosította a horvát-magyar kapcsolatokat, csupán 1868. jún. 26-án a Zágrábban tartott nagy tüntetés jelezte, hogy a horvát nemzettudat erős, mert a horvát nemzeti párt a kiegyezést nem tartotta kielégítőnek (Magyar történelmi kronológia, 1981).

A Monarchia formálódása lassú folyamat volt. Ebben egyik lényeges lépés, hogy 1878. jún. 13-án összeült a berlini kongresszus Francia-, Német-, Olasz-, Orosz-, Törökország, Anglia és a Monarchia részvételével. Ez a Monarchiát felhatalmazta Bosznia–Hercegovina okkupálására. A megszállás fegyveres harcok, vérengzések között ment végbe. E területeket a

közös pénzügyminiszter és katonai igazgatás alá helyezték, tehát sem Magyarországhoz, sem Ausztriához nem csatolták.

A XIX. század második felében, Európában mai szakszóval kifejezve eljutunk a globalizáció előszobájába. Ez a folyamat összetett, bonyolult, nehezen áttekinthető. Ennek ellenére a fő tendenciák kitapinthatók:

1./ Az új államok születésének folyamata kétarcú. Egyrészt a Monarchia mellett közepes, később nagyhatalomnak is számító államalakulatok – Németország, Olaszország – születnek.

2./ Az Osztrák–Magyar Monarchia megszületését és befolyásának növekedését a Balkánon változások kísérték. Szerbia és Crna Gora ugyancsak 1878-ban nyerte el teljes függetlenségét és kezdte meg a kisállami létet. 1882-ben Szerbiában, 1910-ben Crna Gorában kiáltották a királyságot.

3./ 1912. október – 1913. május az első Balkán-háború, 1913. június – augusztus a második Balkán-háború időpontja.

Az események egymásmellettsége és egymásutániséga a történelem szigorú logikáját mutatja. Európa politikai helyzetét, állapotát a nagy- és a kism nacionalizmusok együttélése, egymásra gyakorolt hatása határozza meg. A pánszlávizmus, a pán germanizmus birodalomalkotó, transznacionális eszmeisége hatással van a XIX. század elején francia hatásra-öntudatra ébredő kis népekre is. .

MAGYARORSZÁG ÉS TRIANON

A kisépi nacionalizmusok fő jellemzője az erős érzelmi intenzitás, a hamis történelmi távlatok, hagyományok keresése, az erős államok, nagyhatalmak gyámkodásának elfogadása. A horvát illírismus, a román dákoromán elmélet, a francia, a szerb, a szlovák nacionalizmus az orosz nagyhatalom támogatását élvezi. Egyedül álló a magyar nacionalizmus nyelvi rokonság hiányában. Itt is felfedezhető a hamis történelmi távlat keresése a hun, török származás feltételezésében. A történelmi misztifikáció mellett sajátos jellemzője a kultúrfőlény, az államalkotó képesség gondolata. A magyar nacionalizmus számára politikai támogatást jelent a Habsburg dinasztia, mely Európa egyik legrégebbi uralkodóháza. A Habsburgok történelmi ellenségeinket is beszámítva törvényesen ülnek a magyar királyi trónon, rokonságban állnak az Árpád-házzal. Így a Monarchia keretein belül biztosított hatalmi viszonyok a nacionalizmus eszmei támaszai. A transznacionális jellegű, helyi értékű balkáni háborúk nem hozták el a vágyott önállósodást. A nagyhatalmi érdekek miatt kitört az első globális háború, az I. világháború. A háborút tekinthetjük a globálissá váló

politikatörténet első felvonásának. A második felvonást a Párizs-környéki békék jelentik, amelynek egyik epizódja a trianoni békeszerződés kapcsolódik Közép-Kelet-Európa történetéhez a Monarchia megszűnése révén (1. táblázat).

A számok szemléletesen mutatják a végeredményt. A Monarchia a maga 676 ezer km² területével és 51 milliós lakosságával számos gyenge pontja ellenére európai nagyhatalomnak számított.

1. táblázat. A történeti Magyarország veszteségei

Terület	Terület km ² -ben	Népesség (fő)	Népsűrűség km ² -enként
Csehszlovákiához	63004	3 567 575	56,6
Romániához	102181	5 236 305	51,2
SHS államokhoz	21031	1 519 013	72,2
Ausztriához	4026	292 588	72,7
Fiume	21	49 806	2371,7
Összes elveszett terület	190 263	10 665 287	56,1
Trianoni Magyarország	92 607	7 599 246	82,1
Történeti Magyarország	282 870	18 264 533	64,6

Forrás: Kövér; Buza, 2003.

A területi változások máighatóan átalakították az ország gazdasági helyzetét, szociális állapotát. Az új ország iparosodottabb lett. Amíg a lakosság 41,6%-a, addig az ipari népesség 51,2%-a, a gyári munkásságnak egyenesen 57%-a maradt a trianoni Magyarországon. A történeti Magyarország 4241 gyárából 2075 (48,9%), a gyáripari lóerőből több mint 50%, a gyáripar összes termelési értékéből 55,1% maradt a csökkent területen.

Feloldhatatlan ellentmondás keletkezett egyes iparágak a területcsökkenés mértékéhez képest aránytalanul nagy kapacitásának megmaradása és az elveszített nyersanyag, illetve fogyasztó piac között. A háború előtti utolsó békeév adatai szerint az ipari termelés értékének 55,9%-a maradt az új területen. Ez lényegesen meghaladta a lakosság, különösen pedig a terület csökkenésének mértékét. Az átlag mögött lényeges eltérések húzódnak meg. A sokszorosító ipar termelési értékének 89,2%-a, a gépgyártásnak 82,2%-a, ugyanakkor a faiparnak csak 22,3%-a maradt a trianoni területen. A gépgyártás egyik legfejlettebb ágának, a közlekedési eszközök gyártásának a kapacitása a történeti Magyarország, illetve részben a Monarchia igényeihez volt méretezve. A háború előtti 19273 km-es vasúthálózatból 8364 km (42,4%) maradt meg. Ennél is nagyobb méretű a vasúti gördülőanyag mennyiségének csökkenése. A

mozdonyok száma 4949-ről 2284-re (26,2%), a vasúti teherkocsiké 105837-ről 18010-re (17%) csökkent.

A feldolgozóipar nyersanyagbázisa jórészt az elcsatolt peremvidékeken található. Emiatt minden áron exportálni kellett, hogy az ország hozzájusson a szükséges nyersanyagokhoz.

A területi változások miatt teljesen elveszett évi 2,5 millió mázsa kősó, évi 65 ezer mázsa kőolaj. Megszűnt az arany (évi 3500 kg), az ezüst (évi 12 ezer kg), valamint a réz (10500 t) bányászata. Lényegesen, évi 3,9 millió mázsáról 1,2 millióra csökkent a vasérctermelés. Aránylag nagyobb mértékben maradt az új határok közt a szén, a feketeszénnek pl. 72%-a, a barnaszénnek 72,1%-a (Kövér; Buza, 2003). Ellentmondásosan érintette a területi változás a mezőgazdaságot (2. táblázat).

2. táblázat. A mezőgazdaság művelési ágak szerinti megoszlása Trianon előtt (I) és Trianon után (II), %

	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Művelés alól kivont
I	45,5	1,4	9,3	1,1	11,7	25,8	0,1	5,1
II	60,4	1,0	7,2	2,3	11,1	11,5	0,3	6,2

Forrás: Kövér; Buza, 2003.

Az erdőterületek csökkenése katasztrofális mértékű volt. A tölgyerdők 32,5%-a, a bükk és más lombos erdők 13,5%-a, a fenyőerdők 2,8%-a maradt az új határon belül. Az erdők aránya a háború előtti 28,5%-ról Trianon után 11,5%-ra zuhant. Magyarország 1920 előtt fa exportőr volt, a háború után viszont hosszú ideig az import legjelentősebb tétele a nyers és bádolt fa volt (Kövér; Buza, 2003).

A tények egyértelműen igazolják, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával, legnagyobb kihatással járó gazdasági következménye, hogy Magyarország egyik pillanatról a másikra kikerült a világpiacra, külkereskedelemre utalt ország lett. Mai közgazdasági fogalmak szerint teljesen kiszolgáltatottja lett a globális hatásoknak. A magas külkereskedelmi ráta miatt erősen függött a világpiaci konjunktúra alakulásától. Az export zömét néhány mezőgazdasági termék tette ki, amelynek 70 %-át a 20-as évek végéig négy ország piacán helyezték el. A háború előtt az ország nemzeti jövedelmének alig valamivel több, mint 13%-a realizálódott a külkereskedelemben.

Az 50 milliós birodalom, a Monarchia a magyar kivitelen döntő szerepet játszó élelmiszereknek védővámokkal biztosított, stabil felvevőpiacot jelentett. Érdekes a „külkereskedelmi” forgalom rátáit megemlíteni. A sertéskivitel 100%-a, a bor 55%-a, a liszt

90%-a, a baromfi 75%-a a Monarchia belső piacaira került. Ugyanakkor Ausztriából származott a hazánkba importált férfi-női ruha, a fehérnemű 100%-a, a gyapjúszövet és kötött áru 96%-a, a cipőtermék 85%-a.

A békeszerződést a közvélemény elsősorban az elveszett területek arányában látta és látja tragikusnak. A békeszerződés árnyalt, távlatos értékelését nyújtja **Fejtő Ferenc A Monarchiától a globalizációig** című könyvalakban is megjelent előadássorozata. Fejtő Le Bou francia politológus értékelésével ért egyet, amely szerint be fog következni egy fordulat a nemzetközi politikában, „amikor darabokra törik az Osztrák–Magyar Monarchiát. Ausztriát is lehetetlen helyzetbe hozzák, mert ezzel megerősítik az osztrákságban a Németországhoz csatlakozás híveit. Magyarországot illetően pedig, ha teljesítik mindazokat az ígéreteket, amelyeket a cseheknek, a szlovákoknak, a szerbeknek tettek győzelem esetére, akkor Európa közepén egy olyan országot teremtenek, amelynek politikájában a revizionizmusra való törekvés lesz az egyetlen követhető törekvés. Ez is kiváló példája annak, hogy a történelemben nagy szerepet játszanak a tévedések: ma már elismerik Franciaországban a történészek, hogy nem látták előre a versailles-i és trianoni békék következményeit, amelyek pedig előre láthatóak voltak” (Fejtő, 2002).

TRANSZNACIONALIZMUS KÖZÉP-KELET-EURÓPÁBAN

A Monarchia felbomlásának veszélyét a politikusok már a XIX. század végén értékelték. A kisépítési nacionalizmusok centrifugális ereje egyre intenzívebben növekedett. A népek egymásra találásának transznacionális útja a konföderáció volt. Erre Kossuth Lajos Duna-konföderációs terve a legelső bizonyíték. Amikor a Monarchia felbomlásának veszélye látó távolságba került, újabb konföderációs tervként merült fel a trializmus néven ismert, a trónörökös Ferenc Ferdinánd által ápolt és támogatott elképzelés. Ettől a birodalom nemzetiségei idegenkedtek, mert nemzeti törekvéseik megtorpedózását látták benne. Ez volt Ferenc Ferdinánd meggyilkolásának és az I. világháború kirobbanásának egyik oka.

Érdekesesek azok a globális léptékű elképzelések, amelyek a pánszlovénizmusok hatására megszülettek és a háború utáni rendezésre vonatkoztak. Amikor Németország a breszti békében óriási területeket rabolt Oroszországtól 1918-ban, teljesülni látszott Németországtól a Dnyeperig terjedő óriásbirodalom pánszláv víziója.

A pánszlávizmus eszmeiségének birodalomépítő törekvéseinek megnyilatkozása a Masaryk- és Benes-féle gondolat, amelyet 1917. május 30-án deklarációjában fejt ki a két államférfi. E szerint a Monarchia összes tartományában élő szlávok egyesítése a cél. A német

Drang nach Osten, a Hamburgot és Berlint Béccsel és Budapesttel összekötő politikai elképzelésnek, amely túlnyúlik a Balkánon és Kis-Ázsián, majd tovább mutat Bagdad, a Perzsa-öböl és az Indiai-óceán felé a Masaryk-féle pánszláv államok állták volna útját (Romsics, 2001).

A trianoni békeszerződésben meg nem valósult, de a számunkra mai politológiai szemlélettel megnevezhető, jellemezhető transznacionális globális kor volt ez. A békeszerződésben szerepet játszó nagyhatalmak az ilyen elképzelések blokkjaiból építették fel a ma ismert, kisépítési sorsokat döntően meghatározó, napjainkban erősen omladozó épületet, a többfelé szakadni látszó politikai térképet.

Jugoszlávia és a transznacionalizmus

A pánszlávizmus, a transznacionalizmus sajátos hajtásának tekinthetjük a nagy Jugoszlávia néven ismert állam megszületését. Jugoszlávia történelme sajátosan alakult. Ennek bizonyítékai az új államalakulat nevének változásai: 1918. december 1-jén kikiáltják a Szerb – Horvát – Szlovén Királyi Államot (1921-től királyság), 1929. október 3-ától az ország új Jugoszláv Királyság, 1945. november 29-én kiáltják ki a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot (Juhász, 1999). A nagyhatalmak egyetértésének hatására megszületett egy kísérletnek is tekinthető soknemzetiségű állam Európa térképén.

A soknemzetiségű területből kellett egy működőképes államot szervezni. Ehhez a nacionalizmusnak egy új fajtájára volt szükség, amit ma jugoszlávizmusnak, a délszlávok összetartozását kifejező nemzettudatnak nevezhetünk. Ez a hibrid nacionalizmus a nagyszerb nacionalizmus és a horvát, valamint a szlovén és más kisebb délszláv népek nacionalizmusának ötvöze volt.

A II. világháború próbára tette az új államot, amelynek egységét az usztasa néven ismert horvát és a csetnik néven ismert szerb nacionalista csoportok működése fenyegette. A kis nacionalizmusok gyorsan kereszteződtek a fasizmussal, így válhattak a pánszlávizmus eszközeivé. Ezt meg kellett akadályozni.

A spanyolországi polgárháború jó kísérleti terepnek bizonyult a szovjet-orosz kommunista állam számára, nemcsak katonai szempontból, hanem politikai vonatkozásban is. A proletárinternacionalizmus globális szellemisége a Nyugatot elidegenítette. A fasizmus agresszivitása újabb ideológiát követelt, amelyet a vele szemben álló népek elfogadhattak, s lehetővé tette a kommunizmus térnyerését Nyugaton is. A fasizmus elleni összefogás politikai kifejezője a transznacionálisnak tekinthető népfront – gondolat, amely tetszetősen minden

„haladó” erő összefogását hirdette a fasizmus ellen. Így a mérsékelt polgári oldal megnyerésére is alkalmas volt.

Jugoszláviában érzelmi síkon a jugoszlávizmus volt az a nemzeti ideológia, amellyel a tömegeket harcba lehetett hívni. Tito volt az a karizmatikus vezető, aki erre képes volt. A magát horvát nemzetiségűnek tekintő Tito a Zágráb közeli Kumrovecben született horvát-szlovén szegény-paraszt családban. Az I. világháborúban a szerb-orosz fronton harcolt, majd orosz fogságba esett. A hadifogságból már kommunistaként tért haza 1920-ban, majd bevette magát az illegális pártmunkába. 1928-ban ötévi börtönre ítélték, majd rövid ideig párizsi és moszkvai emigrációban élt. 1937-ben vette át a Jugoszláv Kommunista Párt vezetését, amelynek főtitkára volt (Juhász, 1999). Az életút igazolja Tito személyes elhivatottságát, amellyel a soknemzetiségű Jugoszláviában létre tudta hozni a fasizmussal eredményesen szembeforduló össznépi partizán hadsereget, amely 300 ezer főjével lekötötte a Balkánon harcoló fasiszta erők jelentős részét.

Közép-Kelet-Európában Jugoszlávia története a legtragikusabb. Egy kis népek által alkotott közép állam sorsdrámája játszódik le néhány évtized alatt, ráadásul. Jugoszlávia megszületésének pillanatától felbomlásáig sorsát meghatározó, jelentős demográfiai és szociológiai változásokon esett át. (3. táblázat). Hasonló Csehszlovákia története is, de ott a végkifejlet nem volt tragikus, megrázó.

3. táblázat. Jugoszlávia főbb nemzetiségei, millió fő, ill. (%) -ban, népszámlálási adat

	1921-ben*	1948-ban	1991-ben
össznépesség	11,985	15,772	23,528
„szerbhórvát”	8,912	-	-
szerb	- (41)	6,547 (41,5)	8,527 (36,2)
horvát	- (23)	3,784 (24)	4,637 (19,7)
szlovén	1,020 (8,5)	1,418 (9)	1,760 (7,5)
muzulmán	- (6)	0,809 (5,1)	2,353 (10)
macedón	- (5)	0,810 (5,1)	1,372 (5,8)
Crna-Gora-i	- (2)	0,426 (2,7)	0,539 (2,3)
jugoszláv	-	-	0,710 (3)
magyar	0,468 (3,9)	0,496 (3,2)	0,379 (1,6)
albán	0,440 (3,7)	0,750 (4,8)	2,178 (9,3)
német	0,506 (4,2)	0,055 (0,4)	-

Forrás: Juhász, 1999.

* Az 1921. évi népszámlálás során egy kategóriának tekintették a szerbeket, horvátokat, muzulmánokat, macedo-szlávokat és a Crna Gorai-akat. %-os szétbontásuk megfelel a legelterjedtebb becsléseknek. Az 1921. évi adatsor Jugoszlávia akkori területére vonatkozik, de ha a második Jugoszlávia területét vesszük figyelembe, akkor kissé alacsonyabb arányokat kapunk, mert be kell számítnunk mintegy 250 ezer olaszt is.

Végső konklúzióként a tények alapján azt lehet megállapítani, hogy a fiatal állam felbomlásának belső okai közül két tényezőt kell kiemelni:

- 1./ A kiegyensúlyozatlan nemzetiségi arányok kedvezőtlen változását.
- 2./ A gazdasági fejlettség aránytalanságait, torzulásait és a belőlük származó szociális feszültségeket.

Lengyelország és a transznacionalizmus

Magyarországhoz hasonlóan szorongatták a pánnacionalizmusok Lengyelországot is. A hosszú évszázadok óta nagyhatalmak által fölosztott ország 1918-ban vált függetlenné. Alexander Skrzynski lengyel külügyminiszter és miniszterelnök 1923-ban nyilatkozta: *„Lengyelország határainak alig 5%-a biztos (Románia felé), 20%-a bizonytalan (Csehszlovákia és Litvánia felé), 75%-a állandóan veszélyeztetett (a Szovjetunió és a Német Birodalom irányában).”*(Arany; Németh, 2008)

A forradalmi polgárháborúba süllyedt Szovjet-Oroszország a proletár internacionalizmus, a világforradalom lenini eszméje révén újabb globális fenyegetést jelent a világra. Ebből következik, hogy Szovjet-Oroszország ellen Lengyelország is részt vesz a 14 hatalom háborújában. A harcok lezárásaként Lengyelország keleti határait két nemzetközi szerződés is garantálta, az 1921-es rigai és az 1932-es lengyel-szovjet megnemtámadási egyezmény (Arany; Németh, 2008).

A nyugati határok bizonytalanok maradtak. Ez vezetett a lengyel tragédiához, a II. világháború kitöréséhez. A két nagyhatalom – a szovjet és a német – pánnacionalizmus képviselői megtalálták azokat a közös pontokat, amelyek alapján felosztották a nemzeti függetlenségbe alig belekóstolt Lengyelországot.

Külső hatások a közép-kelet-európai térségben

Fontos tényezőként kell figyelembe venni a külső hatásokat is, a Szovjetunió felbomlását és az azt követő rendszerváltozást a közép-kelet-európai régióban.

A szerb és az albán nacionalizmus szorításában vergődő **Koszovó**, a svájci mintára két kantonra osztott **Bosznia-Hercegovina** a nagyszerb és nagyhorvát nacionalizmus között épp olyan intermediér állapotot jelent, mint az első világháború előtti balkáni helyzet, amelyből kiobbant az első világháború. A nagyhatalmi garanciák ma is törékenynek tűnnek. Ez természetellenes állapot, hiszen a nagyhatalmak számára állandó beavatkozási lehetőséget

kínál a cseppfolyós továbbra is megoldásra váró helyzet. A Balkán kisállamai és a velük szoros kapcsolatot kiépítő szomszédos államok dilemmája így a hatalmi viszonyok függvényeként áll fenn. A legfőbb kérdés az, hogy így mit tudnak az adott országok tenni. A nagyhatalmak szándéka is az, hogy lépésre kényszerítsék a kis országok politikusait. Két lehetőség kínálkozik. Az egymást elfogadni nem tudó országok megpróbálnak csatlakozni az Európai Unióhoz, engedve a tömegvonzás törvényének, vagy megpróbálkoznak a kivárási politikájával. Az Unióba való belépést Szlovénia már megtette, mert az a gazdasági érdek, amely miatt Jugoszláviából kilépett, most az Európai Unióba kényszerítette. Be lehet-e így minden kis népet terelni a nagy európai közösségbe? A válasz magától értetődőnek látszik. A kis népek helyüket keresve a gazdasági törvényszerűségek szorításában megtalálják helyüket az európai népek családjában és idővel begyógyulnak a sok fájdalmat okozó sértett nemzeti önérzet sebei.

Magyarország külpolitikai cselekvési lehetőségei is itt jelentkeznek. **Horvátország** és **Szerbia** véres háborújában hazánk a NATO védernyője alatt a csendestárs szerepét játszotta. Horvátország számára afféle hátországot jelentett Magyarország. Ennek hozadéka a két ország közötti jelenlegi jó viszony. Horvátország rajtunk keresztül kapcsolódhat az EU-hoz. A NATO-ba való felvételénél is mi játszottuk az egyik ajánló szerepét. A jelenlegi globális politikában az EU elsőrendű érdeke, hogy az energia szükséglet fokozódása miatt a jelen pillanatban újra nagyhatalmi politikát folytató Oroszországgal jó kapcsolat alakuljon ki.

Ha messzebbre nézünk a gazdaságpolitikai szálak USA-ba vezetnek. Fejtő Ferenc, közismert magyar történész véleménye szerint az EU globális szempontból az USA előszobájának is tekinthető. Ezért a Horvátországgal kiépített jó viszonyunk, a kis ázsiai országokkal való jó kapcsolat a magyar kormány külpolitikájának az USA által is támogatandó törekvése.

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A REGIONÁLIS SZEMLÉLET

A második világháború után a nyugat-európai országok célul tűzték ki a béke megőrzését és a kommunizmus terjeszkedésének megakadályozását, ezt szolgálta a brüsszeli (1948), majd a párizsi (1951) szerződés is. A Jean Monnet közgazdász által megálmodott 1951-es egyezmény létrehozta az Európai Szén- és Acélközösséget, amely szervezet hat állam nehézipari termelését hangolta össze, így biztosítva felügyeletet az esetleges újabb háborús törekvések felett.

1957. március 25-én írta alá hat európai állam (Benelux államok, NSZK, Franciaország, Olaszország) Rómában az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergia Közösséget (EURATOM) létrehozó egyezményeket, ezeket hívják együtt római szerződéseknek. Mindkét Szerződés 1958. január 1-jén lépett hatályba.

A Montánunió névvel is illetett szervezet feloldotta az NSZK és Franciaország közti ellentétet is, ami főleg Elzász-Lotaringiából és annak ásványkincseiből fakadt. 1957-re a tagok megtapasztalták a társulásból eredő gazdasági előnyöket is, ezek fokozása érdekében akarták szorosabbra fogni kapcsolatukat, ami az 1958. január 1-jétől létező EGK keretei között realizálódott. A Közös Piacnak is nevezett szervezet tagjai eltörölték egymással szemben a vámokat, biztosították nemcsak az áruk, de a tőke és a munkaerő szabad áramlását is, gazdaságpolitikájukat pedig igyekeztek úgy alakítani, hogy minden ágazatban nemzetközi együttműködés alakulhasson ki. Az EGK sikere természetesen más nyugat-európai államokat is belépésre ösztönzött, legfőképp Nagy-Britanniát¹⁹

A közösség tagjai közti szerződéseket összevonva (1965), politikai intézményeit kialakítva az európai integráció legfontosabb szerve lett, 1993-tól Európai Unió néven. A berlini fal leomlása (1989) után az EU már nem nyugat-európai szervezetként, hanem az egységes Európa letéteményeseként célul tűzte ki a volt szocialista blokk integrációját is. Jelenleg 27 tagállama van, Magyarország 2004 óta tagja a közösségnek.

Az Unió egyik alapelve a területét alkotó régiók gazdasági fejlettségének szintre hozása, nivellálása²⁰ Az Unióban természetesen nem beszélhetünk egységes fejlettségű régiókról, sőt még régikon belül sincs homogenitás (Molnár et al. 2001). Az EU 27-eket 271 NUTS II. szintű régió alkotja, melyeknek más és más a természeti földrajza, a történelme, az ott lakók nemzetisége, kultúrája, szokásai, stb. Ez determinálja azt, hogy gazdaságilag egységes régiókról korántsem lehet beszélni. Az Unió jövőjét azonban döntő mértékben meghatározza és szükségszerűvé teszi, hogy a gazdasági fejlettségük tekintetében ne legyenek nagy szakadékok, illetve a különbségek lehetőség szerint tovább már ne nőjenek. Az ismert szlogen szerint az Unió már nem is a nemzetállamok együttese, hanem a régiók Európája. Így az egyes régiókat és a régiók közötti együttműködést kell előnyben részesíteni. Az Unió Regionális Politikája tulajdonképpen erre épül. Ez olyannyira fontos témakör, hogy a 7 éves költségvetési periódusok egyik alappillérét adja és minden valamit magára adó egyetemen

¹⁹ Az angol csatlakozást azonban meglepő módon De Gaulle francia elnök kétszer is (1960, 1967) megvétózta. Így jött létre 1960-ban brit kezdeményezésre a héttagú EFTA (Európai Szabadkereskedelmi Társulás), amelynek rivális szerepe 1973-ban megszűnt, mikor az ír, brit és dán állam is az EGK tagja lehetett.

²⁰ A Római Szerződés egyik legfontosabb alapelve a Közösséget alkotó térségekben a gazdasági kohézió megteremtése.

beépül a tantervekbe is. A régiós pénzeszközök lehívásának egyik feltétele a határon átnyúló kezdeményezések megléte. Hazánk ebből a szempontból jó helyzetben van, hiszen mind a hét NUTS II. szintű régiónk határos a szomszéd országok valamelyikével (Még a megyéket tekintve is csak párat találunk, amelynek határai ne esnének egybe – legalábbis részben – valamelyik országhatárunkkal.) Tehát még ebből a szempontból is nyitottak vagyunk (nem csak a gazdaságunkat tekintve). Hazánkban 7 NUTS II. szintű régió található, amely az 1. számú ábrán látható és alátámasztja az imént leírtakat. A régiók kialakításának főbb szempontjainál az ott élő lakosság számát (NUTS II. szint esetén ez 800 ezer és 3 millió fő közötti), illetve a terület nagyságát (1. ábra) vették figyelembe.

1. ábra. Magyarország NUTS II. szintű régiói

Forrás: <http://hu.wikipedia.org>²¹

A regionális beosztáson belül megtaláljuk a NUTS III., IV. (LAU I) és V. (LAU II) szinteket is. Az Unióhoz való csatlakozás kapcsán csak az úgynevezett tervezési-statisztikai (NUTS II. szintű) régiókat kellett létrehozni²², főleg a támogatások elszámolhatósága miatt. Azonban a NUTS rendszer egy ötfokozatú hierarchikus osztályozási rendszer, így az alsóbb szintjei is kialakításra kerültek. Érdekes, hogy a negyedik szintet képviselő kistérségi rendszer folyamatos mozgásban van. Számuk a kezdeti 138-ról, több lépésben, a jelenlegi 174-re

²¹ Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_r%C3%A9gi%C3%B3i, 2013.

²² Ennek folyamata nem volt teljesen egyértelmű. Több (tájegységi besorolás, stb.) elképzelés is napvilágot látott, míg véglegesedett a jelenlegi régiós rendszer.

változott, döntően a támogatások elérhetősége és a települési önkormányzatok közötti véleménykülönbségek miatt²³.

A Regionális Politikát a régiókra (NUTS II. szint) alapozza az Unió. Ennek alapelve a szolidaritás, a foglalkoztatottság, a képzés, a gazdasági és társadalmi kohézió megerősítése, tehát az eltérő fejlettségű régiók közötti különbségek csökkentése (Bacsi – Kovács 2007). A Regionális Politika persze csak akkor töltheti be funkcióját, ha megfelelő forrásokkal párosul. Ezt a strukturális pénzeszközök biztosítják. Az Unió hét évre szóló költségvetési periódusokkal dolgozik. A 2000-től 2006-ig tartó költségvetési periódusban a tizenötökben 213 milliárd eurót különítettek el strukturális célokra. A bővítést (2004. május 1.) figyelembe véve további 22 milliárd eurót az előcsatlakozási programokra és újabb 22 milliárd eurót az újonnan belépő tagállamokra fordítottak. Ez az összesen mintegy 257 milliárd euró az Európai Unió akkori költségvetésének több mint egyharmadát, egészen pontosan 37%-át tette ki. Ez is jelzi azt, hogy a Regionális Politikának milyen fontos szerep jut az Unióban.

Az előző (1993-1999) költségvetési periódusban 6 célt fogalmaztak meg, a következő 1999-2006-os periódusban már csak hármat (4. táblázat).

4. táblázat. Az 1999-2006 közötti költségvetési periódus strukturális finanszírozásának célkitűzései az Európai Unióban

célkitűzés	célkitűzés tartalma
1.	Elmaradott térségek felzárkóztatása
2.	A gazdasági és szociális konverzió támogatása a strukturális nehézségekkel küzdő ipari, vidéki és halászati területeken.
3.	A képzési rendszer modernizálása és a foglalkoztatottság előmozdítása. (Kivéve az első célterület alá tartozó területeken.)

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

A Regionális Politika fontosságát jelzi, hogy az első célterület alá az Unió népességének, több mint a fele tartozik. Sőt, a fenti három célkitűzés mellé, még úgynevezett Közösségi Kezdeményezések is társultak, tovább bővítve a támogatható területek körét (5. táblázat).

²³ 2013. január 1-jétől ismét megváltozik a helyzet, hiszen a járási rendszer kezd el működni.

5. táblázat. Az 1999-2006 közötti költségvetési periódus Közösségi Kezdeményezései az Európai Unióban

Közösségi kezdeményezés	kezdeményezés tartalma
INTERREG III.	Határon átnyúló régióközi és nemzetek közötti együttműködések fejlesztése.
URBAN II.	Városok és városnegyedek újító stratégiájú támogatására.
LEADER +	Vidékfejlesztési kezdeményezések támogatása.
EQUAL	Munkaerő-piaci diszkrimináció elleni küzdelemre.

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

A Közösségi Kezdeményezések az adott költségvetési periódus több mint 5%-kát tették ki. Mindegyik fontos célterületet ölel fel, csak két fontos momentumot emelünk ki: az Interreg III. azt az elképzelést erősíti, hogy nem a nemzetek, hanem a régiók Európájáról beszélünk. A LEADER + kezdeményezés pedig a vidéki lakosság támogatását tűzte zászlajára, ami nem csak a szorosan vett agrárium szubvencióját jelenti (Szili et al. 2009).

A célokat alapvetően négy pénzügyi alappal (ezeket hívjuk Strukturális Alapoknak) igyekeztek megvalósítani (6. táblázat).

6. táblázat. Az 1999-2006 közötti költségvetési periódus Strukturális alapjai és támogatott területei az Európai Unióban

Strukturális Alap	Támogatott terület
Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA)	Infrastruktúra fejlesztése, munkahelyteremtés, kisvállalkozások támogatása
Európai Szociális Alap (ESZA)	A munkanélküliek és a hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatása
Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz (HOPE)	A halászat modernizálása
Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA)	A vidékfejlesztési intézkedések, gazdálkodók segítése

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Az újabb, 2007 és 2013 közötti periódusban a támogatási prioritások ismét változáson estek át. A periódus elején ismét bővült az Unió²⁴, így új kihívásokkal kellett megküzdeni és ez újabb célok kitűzését is jelentette. Előtérbe került a konvergencia, a versenyképesség (Barna, 2007) és az együttműködés (7. táblázat) elve.

²⁴ 2007. január 1.-től Románia és Bulgária is az Európai Unió tagjai sorába került, így a kezdeti 6 tagállamból a 27-ek Európája lett.

7. táblázat. Az Európai Unió prioritásai a 2007-2013 közötti időszakban

célkitűzések	célkitűzéshez rendelt strukturális pénzügyi eszköz(ök)
Konvergencia és versenyképesség	ERFA, ESZA
Regionális versenyképesség és foglalkoztatás	ERFA, ESZA
Európai területi együttműködés	ERFA

Forrás: Európai Bizottság, 2004. alapján a szerzők saját szerkesztése

Az Unió folyamatos bővülése történelmi szükségszerűség. A nagyobb piac nagyobb erőt jelent a világ nagy gazdasági pólusainak versenyében. A bővítés tudatos, amit az is mutat, hogy a csatlakozni kívánó országok egy felkészítő fázison esnek át. Ennek pénzügyi kereteit az előcsatlakozási források adják. A jelenlegi költségvetési periódusban a fenti 3 célkitűzéshez összesen 308 milliárd euró forrást rendeltek. Ennek zömét az 1. számú célkitűzés kapja az összes forrás 81,5%-át (251,2 milliárd euró). A második célkitűzés 49,1 milliárd euróval (15,9%) részesedik, míg a 3. célkitűzésre 7,75 milliárd euró (az összes forrás 2,51%-a) jut. Mint látható a strukturális és kohéziós politika önálló célkitűzése lett a Európai Területi Együttműködés, ami így sokkal hangsúlyosabb lett, mint a korábbi INTERREG.

A célterület három alfejezetre oszlik, ezek:

1. Határokon átnyúló együttműködések:

- Belső határ menti programok: Célja a határok elválasztó jellegének csökkentése, határon átnyúló együttműködések kezdeményezése. Támogatásra a határ menti NUTS III. szintű térségek jogosultak támogatásra, szereplői a határtérségek helyi és regionális szervezetei. Hazánk partnerei: Ausztria, Románia, Szlovákia, Szlovénia).
- A második alcsoportba az EU külső határai mentén található országok közül azok tartoznak, amelyek csatlakozási tárgyalásokat folytatnak az Unióval (Macedónia, Horvátország, Törökország), illetve amelyek taggá válásával középtávon számolni lehet (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Szerbia). Ezen kapcsolatokat az Előcsatlakozási Segítségnyújtási Eszközből (Instrument for Pre-Accession Assistance, röviden IPA) támogatja Brüsszel (Sarudi 2010.). Az IPA 2007. január 1-jétől működik²⁵.
- A határ menti együttműködések harmadik csoportjába a várhatóan az Unión kívül maradó országokat érintik (pl.: Algéria, Örményország, Egyiptom, Ukrajna, stb.). Célja annak elkerülése, hogy külső határok mentén mély politikai és gazdasági szakadék keletkezzen.

²⁵ Az IPA létrehozásával egy alapba vonták össze a korábban hasonló céllal létrehozott PHARE-t, ISPA-t; SAPARD-ot és a CARDS-t.

2. Transznacionális együttműködések: Valamely szempontból egy egységnek tekinthető, de több ország területét érintő problémák közös megoldása (pl.: kelet-közép-európai együttműködési programok).
3. Interregionális együttműködési programok: Az EU valamennyi országa részt vehet benne. Regionális és helyi intézmények közötti tapasztalatcserére, tudományos és módszertani támogatásra nyújtanak segítséget.

A MEDITERRÁN UNIÓ

Új és meglepő politikai perspektívaként merült fel a Mediterrán Unió gondolata. Az egykori francia elnök – Sárközi – ötlete az EU egyik legfontosabb államának sajátos politikai, hatalmi törekvéseit jelzte. Franciaország ezek szerint újra nagyhatalmi politikára törekszik, fellazítva az EU kereteit? A kérdés elgondolkodtató. Ha a globális politika síkján állunk, akkor ezt a perspektívát elvethetjük. Franciaország számára a piacbővítés épp olyan érdek, mint az EU egésze számára. A Mediterrán Unió feltételezett afrikai, kis-ázsiai országai egymásra utaltak.

Franciaországnak az arab országokkal hagyományosan jó a kapcsolata. Ez vezethet a Közel- Kelettel való újszerű transznacionális kapcsolatokhoz, amely ellensúlyozhatja az orosz nagyhatalmi törekvéseket. Ennek a viszonyrendszernek fontos összetevője az EU és Izrael viszonya is. Sárközi az EU soros elnökeként elsőként Izraelbe utazott. Szándékai így EU érdeket szolgáltak.

Ha visszakapcsolunk a magyar külpolitika mediterrán törekvéseihez, Horvátország hosszú adriai tengerpartjával is benne szerepel. A kis nemzeti politika, a transznacionális és a globális így rendeződik kemény logikai rendszerbe.

KÖVETKEZTETÉSEK

A számadatokat, támogatási összegeket tovább nem részletezve, (de elismerve, azok fontosságát) visszakanyarodva a tanulmány első felében leírtakra elmondhatjuk, hogy a Regionális Politika, illetve maga a regionális szemlélet döntő fontosságú az Európai Unió, de egész Európa számára is. Legyen ez olyan ország, amely már uniós tag, legyen Unióba igyekvő, vagy Unión kívüli. A Jean Monet által képviselt eszmeiség és a maastrichti alapgondolat is az egységesülés, végső soron pedig a béke fenntartása. Ez meghatározza Európa, de a világ népességének jövőjét is. Ebből a szempontból a Kelet- Közép európai térség érdekes helyzetben van. A trianoni békeszerződés következményei jól ismertek

mindenki előtt. Ez a közel száz esztendő sok keserűséggel, reváns vággyal és nemzeti villongásával volt és van tele.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arany É., Németh, I. (2008). Kelet golgotája-Katyn. In *Rubicon* (2008)/6. pp. 48-80.
- Bacsi Z., Kovács, E. (2007). *Határrégiók fejlődésének sajátosságai*. SLO/CRO-4012-106/2004/01/HU-74. sz. INTERREG projekt. Keszthely, 2007. ISBN-978-963-9639-17-1.
- Barna, K. (2007). Measuring Regional Competitiveness In: *Journal of Central European Agriculture* (JCEA) (Volume 8, 2007) Number 3 p. 343-356.
- Európai Bizottság (2004). Új partnerség a kohézió érdekében. Konvergencia versenyképesség és együttműködés. *Harmadik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról*. Luxemburg: Az Európai Községek Hivatalos Kiadványainak Hivatala.
- Fejtő, F. (2002). *A Monarchiától a globalizációig (Pécsi és szekszárdi előadások)*. Budapest: Alexandra Könyvkiadó, 158 p. ISBN 963-367-117-5
- Juhász J. (1999). *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest: Aula Könyvkiadó. 376 p. ISBN 963-9215-51-1
- Kövér, G., Buza, J. (2003). *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest: Aula Kiadó, 682 p. ISBN 963-947-851-0
- Magyar történelmi kronológia az őstörténetől 1920-ig. (1981). Tankönyvkiadó, Budapest
- Molnár, T., Jelenka, G., Póla, P. (2001). Fejlettségbeli differenciák elemzése egy régió belül. XLIII. Georgikon napok Keszthely 2001. szeptember
- Romsics, I. (2001). *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris Kiadó
- Sarudi, C. (2010). Regionális Politika és Területfejlesztés. Területfejlesztési Politika az Európai
- Szili-Fodor, D., Péter, E.,; Tóth, N., Kocsondi, J. (2009). A Leader + program eredményei a Göcsej térségben, Erdei Ferenc Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2009. szeptember 3-4. Unióban és Magyarországon.
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_r%C3%A9gi%C3%B3i

Review paper

DEFINING FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT OF SERBIAN AGRICULTURE

DEFINISANJE ČINILACA REGIONALNOG RAZVOJA POLJOPRIVREDE SRBIJE

Slobodan Ceranić, Ph.D., Full Professor

Address: University of Belgrade, Faculty of Agriculture

Nemanjina 6, 11081 Belgrade-Zemun

Phone: +381 2615-315/416

E-mail: ceranic@agrif.bg.ac.rs

Tamara Paunović, BSc, Assistant

Address: University of Belgrade, Faculty of Agriculture

Nemanjina 6, 11081 Belgrade-Zemun

Phone: +381 2615-315/405

E-mail: tamara@agrif.bg.ac.rs

DEFINISANJE ČINILACA REGIONALNOG RAZVOJA POLJOPRIVREDE SRBIJE

DEFINING FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT OF SERBIAN AGRICULTURE

Key words: Regional development, factors, Republic of Serbia

Abstract

The Republic of Serbia, considering geomorphologic and climatic conditions, spatial distribution of agricultural land, economic and social factors, the level of economic development and historical heritage, is a heterogeneous area. All of these factors point out the importance of regional agricultural development of Serbia, which might come from the commitments contained in the appropriate zoning of agriculture.

However, despite all the efforts, the gap between developed and underdeveloped regions, during the previous period has increased even more. Although the overcoming of regional disparities was one of the most important goals of socio-economic development in the past, it can be said that the results achieved are more than modest.

Although some indicators implied the better days for agriculture, according to data from 2005, Serbia has produced about 10 million tons of agricultural products, covering an area of 4.6 million hectares of agricultural land, with the realized value of about 3.3 billion euros. At the same time, food export generated revenue of 1.26 billions of dollars.

Presented ambitious plans are increasingly related to food production and its greater realization. Today, those plans were stopped by the economic crisis, which resulted in additional decline of an already weak agriculture. Currently, according to the present situation, it is very difficult to achieve these plans, since the export of agricultural products from Serbia should reach the value of \$ 6 billion in 2020.

Inherited and still unresolved problems of the past, as well as the absence of effective economic policies have led to slower growth of agriculture in relation to its objective production capabilities and importance in the economic structure of the country for many years.

It must be pointed out the fact that the following problems still exist when it comes to Serbian agriculture:

- A very low level of marketability,
- Low accumulative and reproductive ability of all stakeholders involved in agricultural production,
- An incomplete system of functioning, as well as credit policy,
- Low level of modern machinery equipment,
- Inadequate level of raw materials use, and so on.

When it comes to problems of regional development in Serbia, it is worth mentioning that there is disproportionate development level of different areas, where extremely large number of municipalities is in the group of underdeveloped areas, that there are structural imbalances, unfavorable demographic trends, and that's even more expressed with many material constraints.

These disparities are particularly expressed when it comes to the relationship between the developed North and the underdeveloped South of Serbia. This can be illustrated by the following facts:

- 21% of total population lives in the city of Belgrade,
- 29.7% of the working population is employed here, and
- It participates with 33.7% in the creation of national income of Serbia.

The main directions for future agricultural development are in the optimal utilization and preservation of the available production capacity, increasing in the volume of agricultural production, and in granting the importance of providing intensive production, mainly for export.

What Serbia should expect from agriculture? Despite previous policy, not enough attention was paid to the specific conditions of local development. It means that the problem remains acute.

That would end the story of fulfillment in domestic demand for agricultural products, and on the other hand, we would pay attention on export of those products for which there is undoubtedly a chance to be produced in our conditions.

The basis for further regional development should be:

Stimulation of family farms labor;

Creating opportunities for the implementation of technical assistance and general education;

The priorities in the financing of livestock and intensive farming;

Stimulate all forms of research that contributes to agriculture improvement;

Stimulate a return to rural areas,

Mechanization of rural areas;

Giving importance to the hilly and mountainous areas in order to consolidate these production areas.

Most countries have been trying to solve the regional, economic and social problems through administrative intervention, for a long time. They tended to design such a regional economic policy that ensures two primary objectives:

Stimulating trends in industrial activity of rich areas, either in poor areas, or in areas with relatively high unemployment

Improving the uniform development of the country by better using of natural and human resources.

Despite regional policy as it once existed in the former Yugoslavia, now Serbia, the problem of under-developed regions remains unresolved. This should cause a criticism of regional intervention, and at the same time to encourage the search for new strategy.

This searching covers much more careful analysis of transformations which impend in underdeveloped or less developed regions. There is no doubt that the economic and social picture has changed from the eighties of XX century, and some new elements are the basis for personnel changes in policy formulation.

Ključne reči: Regionalni razvoj, faktori, Republika Srbija

Abstrakt

Republika Srbija po svojim geomorfološkim i klimatskim prilikama, prostornom razmeštaju poljoprivrednih površina, ekonomsko-socijalnim činiocima, nivou ekonomske razvijenosti i istorijskom nasleđu predstavlja heterogeno područje. Svi ovi činioci ističu značaj regionalnog razvoja poljoprivrede Srbije, koja bi proistekla iz opredeljenja sadržanih u adekvatno utvrđenoj rejonizaciji poljoprivrede.

Međutim, svedoci smo činjenice da se i pored svih nastojanja jaz između razvijenih i nerazvijenih područja tokom proteklog perioda još više povećao. Iako je prevazilaženje regionalnih nejednakosti predstavljalo jedan od najvažnijih ciljeva društveno-ekonomskog razvoja u prethodnom periodu, može se reći da su ostvareni rezultati više nego skromni.

Iako su neki pokazatelji nagoveštavali bolje dane za poljoprivredu, prema podacima iz 2005. godine Srbija je sa 4,6 miliona hektara obradivih poljoprivrednih površina proizvela oko 10 miliona tona poljoprivrednih proizvoda u vrednosti od oko 3,3 milijarde evra. Istovremeno izvozom hrane ostvaren je prihod od 1,26 milijarde dolara.

Ambiciozno predstavljeni planovi o još značajnijoj proizvodnji hrane i njenoj većoj realizaciji zaustavljeni su ekonomskom krizom koja je ionako slabu poljoprivredu po ko zna koji put vratila nekoliko desetina godina unazad. Očigledno plan da 2020. izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Srbije dostigne iznos od 6 milijardi dolara, prema sadašnjoj situaciji, teško da se može ostvariti.

Nasledeni i još nerešeni problemi iz prethodnog perioda, kao i izostajanje efikasnih mera ekonomske politike, učinili su da poljoprivreda već duži niz godina ostvaruje sporiji rast u odnosu na svoje objektivne proizvodne mogućnosti i značaj u ekonomskoj strukturi zemlje.

Mora se istaći činjenica da poljoprivredu Srbije i dalje prate sledeći problemi:

- veoma nizak nivo tržišnosti,
- niska akumulativna i reproduktivna sposobnost svih subjekata koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom,
- neizgrađen sistem funkcionisanja, kao i kreditna politika,
- nizak nivo opremljenosti savremenom mehanizacijom,
- neodgovarajući nivo korišćenja repromaterijala itd.

Kada su u pitanju problemi regionalnog razvoja Republike Srbije onda posebno treba istaći da postoje disproporcije nivoa razvijenosti pojedinih područja, da izrazito veliki broj opština spada u grupu nerazvijenih, da postoje strukturalne neusklađenosti, nepovoljna demografska kretanja, a posebno je to sve prenaplašeno brojnim materijalnim ograničenjima.

Da su te disproporcije izrazito naglašene kada je u pitanju odnos razvijenog severa i nerazvijenog juga Srbije, to se može ilustrovati sledećim činjenicama: na teritoriji grada Beograda živi 21% ukupnog stanovništva, zapošljava 29,7% aktivnog stanovništva i u stvaranju narodnog dohotka Srbije učestvuje sa 33,7%.

Osnovni pravac budućeg razvoja poljoprivrede je optimalno korišćenje i očuvanje raspoloživih proizvodnih kapaciteta, povećanje obima poljoprivredne proizvodnje, davanje na značaju intenzivnim proizvodnjama, pre svega, namenjenih izvozu.

Šta Srbija očekuje od poljoprivrede? Uprkos dosadašnjoj politici kakva je vođena prema poljoprivredi, pažnja nije u dovoljnoj meri posvećena specifičnim uslovima lokalnog razvoja. Znači da ovaj problem ostaje i dalje aktuelan.

Time bi se okončala priča o podmirenju domaće tražnje za poljoprivrednim proizvodima i okrenuli bi smo se najvećoj šansi a to je izvoz proizvoda, za koje postoji nesumljiva šansa da se proizvode u našim uslovima.

Temelji daljeg regionalnog razvoja treba da budu sledeći:

1. stimulisanja radne snage sa porodičnih gazdinstava;
2. stvaranje mogućnosti za implementaciju tehničke pomoći i opšteg obrazovanja;
3. prioriteta u finansiranju gajenja stoke i intenzivne proizvodnje;
4. stimulirati svim oblicima istraživanja koja pospešuju poljoprivredu;
5. stimulirati povratak u ruralna područja, za aktivnosti koje utiču na porast tražnje radne snage;
6. mehanizacija ruralnih područja;
7. davanje na značaju brdskim i planinskim područjima u cilju konsolidacije tih proizvodnih područja.

Odavno većina zemalja nastoji da reši regionalne ekonomske i socijalne probleme putem administrativnih intervencija. Nastojali su da regionalna ekonomska politika bude tako koncipirana da osigura dva osnovna cilja:

- 1) podsticanje pomeranja industrijske aktivnosti bogatih područja u siromašna ili u područja sa relativno visokom nezaposlenošću; i
- 2) unapređenje uniformnog razvoja zemlje ravnomernijim korišćenjem prirodnih i ljudskih resursa.

Uprkos regionalnoj politici kakva je nekad vođena na prostorima bivše Jugoslavije, a sada Srbije, problem nerazvijenih regiona i dalje ostaje nerešen. Ovo bi trebalo da izazove kritiku regionalne intervencije i u isto vreme podstakne traganje za novom strategijom

Ovo traganje obuhvata znatno pažljiviju analizu preobražaja koji predstoje u manje razvijenim i nerazvijenim regionima. Bez sumnje, ekonomska i socijalna slika se značajno promenila od 80-tih godina XX veka i novi elementi čine osnovu za kadrovske promene u formulisanoj politici.

UVOD

Iako su neki pokazatelji nagoveštavali bolje dane za poljoprivredu, prema podacima iz 2005. godine Srbija je sa 4,6 miliona hektara obradivih poljoprivrednih površina proizvela oko 10 miliona tona poljoprivrednih proizvoda u vrednosti od oko 3,3 milijarde evra. Istovremeno izvozom hrane ostvaren je prihod od 1,26 milijarde dolara.

Ambiciozno predstavljeni planovi o još značajnijoj proizvodnji hrane i njenoj većoj realizaciji zaustavljeni su ekonomskom krizom koja je ionako slabu poljoprivredu po ko zna koji put vratila nekoliko desetina godina unazad. Očigledno plan da 2020. izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Srbije dostigne iznos od 6 milijardi dolara, prema sadašnjoj situaciji, teško da se može ostvariti.

Ovako tešku situaciju dodatno je otežala činjenica da poljoprivreda Srbije je u devedesetim godinama prošlog veka poslovala u izuzetno nepovoljnim uslovima, tako da je ulazak u tranziciju bio više nego sa skromnim rezultatima, a to se posebno odnosi na stočarstvo i proizvodnju industrijskog bilja. Nasleđeni i još nerešeni problemi iz prethodnog perioda, kao i izostajanje efikasnih mera ekonomske politike, učinili su da poljoprivreda već duži niz godina ostvaruje sporiji rast u odnosu na svoje objektivne proizvodne mogućnosti i značaj u ekonomskoj strukturi zemlje. Svim nabrojanim problemima u zadnjih nekoliko godina pridružila se i suša koja je dodatno otežala poslovanje ove delatnosti.

Mora se istaći činjenica da poljoprivredu Srbije i dalje prate sledeći problemi:

- veoma nizak nivo tržišnosti,
- niska akumulativna i reproduktivna sposobnost svih subjekata koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom,
- neizgrađen sistem funkcionisanja, kao i kreditna politika,
- nizak nivo opremljenosti savremenom mehanizacijom,
- neodgovarajući nivo korišćenja repromaterijala itd.

Odmah na početku treba reći da cilj ovog rada nije da se bavi analizom regionalne politike Srbije, već da ukaže na elemente koji u budućnosti pri definisanju treba da predstavljaju osnovu aktivne politike regionalnog razvoja.

Traganje za činiocima regionalnog razvoja poljoprivrede kao i samo definisanje regiona predstavlja složen i dugoročan poduhvat proučavanja prirodnih i drugih uslova i kriterijuma dinamičkog karaktera.

U nameri da podstakne definisanje regionalne politike, država bi trebala da planira niz mera koje bi se odnosile na ekonomski razvoj, a koja se mogu svrstati u sledeće grupe:

- ostvarenje održivog razvoja na lokalnom i regionalnom nivou;
- upravljanje ljudskim resursima u cilju zadržavanja stanovništva u ruralnim sredinama, otvaranjem novih radnih mesta;
- očuvanje ruralnog prostora, davanje na značaju i optimalno korišćenje;
- mere usmerene ka malim i srednjim preduzećima s ciljem da podstaknu njihovo otvaranje u nedovoljno razvijenim područjima.

REGIONALNI RAZVOJ I POLJOPRIVREDA

Potreba da se intervencijom smanje regionalne razlike je prvi put priznata na Samitu zajedničkog tržišta šefova država ili vlada u Parizu, 1972. godine. No, tek je 1975. godine Zajednica dobila instrument za intervencije u slučajevima regionalnih debalansa u vidu Evropskog fonda za regionalni razvoj (ERDF).

Kada su u pitanju problemi regionalnog razvoja Republike Srbije onda posebno treba istaći da postoje disproporcije nivoa razvijenosti pojedinih područja, da izrazito veliki broj opština spada u grupu nerazvijenih, da postoje strukturalne neusklađenosti, nepovoljna demografska kretanja, a posebno je to sve prenaplašeno brojnim materijalnim ograničenjima.

Da su te disproporcije izrazito naglašene kada je u pitanju odnos razvijenog severa i nerazvijenog juga Srbije, to se može ilustrovati sledećim činjenicama: na teritoriji grada

Beograda živi 21% ukupnog stanovništva, zapošljava 29,7% aktivnog stanovništva i u stvaranju narodnog dohotka Srbije učestvuje sa 33,7%.

Istovremeno ako se analizira najnerazvijenije područje Srbije, a koje obuhvata 23 opštine Pčinjskog, Jablaničkog i Topličkog okruga, može se zaključiti da napred pomenuti okruzi učestvuju u broju stanovnika sa 10,8%, u stvaranju narodnog dohotka sa 4,6% i pri tome zapošljavaju 7,9% od ukupnog broja zaposlenih u Republici Srbiji.

Posmatrajući Srbiju nameće se zaključak da se u njoj diferenciraju dva tipa regiona:

- urbano-industrijski, i
- agrarno-ruralni.

Svakako da ovo stanje potiče iz davnih vremena kada se sprovodila neujednačena prostorna distribucija privrednih elemenata i infrastrukture.

Problemi sa kojima se suočavaju stanovnici ruralnih područja, bez obzira koliko je država nastojala da ih eliminiše ostali su izraženi. Tu se, pre svega, misli na smanjenje stanovništva, dosta nizak obrazovni nivo, udaljenost tržišta, nerazvijenu infrastrukturu itd. Sve to ima za posledicu urušavanje životnog standarda lokalnog stanovništva. I unutar ruralnih područja postoje značajne razvojne disproporcije između razvijenog severa i nerazvijenog juga.

Tako npr. Južno-bački okrug ostvaruje 24,6% srpskog izvoza poljoprivrede, a istovremeno Toplički okrug učestvuje sa samo 0,6%.

Pogled na mehanizaciju kojom su opremljeni seljaci, a koja je korišćena u zatvaranju saobraćaja tokom poslednjih demonstracija pokazuje iste rezultate, kao napred izneti podaci.

Naime dok su proizvođači Vojvodine izvezli najsavremenije i najskuplje traktore, seljaci iz južnih delova došli su sa pogonskim mašinama koje verno oslikavaju njihovo imovinsko stanje.

OSNOVNI PRAVCI DALJEG REGIONALNOG RAZVOJA POLJOPRIVREDE

Šta Srbija očekuje od poljoprivrede? Uprkos dosadašnjoj politici kakva je vođena prema poljoprivredi, pažnja nije u dovoljnoj meri posvećena specifičnim uslovima lokalnog razvoja. Znači da ovaj problem ostaje i dalje aktuelan.

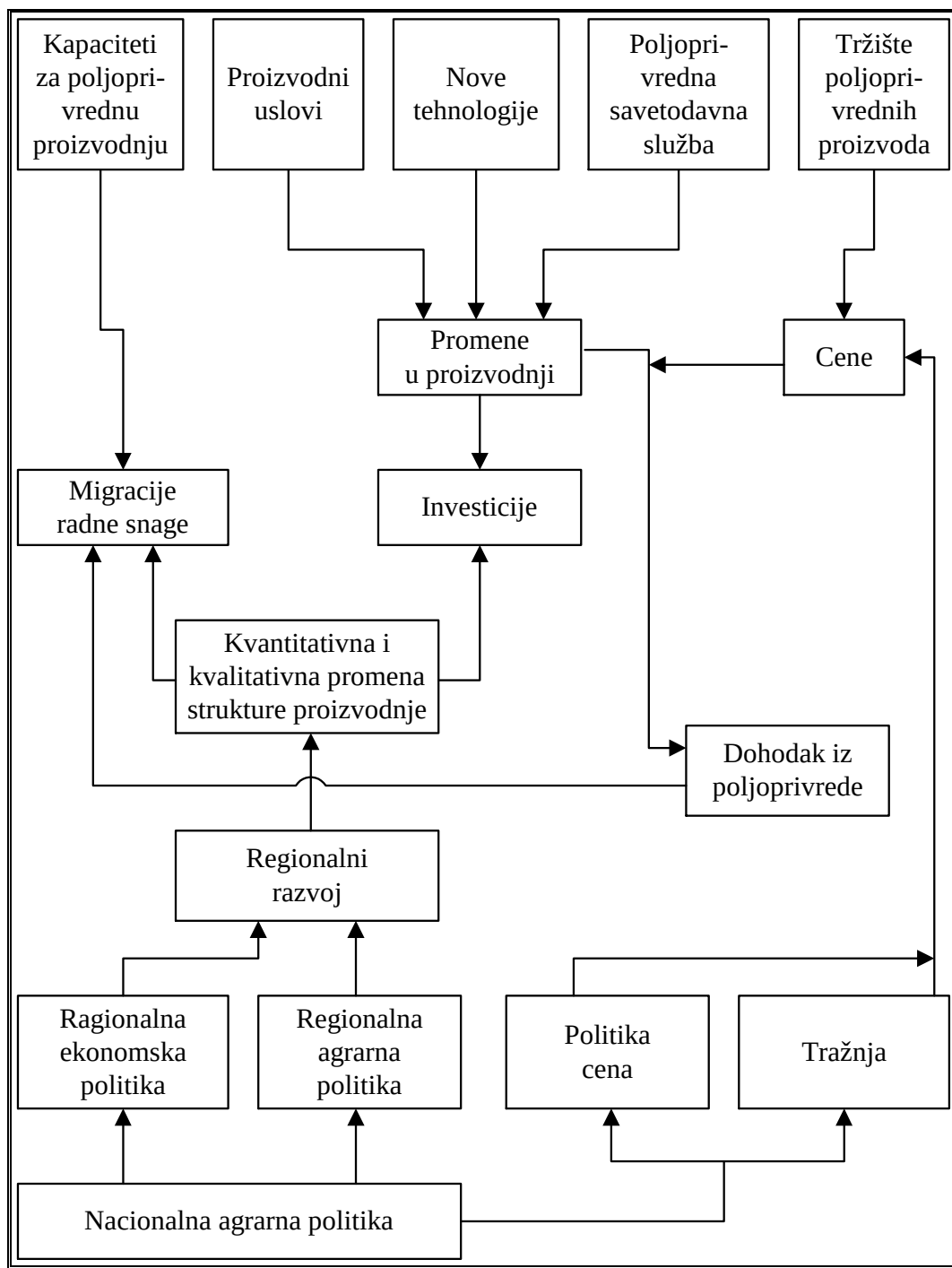
Na slici 1. dat je pregled činilaca koji bi trebalo da utiču na regionalni razvoj, a može da doprinosi u pronalaženju nove uloge i značaja razvoja lokalnih područja.

Osnovni pravac budućeg razvoja poljoprivrede je optimalno korišćenje i očuvanje raspoloživih proizvodnih kapaciteta, povećanje obima poljoprivredne proizvodnje, davanje na značaju intenzivnim proizvodnjama, pre svega, namenjenih izvozu.

Time bi se okončala priča o podmirenju domaće tražnje za poljoprivrednim proizvodima i okrenuli bi smo se najvećoj šansi a to je izvoz proizvoda, za koje postoji nesumljiva šansa da se proizvode u našim uslovima.

Znači Srbija bi postala proizvodno područje za primenu proizvodnih i tehnoloških prestrukturiranja koja će se bazirati na ekološkim, energetske i ekonomskim kriterijumima. Treba istaći da pozitivne rezultate ne bi trebalo očekivati u kratkom roku, već kako bude tekao oporavak privrede, a u okviru nje i poljoprivrede. u zavisnosti od finansijske konsolidacije ostvarivaće se željeni ciljevi najpre u pravcu znatno veće zastupljenosti industrijskog bilja i intenziviranja stočarske proizvodnje.

Doslednim sprovođenjem ruralnog razvoja, savremena poljoprivreda koja bi se u određenim segmentima organizovala na industrijski način, poljoprivreda bi predstavljala osnovu ubrzanog razvoja celokupne privrede, time bi se približili EU po načelu da je dohodak koji potiče od robnog proizvođača iznad proseka dohotka u ostaloj privredi.

Slika 1. Strategija regionalnog razvoja poljoprivrede

Temelji daljeg regionalnog razvoja treba da budu sledeći:

1. stimulisanja radne snage sa porodičnih gazdinstava;
2. stvaranje mogućnosti za implementaciju tehničke pomoći i opšteg obrazovanja;
3. prioriteti u finansiranju gajenja stoke i intenzivne proizvodnje;
4. stimulirati svim oblicima istraživanja koja pospešuju poljoprivredu;
5. stimulirati povratak u ruralna područja, za aktivnosti koje utiču na porast tražnje radne snage;
6. mehanizacija ruralnih područja;
7. davanje na značaju brdskim i planinskim područjima u cilju konsolidacije tih proizvodnih područja.

ZAKLJUČAK

Odavno većina zemalja nastoji da reši regionalne ekonomske i socijalne probleme putem administrativnih intervencija. Nastojali su da regionalna ekonomska politika bude tako koncipirana da osigura dva osnovna cilja:

- 1) podsticanje pomeranja industrijske aktivnosti bogatih područja u siromašna ili u područja sa relativno visokom nezaposlenošću; i
- 2) unapređenje uniformnog razvoja zemlje ravnomernijim korišćenjem prirodnih i ljudskih resursa.

Uprkos regionalnoj politici kakva je nekad vođena na prostorima bivše Jugoslavije, a sada Srbije, problem nerazvijenih regiona i dalje ostaje nerešen. Ovo bi trebalo da izazove kritiku regionalne intervencije i u isto vreme podstakne traganje za novom strategijom

Ovo traganje obuhvata znatno pažljiviju analizu preobražaja koji predstoje u manje razvijenim i nerazvijenim regionima. Bez sumnje, ekonomska i socijalna slika se značajno promenila od 80-tih godina XX veka i novi elementi čine osnovu za kadrovske promene u formulisanju politike.

LITERATURA

- Ceranić, S., Maletić Radojka (2005). *Strategijske promene kao uslov konkurentnosti agrara Srbije i Crne Gore*, Tematski zbornik: Poljoprivreda i ruralni razvoj u evropskim integracijama, Beograd.
- Ceranić, S., Maletić Radojka, Paunović Tamara (2005). *Traganje za činiocima nove politike regionalnog razvoja poljoprivrede Srbije*, Ekonomika poljoprivrede, Beograd, br. 3/2005.

- Novković, N., Šomodž, Š. (1993): *Multi-criteria Model for Optimal Regional Planning of Agriculture*, Zbornik radova 2. Balkanske konferencije o operacionim istraživanjima, Tesaloniki.
- Tomić, D. (1981). *Regionalni privredni razvoj i politički ciljevi, metode i mere regionalnog razvoja poljoprivrede - primer Jugoslavije*, Poljoprivreda i regionalni razvoj u Evropi. Treći evropski kongres agrarnih ekonomista, Beograd.

INTEGRATING TRANSNATIONAL MIGRANTS IN VOJVODINA

Doris Wastl-Walter — Irén Gábrity-Molnár — Béla Filep — Zoltán Takács

Project Co-ordinator:

Prof. Dr. Doris Wastl-Walter, Professor of Human Geography

Vice-rector of the University of Bern;
Department of Geography, University of Bern;
SWITZERLAND — BERN 3012, Hallerstrasse 12.
+41 031 631 80 16
www.geography.unibe.ch
dwastl@giub.unibe.ch

Prof. Dr. Irén Gábrity-Molnár

University of Novi Sad; Faculty of Economics;
Scientific Association for Hungarology Research Subotica;
SERBIA — SUBOTICA 24000, Branislava Nusica 2/1.
+381 63 88 265 89
<http://www.mtt.org.rs>
gmolnariren@gmail.com

Dr. Béla Filep, Research Fellow

Department of Geography, University of Bern;
SWITZERLAND—BERN 3012, Hallerstrasse 12.
+41 031 631 80 16
www.geography.unibe.ch
bfilep@giub.unibe.ch

Zoltán Takács, Research Fellow

University of Pécs, Faculty of Business and Economics; Ph.D. Program for Regional Policy and Economics;
Scientific Association for Hungarology Research Subotica;
SERBIA — SUBOTICA 24000, Branislava Nusica 2/1.
+381 62 27 28 45
<http://www.mtt.org.rs>
takac.zoltan@gmail.com

Integrating Transnational Migrants in Vojvodina

Summary and Preliminary Report on the Research Project “*Integrating (Trans-) National Migrants in Transition States (TRANSMIG 2009-2012)*”

The wars in the former Yugoslavia have resulted in thousands of refugees and migrants, who fled and left in several waves to Hungary, to other countries in Europe, to the United States as well as to other parts of the former Yugoslavia, now independent republics. The case of Vojvodina, an autonomous province in Serbia, is a special one: Vojvodina has traditionally been a multiethnic region, and one of those places that have been exposed to a wide range of migration flows with a significant ethnic component (including both emigration and immigration) caused by wars and geopolitical changes. This history makes the region interesting for research on the issue of ex-Yugoslav refugees, which aims at considering the issues raised by the appearance of refugees in different places in Vojvodina, and in parts of Hungary.

In today's Vojvodina, we can detect, as a result of the described migration process, various forms of transnational networks, cross-border lifestyles and cross-border (economic, social and cultural) capital. The everyday activities of people (commuting, studying, business developing, trading - on the both side of the border) as well as their mobility, emotional attachments, and economic relations have brought about a transnational region, which is repeatedly produced and reproduced by people in the course of their daily regionalization (Werlen, 1995). With their everyday practices, transnational lifestyles and cross-border networks, they substantially contribute to the stability of the region (regardless of the physical borders and administrative-territorial characteristics of this region). A crucial aspect of integration is how the people, who migrate, are conceived by state rules and perceived by other people in their daily lives. The status they are accorded to legally or publicly, determines their opportunities and restrictions, their civil rights, their possibilities to make a living, and their integration into the local society. In contrast, the way in which these people deal with their legal and social status and use their (economic, social and cultural) capital and their ability to adjust to the circumstances, perhaps even profiting from their special situation, shapes their living conditions and integration.

*Based on these research problems, we would like to introduce to the readership of “DETUROPE” the research project: “**Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG 2009-2012)**”, as an interdisciplinary research project coordinated by the University of Bern (Switzerland) in collaboration with the Geographical Research Institute (Budapest, Hungary), the Centre for Regional Studies (Pécs, Hungary) of the Hungarian Academy of Sciences, the Department of Geography, Tourism and Hotel Management (Novi Sad, Serbia) and the Scientific Association for Hungarology Research (Subotica, Serbia). It is a joint SCOPES-project²⁶ financed by the Swiss National Science Foundation (SNSF) and the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC).*

By investigating the situation in Vojvodina, we are defining three main **research objectives**:

1. *Integration, social cohesion, and attitudes towards refugees and migrants* – the project investigates the relationship between different groups and the disposition to conflict in an ethnically mixed environment. Attitudes towards other ethnic groups can take the form of a preference for coexistence, ranging from active collaboration to indifference, or support for conflict, ranging from tensions to ethnic violence. In the last two decades, the ethnic structure in the research area has changed in favour of the Serbs, due to the wave of refugees from Croatia, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. Their integration into the new environment and the attitudes, opinions and feelings of the autochthonous inhabitants, both Serbs, Hungarians and other minorities, is crucial to maintaining the social cohesion in such mixed societies.

2. *Migrant networks* - one of the most important resources for migrants is, as the literature shows (Dahinden 2005; Faist 2000 and 2004; Smith 2003; Brah 1996; Caglar 2006, Leitner and Ehrkamp 2006, Özveren and Faist 2004; Vertovec 2004), their transnational networks. This project focuses not only on the transnational networks and spaces of the migrants, the various ways they are constructed and function, and their diverse offerings, such as knowledge, emotional and financial support, exchange of goods, lodging, and information, but also on their key actors and their social and demographic characteristics. This provides us with a better understanding of the informal and sometimes hidden social structures, which can be a powerful means of survival and integration. We specifically want to investigate how

²⁶ Scientific co-operation between Eastern Europe and Switzerland

these networks contribute to the political and social participation of the newcomers in their new society and how the networks support the newcomers to actively take on their citizenship.

3. Refugee policies (on the level of government, administration and civic associations) - in this project, we examine the different representations on the integration of Hungarian migrants from Vojvodina within Hungarian state discourses and of Serbs from other parts of former Yugoslavia within Vojvodina. Our focus is on governmental discourses and policy, but also on civic associations with various goals. The complex interdisciplinary (sociology and geography), multi-scale (national, regional, local) and multi-locational (Vojvodina, the Serbian-Hungarian border region, Hungary) approach aims at promoting a deeper understanding of tensions and conflicts resulting from the changing/transforming ethno-cultural environment and the power relations therein, regardless of whether they come from the same ethnic background or not.

The research is being conducted in and focuses on four research sites:

For an in-depth understanding of the migrant/refugee issue, it is necessary to research its different types and aspects in the region. The four selected research sites represent four important settings with regard to our research's focus. In Vojvodina (Serbia), the arrival of refugees brought about conflicts of varying gravity. In the municipality of **Temerin**, newcomers arrived in a mixed Hungarian-Serbian neighbourhood. Here the tensions manifested in actual violence between the two ethnic groups (Hungarians and Serbs), but conflicts also occurred among the autochthonous and the immigrant Serbs. In **Subotica** and its surroundings (Palić), Hungarian-Serbian-Croatian coexistence has evolved. This region, which is characterized by Hungarian majority population, is the scene of a more peaceful but not tensionless neighbourhood. The third research site is **the Hungarian-Serbian border region** with its repeated migrant/refugee flows and strong business and family networks. The last major sites are Szeged and Budapest in **Hungary**, which have received ethnic Hungarian migrants/refugees.

To meet the objectives of the project in the most comprehensive way, we basically use two approaches: **data analysis and fieldwork**, combining qualitative and quantitative methods. The emphasis is on the qualitative methods in migration research, mainly **in-depth interviews**: narrative (semi-structured) interviews with refugees/migrants/commuters, structured interviews with NGOs, entrepreneurs, local political elites, leaders of institutions, focus group interviews, drawing mental maps with stakeholders (e.g. students studying in Hungary, or pupils in multiethnic schools including also children of refugees). Participative observation (e.g. Yugo parties, balls, outdoor activities, exhibitions and other public events), mapping (of ethnical changes), analysis of statistical data and documents are also methods which we apply during this research.

The concrete **scientific relevance and added value of the research** being conducted: first of all, defining conflict prevention policies (researching contemporary interethnic relations, conflicts, comparing the refugee policies of the countries under research, defining policy recommendations and tangible programs for strengthening interethnic relations and social cohesion in the multiethnic region). Secondly, contributing to a better understanding of the social life and civic associations (by presenting the contemporary mix of coexistence of refugees/migrants/IDPs, different types of neighbourhoods, cultural backgrounds, etc.). Third,

describing and supporting the creation of links and networks between cross-border institutions represents also a relevant part of the research interest. Finally, the contribution to the economic and societal development of the partner countries plays a significant role in this research. The good-neighbourly relations between Hungary and Serbia are crucial to the possible EU integration of Serbia. Hungary represents Serbia's gate to Europe, as those involved constantly reiterate. Vojvodina plays an important role in these neighbourly relations. Migration represents many problems for local governments and local societies. Our research issue also has economic relevance since research may provide insights into the lack of motivation among the labour force to migrate, an overview of redundant labour force profiles, and information about investment strategies required for business relations.

Furthermore, extending institutional cooperation in order to involve and promote young/junior and female researchers is a central objective of our joint research project, providing benefits such to become involved in international scientific life, to acquire more experience with conference participation, workshops, and presentation techniques in international circles, to establish networks and to work on joint publications.

The empirical work of first and the second year amounts for 200 conducted interviews in the different research sites (81 in Budapest and Szeged, 69 in Subotica and its surroundings, and 40 in Novi Sad and Temerin). The analysis is in process, while there has been continuous discussion between the teams in the framework of project meetings in Budapest, Novi Sad, Szeged, and Subotica in 2010, 2011 and 2012. Results of this research collaboration are cross-team publications, conference papers, and student exchanges.

The research consortium published articles in 5 languages (English, Serbian, Hungarian, German and French). More than 20 scientific papers have been published already in region-related journals and in journals relevant for migration studies, more than ten articles in edited books and 2 newspaper reviews.

The project received attention in the media on several occasions. The researchers participated in conferences (generally, organized by international geographical scientific associations) in the following countries: Croatia, Czech Republic, France, Germany, Portugal, USA, Hungary, Serbia, Slovakia, Slovenia and Switzerland. The junior researchers' exchange operated

between institutions in Switzerland, Hungary and Serbia. On the official website of the project (www.transmig.unibe.ch), research results are continuously publishing.

Preliminary Research Results in a Nutshell

Focusing on the Serbian-Hungarian border region and Vojvodina

The different migrant groups (e.g. commuters, students, circulars and seasonal migrants, etc.) in the Serbian-Hungarian border region play a specific role in **forming transnational networks and transnational spaces**. The everyday activities of the people as well as their mobility, emotional attachments, and economic relations have contributed to the formation of a transnational region, using their material, cultural, social and symbolic capital in various ways; the cross-border contacts in the last century were always present, even in spite of political and historical changes, only their intensity, political charge and tension has been changing. The asymmetries defining the border region have been reflected in different directions, time and with different intensity. In this specially built and constantly reorganizing scope, people who were living their everyday life have tried to use the asymmetries for their benefit, and to improve their possibilities. With their **transnational lifestyles and cross-border networks**, they substantially contribute to the stability and prosperity of the cross-border region.

These transnational lifestyles have been emerging along the border zone with swaps and (illegal) trades, property purchases and changes of working places in last twenty years. The border region provides a large variety of communication channels and social networks. New transnational styles of life yield possibilities in order to solve the individual and ethnic level challenges first of all of the members of creative class (e.g. entrepreneurs, businessmen, etc.). Emigration and pendulum-like **movements of highly qualified youths** (30-40 years) have increased from Vojvodina mainly for economic and professional career reasons.

Considering the migration from Vojvodina to Hungary, **educational migration** is one of the most significant types of migration. During the last twenty years, many Hungarian families in Vojvodina have decided that after finishing primary school in Serbia, their children should pursue their secondary and tertiary education in Hungary.

The most recent types of migrants along the Serbian–Hungarian border areas are as follows. By status: 1. Settlers (with double citizenship); 2. Circulars and seasonal migrants; 3. Pendulum migrants (from 3 months to 1 year); 4. Students (secondary and tertiary level); 5. Refugees and asylum seekers. By the causes and purposes of migration: 1. Economic migrants, migrant workers; 2. Creative class: entrepreneurs, businessmen, international traders (between the continuum of settlers and circulars); 3. Investors and career builders (brain drain, brain circulation); 4. Family unification or reunification (marriage as family formation and for instance retirement movement as family reunification); 5. Applications for Hungarian citizenship; 6. Recreational migrant-tourists.

We emphasize the fact that migrations always happen in certain spatial/social configurations and that migrants (i.e. their identities) are influenced by economic, political and cultural structures of the given (new) spatial and social context. The interviewee responses in this research reflect to the greatest extent the subjective **dimension of identity construction** (considering the case of refugees in Vojvodina). The analysis of interviewee responses indicates that war circumstances and exile have to a great extent affected the strengthening of ethnic identity, which had not been too prominent in a previous period of life. Interviewee responses have also indicated that, despite certain variations (especially in the relationship towards other nations and ethnic groups), ethnic identity represents a very important dimension of their cultural identity. War experience and exile have contributed to the development of national awareness and identity.

The socio-cultural dynamics of the new setting also affect the stability of identity and a sense of belonging in a special way. The relationships in the new social setting have been represented through the interviewees' answers to the questions concerning the reasons for **coming to Temerin** and how the **local population** accepted them. The answers indicate that these experiences are mainly positive. As refugees, their position was facilitated by the fact that many of them had relatives, friends or acquaintances here. Yet, there were also those who listed economic reasons, i.e. employment, as the main reason for coming to Temerin. The fact that (with more or less problems) they managed to become Serbian citizens contributed to that awareness and feeling of symbolic identification, **belonging to a state and a nation**, i.e. a kind of **reterritorialization** of their identity.

Bern-Subotica, 15th of December, 2012.

Integrating Transnational Migrants in Vojvodina

Publications, conference presentations and Dissemination (2010-2012)

Scientific Association for Hungarology Research Subotica, Serbia

Publications

1. Gábrity Molnár Irén. *A menekültek betelepülésével a Vajdaság már nem ugyanaz (The refugees in Vojvodina is not the same)* 2010 In: Aracs, A délvidéki magyarság közéleti folyóirata Serbia. Ed: Mák Ferenc, X/1. No. April 15. 2010 Aracs Társadalmi Szervezet (Aracs Social Organization) Subotica, Serbia. pp. 54-58. www.aracs.org.rs/a-folyoirat/folyoirat-arcivum/doc.../36-aracs-2010-1
2. Ricz András, Gábrity Molnár Irén: *A Vajdaság régiókapcsolatai a Dél-Alfölddel (Vojvodina and southern Great Plains region relations)* 2010 In: Régió a hármashatár mentén, Dél-Alföldi Régió; Ed.: Soós Edit and Fejes Zsuzsanna University Szeged, State Faculty of Law, Hungary pp. 76-93.
3. Gábrity Molnár Irén: *A vajdasági magyarok emigrációs motívumai (The motives of emigration of Hungarians in Vojvodina)* 2010 In: Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben. Ed.: Kupa László. University Pécs – Bookmaster Kft. Pecs Hungary. pp. 117-126.
http://www.sinesymposium.hu/konyvek/vandorlo_kisebbssegek.html
4. Kincses Áron, Takács Zoltán: *Szerb állampolgárok Magyarországon (Serbian Citizens in Hungary)* 2010. In: Területi Statisztika. 13. (50.) évf. 2. sz. 2010. ISSN: 0018-7828. Ed: Kovács Tibor Hungarian Central Statistical Office, Hungary. pp. 182-197.
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/terstat/2010/02/kincses_takacs.pdf
5. Kincses Áron, Takács Zoltán: *Schengen megelőző szerb népességmozgás és a szomszédos Magyarország szerepe (Schengen before Serb population movements and the role of neighboring Hungary)* 2010. In: Deturope. The Central European Journal of regional development and tourism. Vol 2. Issue 1. ISSN 1821-2506 online Czech Republic-Hungary-Serbia. pp. 66-82.
http://home.zf.jcu.cz/public/projects/cejrdt/img/upload/volumes_26413863.pdf
6. Zoltan Takač, Aron Kinčes: *Migracija stanovništva iz Republike Srbije u susednu Mađarsku u razdoblju pre Šengenskog sporazuma.* 2010. In: Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici (The Annals of the Faculty of Economics Subotica). Vol 46. Issue 24. ISSN: 0350-2120. University of Novi Sad Faculty of Economics Subotica, Serbia. pp. 69-82.
7. Gábrity Molnár Irén: *Az interetnikus konfliktusokról Vajdaságban 10 évvel a délszláv háború után (The inter-ethnic conflict in Vojvodina, 10 years after the Balkan wars)* 2011. In: Görbe háttal, Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi kar, University of Pecs, and Virágmandula Kft. Pécs, Hungary. pp. 162-176
8. Irén Gábrity Molnár: *The motives for Emigration of Hungarians in Vojvodina.* 2011. In: Minderheitendasein in Mittel- und Osteuropa – interdisziplinär betrachtet, Socialia, Studienreihe Soziologische Forschungsergebnisse, Band ISSN 1435-6651. Ed: Zsuzsanna Gerner László Kupa (Hrsg.) Verlag Dr. Kovač, Hamburg, Deutschland. pp. 103-114
9. Gábrity Molnár Irén: *Kapcsolatok a szerb-magyar határmentén (Relations with Serbian-Hungarian border)* 2011. In: Magyar Szó, Magánvélemény, 2011. October 1. Ed: Varjú Márta Forum, Novi Sad. Serbia. p. 12.
10. Gábrity Molnár Irén: *Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei. (Assembly of the population of war-related attitudes.).* 2011. In: Magyarságkutatás Vajdaságban (Research of Hungarians in Vojvodina). Ed. Gábrity Molnár Irén Scientific Association for Hungarology Research Subotica, Serbia. pp. 34-87.

11. Takács Zoltán: *Felsőoktatási intézménykapcsolatok egy határral szabdalrt régióban* (Networks of Higher Education Institutions in a Region Divided by Borders). 2011. In: Magyarorságratás Vajdaságrban (Research of Hungarians in Vojvodina). Ed. Gábrity Molnár Irén Scientific Association for Hungarology Research Subotica, Serbia. pp. 128-150.
12. Szügyi Éva, Takács Zoltán: *Menni vagy maradni? Esélylatolgratás szerbiai és magyarországi diplomával a Vajdaságrban.* (To Leave or Stay? The Options for Hungarians in Voivodina with Serbian or Hungarian Degrees). 2011. In: Évrönyv 2011. Regionális Politika és Gazdaságrtan Doktori Iskola (Annual 2011 Ph.D. Programme of Regional Politics and Economics at the University of Pécs, Hungary). Ed. Páger Balázs. University of Pécs, Hungary. pp. 283-301.
13. Zoltan Takacs, Eszter Gábrity: *Development of Higher Education Networking in Multiethnic Border Region of North Vojvodina.* 2011. In: Glasnik UP ZRS, Letnik Vol. 16, 2011, No. 7. ISSN: 2232-349X. Koper, Slovenia. pp. 103-104.
<http://www.zrs.upr.si/media/uploads/files/Glasnik%20%C5%A1t%20%207-2011%20-%20arhiv.pdf>
14. Doris Wastl-Walter, Milan Cvetanović, Ágness Eröss, Béla Filep, Eszter Gábrity, Irén Gábrity-Molnár, Saša Kicošev, Károly Kocsis, Imre Nagy, Katalin Rácz, Zoltán Takács, Patrik Tátrai, Monika M. Várad: *Transnationale Migration und grenzüberschreitende Mobilit als Einflussgrößen der Regionalentwicklung im ungarisch-serbischen Grenzraum.* 2011. In: Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung, Band 46/2011. Nachhaltigkeit – Regionalentwicklung–Turismus. Ed. Suzanne Janschitz, Gerhard Karl Lieb. Institut für Geographie und Raumforschung, Universität Garz, Switzerland. pp. 247-262. www.uni-graz.at/geowww
15. Szügyi Éva, Takács Zoltán: *Migrációs karrierkövetési vizsgálatok a vajdasági magyar fiatal közgazdászok és mérnökök körében* (Migration Carrier-study of Vojvodina Hungarian Young Economists and Engineers) 2011. In: Deturope. The Central European Journal of Regional Development and Tourism. Vol. 3 Issue 3 ISSN: 1821-2506. online Czech Republic-Hungary-Serbia. pp. 66-84 http://www.deturope.eu/img/upload/volumes_45968606.pdf
16. Áron Kincses, Zoltán Takács: *Characteristics of Serbian-Hungarian International Migration before Schengen.* 2012. In: Statisztikai Szemle. Vol. 90. No. 15. (Hungarian Statistical Review, Special No. 15) Budapest, Hungary. pp. 98-108.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2012/2012_K15/2012_K15_096.pdf
17. Takács Zoltán: *Regionális és határon átvélő felsőoktatási intézménykapcsolatok és együttműködések Észak- Vajdaságrban* (Regional and Cross-border Cooperation in Higher Education of North-Vojvodina). 2012. In: Educatio (Quarterly Review of Social Sciences Focused on Education), HU ISSN 1419-8827, No. I. 2012, Hungary. Ed: Kozma Tamás. Budapest, Hungary. pp. 104-122. <http://www.edu-online.eu/hu/educatio.php>
18. Gábrity Molnár Irén: *A szerb-magyar határon átvélő migrációs életvitel* (The Serbian-Hungarian cross-border migratory lifestyle). 2012. In: Létünk 2012/4. 314.7(497.11+439) Bence Erika (ed.) ETO: 32+008+81+82. ISSN YU 0350—4158. COBISS.SR-ID 4664578. Forum Könyvkiadó, Újvidék / Novi Sad, Serbia. pp. 56-69
19. Gábrity Eszter: *The intertwining of linguistic identity and ideology among Hungarian minority commuters from Vojvodina to Hungary.* 2012. In: Jezikoslovlje 13.2 (2012) Osijek, Croatia. pp. 652-643
20. Gábrity Eszter: *'But ever since so to say I have taken over the proper words ... so to say I have no problems': language ideologies of Vojvodina Hungarian migrants and commuters from Serbia to Hungary.* 2012. In: Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (The Journal for Languages and Literatures of The Faculty of Philosophy in Novi Sad). Novi Sad, Serbia

21. Gábrity Eszter: „Ahol nem tudnak magyarul, ott én önként átváltok szerbre,, Vajdasági magyar migránsok és ingázók államnyelvvél kapcsolatos nyelvi ideológiái. 2012. Conference proceedings: 4th PhD Conference Budapest, Hungary.
22. Дорис, Вастл-Валтер – Моника, Варади – Золтан, Такач: Транснационалне миграције и прекогранична мобилност у пограничном региону Србија-Мађарска (Transnational Migration and Cross-border Mobility in the Serbian-Hungarian Border Region). 2013. In: Anali Ekonomskog Fakulteta u Subotici. ISSN: 0350-2120. Subotica, Serbia.
23. Takács Zoltán, Kincses Áron: A Magyarországra érkező külföldi hallgatók területi jellegzetességei (The foreign students coming to Hungary spatial characteristics). 2013. In: Területi Statisztika Budapest, Hungary

Lectures and conference presentations

1. Gábrity Eszter: TransMig - A vajdasági magyar migránsok és határon átvélő ingázók nyelvi helyzete (Hungarian immigrants and linguistic situation of cross-border commuters) 2011. University Szeged, Hungary, 6th Faculty PhD Conference Szeged, 1 June 2011
2. Gábrity Eszter: The linguistic identity of Vojvodina Hungarians. 2011. Conference on concepts and consequences of multilingualism in Europe 3, Pecs-Osijek, 8-11 June 2011
3. Gábrity Eszter: Multilingual practices among Hungarian minorities in Vojvodina Identity in transition? 2011. LINEE (Languages in a Network of European Excellence) Training Institute, Prague, 20-24 June 2011
4. Takács Zoltán: Student Mobility or Emigration Flow? The Case of Commuting students from Serbia to Hungary 2011. BRIT XI, Genf, Switzerland, 6-9th of September 2011.
5. Takács Zoltán, Gábrity Eszter: Vojvodina in focus of migration and identity changes. 2011. Workshop of the Working Group on Central Europe in conjunction with the 4th Conference of the Adriatic Forum, Zadar, Croatia, 14-15th of September, 2011.
6. Takács Zoltán, Gábrity Eszter: Development of Higher Education Networking in Multiethnic Border Region of North Vojvodina. 2011. (Re)integration and development issues in multicultural and border regions, IGU, Portorose, 22-24th of September, 2011.
7. Gábrity Molnár Irén: Kapcsolatok a Szerb- Magyar határ két oldalán lévő területek és lakosok között (Relations with Serbian-Hungarian border area and residents on both sides). 2011. Scientific conference: "Határon innen és határon túl – Cross here and beyond". Location: Department of Public Law, Faculty of Political Science Department. Szeged, Hungary, 2011. October 21.
8. Takács Zoltán: Határon átvélő felsőoktatási kapcsolatok (Cross-border Cooperation in Higher Education). 2011. The 11th Conference of Hungarian Regional Science Association, Komarno, Slovakia, 25-26th of November, 2011.
9. Takács Zoltán: Regionális és határon átvélő felsőoktatási intézménykapcsolatok és együttműködések Észak- Vajdaságban (Regional and Cross-border Cooperation in Higher Education of North-Vojvodina). 2011. Annual Conference of Hungarian Sociological Association, Miskolc, 11-13th of November, 2011.
10. Gábrity Molnár Irén: A vajdasági magyarok szerepe és motívumai a szerb-magyar határmenti kapcsolatépítésben (The role of ethnic Hungarians in Vojvodina and the Serbian-Hungarian motifs border networking). 2011. Scientific conference: Az 1944-45-ös délvidéki magyar tragédia, a magyar-szerb történelmi kapcsolatok tükrében (1944-45 Southern Hungarian tragedy of the Hungarian-Serbian view of historical relations.). Location: Hungarian Academy of Sciences. Budapest. 25th November 2011.
11. Gábrity Molnár Irén: Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei (Assembly of the population of war-related attitudes) 2011. Scientific conference: "20 years of research in

minority hosts”. Organization: Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia. Location: Hungarian Language Teacher Training Faculty of Subotica, 17th December 2011.

12. Takács Zoltán: *Felsőoktatási intézménykapcsolatok egy határral szabdalts régióban (Networks of Higher Education Institutions in a Region Divided by Borders)*. 2011. Scientific conference: “20 years of research in minority hosts”. Organization: Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia. Location: Hungarian Language Teacher Training Faculty of Subotica, 17th December 2011.

13. Zoltan Takac, Andreas Winkler: *Regional policy and regional disparities Institutionalisation of spatial development in Serbia with focus on the Autonomous Province of Vojvodina*. 2012. 32nd International Geographical Congress (IGC), 26-30th of August, 2012. Bern, Switzerland.

14. Gábrity Molnár Irén: *Új migrációs típusok és lakossági kapcsolatok a szerb-magyar határmentén*

(*New types of migration and public relations of the Serbian-Hungarian border*). 2012. Scientific conference: *Regionális együttműködés lehetőségei (Vajdaság – Dél-Alföld)*. Organization: Szabadkai Regionális Tudományi Társaság, MRTT Dél-alföldi tagozata, MTA Szegedi Területi Bizottsága Gazdaságtudományi Szakbizottsága. Location: SZAB Székháza Szeged. 25th October 2012.

15. Gábrity Molnár Irén: *A szerb–magyar határon átívelő migrációs életvitel (The Serbian-Hungarian cross-border migratory lifestyle)*. 2012. Scientific conference: *Társadalomtudományi, kultúratörténeti, kulturális antropológiai kutatások a XXI. század elején (Európai és regionális mozgások)*. Organization: Létünk folyóirat. Location: Forum, Újvidék/ Novi Sad, Serbia. 27th October 2012.

16. Eszter Gabrity, Zoltan Takac: *Language divided by border. Border and language consciousness among Hungarian migrants and labor migrants between the Serbian-Hungarian borders*. 2012. The “Borders and Borderlands: Today’s Challenges and Tomorrow’s Prospects”, the 2012. Organization: European Association of Borderland Studies. 12th to 15th September 2012. Leipzig, Germany.

17. Gábrity Eszter: „Ahol nem tudnak magyarul, ott én önként átváltok szerbre., Vajdasági magyar migránsok és ingázók államnyelvvvel kapcsolatos nyelvi ideológiái (Vojvodina Hungarian migrants and commuters state language learners' linguistic ideologies) 2012. 4th PhD Conference Budapest, 15th November 2012.

18. Gábrity Eszter, Takács Zoltán: *Serbian and Hungarian migrants' language ideologies in Vojvodina*. 2012. Konteksti Novi Sad, Serbia. 1 December, 2012

Dissemination:

1. October 2011. Gábrity Molnár Irén: *Kapcsolatok a szerb-magyar határ mentén*, In: Magyar Szó, Vélemény, Forum, Újvidék. p.12.

3. October 2011. Subotica's staff informed the press about the project's current job, A report with Irén Gábrity Molnár in air on Pannon TV. Broadcast address „Híradó”. She was asked about the project and the emigrants in Vojvodina.

5. October 2011. A report with Doris Wastl-Walter, Monika Mária Váradi and Irén Gábrity Molnár in Magyar Szó “Közélet” (Hungarian language – regional daily newspaper): *Az identitásváltás nyomában, Nemzetközi projektum keretében modellezik a*

szerb–magyar határ menti régiók migrációs szokásait. p. 5.
http://magyarszo.com/fex.page:2011-10-05_Az_identitasvaltas_nyomaban

5. October 2011. A report with Doris Wastl-Walter, Monika Mária Váradi and Irén Gábrity Molnár in online Magyar Szó (Serbian language): Tragom izmene identiteta.
http://www.magyarszo.com/fex.page:2011-10-05_Tragom_izmene_identiteta.xhtml

6. October 2011. Subotica's staff informed the press about the project's current job, A report with Doris Wastl-Walter, Monika Mária Váradi and Iren Gabrity Molnar in air on Pannon TV. The title of the show is „Közel-kép”. She was asked about the project and the emigrants abroad in Vojvodina.

25. Marc 2012. A report with Zoltan Takacs in Dnevnik (Serbian language – regional daily newspaper): Мађарски пасош као улазница за Европу. PRESS CLIPPING: DNEVNIK: Prof. Iren G. Molnár. and Prof. Saša Kicošev were giving interviews about the research conducted in framework of TRANSMIG. In Serbian: *Integracija migranata na relaciji Vojvodina-Mađarska. Još uvek se mladi ne vraćaju* (In English: Integrating migrants on relation Vojvodina-Hungary. The Young People Still Do Not Return).
<http://issuu.com/dnvdvp/docs/dnevnik250312> [2] (DNEVNIK, 25th of March 2012. pp. 6-7)

7. November 2012. A report with Irén Gábrity Molnár in „Hét Nap” Szabadka, Serbia: *Magyarország egyre nyitottabb* p. 12.

2012. december 3. 12:23. MTI. Hungary. *A gazdasági migráció vált meghatározóvá a Vajdaságban, Délvidékről érkezettek elsősorban Szegeden települtek le.*

3. December 2012. Vajd.ma. Serbia. <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/14494/>

3. December 2012. Hungary. <http://www.vajdasaghirek.com/index.php/idjaras/12459-transmig-projektzaro-konferencia-szegedszabadka>

2012. december 03., hétfő 13:09 | Hírek.sk | Forrás: MTI. Hungary. *Sokan kétlaki életet élnek a Vajdaságban*
<http://www.hirek.sk/kulfold/20121203114220/Sokan-ketlaki-eletet-elnek-a-Vajdasagban.html>

2012. december 03., hétfő Hungary. <http://vajdasag.eu/v20121203szeged>

3. December 2012. Városi TV Szeged. Hungary. MTI.
http://vtvszeged.hu/hun/s_news/i_34/i_7800

4. December 2012, kedd. Pannon rtv_Szabadka, Serbia. Híradó (in Hungarian)
<https://www.youtube.com/watch?v=4ezC1qTx9Gs>

Magyar Szó, Serbia (in Hungarian): http://magyarszo.com/fex.page:2012-12-04_A_gazdasagi_migracio_valt_meghatarozova_Vajdasagban.xhtml

4. December 2012. [23:28] Vajd.ma (online Serbia). Tanácskozás Szabadkán: *határon átnyúló kapcsolatok és a migránsok életmódja.*

<http://www.vajma.info/cikk/tudomany/3691/Tanacs kozas-Szabadkan-hataron-atnyulo-kapcsolatok-es-a-migransok-eletmodja.html>

04. December 2012. Régió Rádió. Hungary. <http://hangtar.radio.hu/mr6szeged#!#2012-12-04>
Hungary. http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=178199:a-gazdasagi-migracio-valt-meghatarozova-a-vajdasagban&catid=76:hazai-vonatkozasu-hirek&Itemid=113

04/12/2012 - 14:55 Yu eco rtv (in Serbian) Sandra Iršević, Naučni skup o migracijama.
<http://www.yueco.rs/vest/dru-tvo/nau-ni-skup-o-migracijama>

05. December 2012. Magyar Szó. Serbia. http://magyarszo.com/fex.page:2012-12-05_Letelepedes_helyett_ingazast.xhtml
http://www.magyarszo.com/fex.page:2012-12-05_Cirkulisanje_umesto_nastanjivanja.xhtml
(Vesti na srpskom - Hírek szerbül)

10. December 2012. Pannon RTV Szabadka/Subotica, Serbia. Közel-kép – 2012.12.10. Az elvándorlás okai – migráció zárókonferencia. <http://pannonrtv.com/web/?p=4351>